

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

LAURA GLUDKINAITĖ

**LIETUVOS PENSIJŲ SISTEMOS VERTINIMAS
DEMOGRAFINIŲ, EKONOMINIŲ IR FINANSINIŲ
POKYČIŲ KONTEKSTE**
Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

lekt. dr. I. Panovas

2011-12-10

VILNIUS, 2011

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

**LIETUVOS PENSIJŲ SISTEMOS VERTINIMAS
DEMOGRAFINIŲ, EKONOMINIŲ IR FINANSINIŲ
POKYČIŲ KONTEKSTE**

**Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621L10010**

Vadovas

.....lekt. dr. I. Panovas
2011-12-15

Recenzentas

.....
2011

Atliko

VSEmns0-01 gr. stud.
..... L. Gludkinaitė
2011-12-15

VILNIUS, 2011

TURINYS

ĮVADAS	7
1. PENSIJŲ SISTEMOS. RAIDA	10
1.1. Socialinės politikos modeliai	10
1.2. Veiksniai, lemiantis pensijų sistemos reformų poreikį	11
1.2.1. Demografiniai veiksniai	12
1.2.2. Makroekonominiai veiksniai	14
1.3. Pensijų sistemų raida ir teisinis reglamentavimas	18
2. PENSIJŲ SISTEMOS TVARUMO IR ADEKVATUMO PROBLEMOS. SPRENDIMŲ VARIANTAI	24
2.1. Pensijų reformos kritika	24
2.1.1. PAYG sistemos (I pensijų pakopos) kritika	24
2.1.2. II pensijų pakopos kritika	27
2.2. Pensijų sistemų koordinavimas ir sprendimų variantai	30
2.2.1. Europos Sąjungos lygmuo	30
2.2.2. Pensijos sistemų pertvarkymo variantai	32
3. PENSIJŲ REFORMOS VERTINIMAS	39
3.1. Metodologija	39
3.2. Pensijų reformos rezultatyvumo vertinimas	41
3.2.1. „Sodros“ ir II pensijų pakopos įstaigų sąnaudų palyginimas	41
3.2.2. Pensijų reformos įtaka pensijų apskaičiavimui	43
3.3. Privačios investicijos kaip II pensijų pakopos alternatyva	65
IŠVADOS	68
PASIŪLYMAI	70
LITERATŪRA	71
ANOTACIJA	76
ANOTATION	77
SANTRAUKA	78
SUMMARY	79
PRIEDAI	80
1 PRIEDAS. BVP POKYČIAI	80
2 PRIEDAS. PENSIJŲ KAUPIMO FONDŲ PELNINGUMO RODIKLIAI 2004-2011 M.	81

LENTELĖS

1 lentelė. Vidutinės metinės pensijų fondų administravimo sąnaudos.....	41
2 lentelė. Pensijų kaupimo dalyvių skaičiaus augimo tendencijos.....	42
3 lentelė. „Sodros“ veiklos sąnaudos.....	42
4 lentelė. Draudžiamosios pajamos per 18 metų.....	44
5 lentelė. Koeficiento K apskaičiavimas.....	44
6 lentelė. Koeficiento C apskaičiavimas.....	45
7 lentelė. Naujos draudžiamųjų pajamų koeficientų reikšmės.....	46
8 lentelė. Papildomų pensijų dydis nuo 1994 m.....	47
9 lentelė. Sumažintos pensijų dalies dydžiai.....	47
10 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal minimalias draudžiamąsias pajamas ir konservatyvias investavimo strategijas.....	49
11 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal minimalias draudžiamąsias pajamas ir mažos bei vidutinės akcijų dalies investavimo strategijas.....	50
12 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal minimalias draudžiamąsias pajamas ir akcijų investavimo strategijas.....	51
13 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=1$ ir konservatyvias investavimo strategijas.....	52
14 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=1$ ir mažos bei vidutinės akcijų dalies investavimo strategijas.....	52
15 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=1$ ir akcijų investavimo strategijas.....	53
16 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=2$ ir konservatyvias investavimo strategijas.....	54
17 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=2$ ir mažos bei vidutinės akcijų dalies investavimo strategijas.....	54
18 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=2$ ir akcijų investavimo strategijas.....	55
19 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=3$ ir konservatyvias investavimo strategijas.....	56
20 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=3$ ir mažos bei vidutinės akcijų dalies investavimo strategijas.....	56
21 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=3$ ir akcijų investavimo strategijas.....	57

22 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=4$ ir konservatyvias investavimo strategijas.....	58
23 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=4$ ir mažos bei vidutinės akcijų dalies investavimo strategijas.....	58
24 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=4$ ir akcijų investavimo strategijas.....	59
25 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=5$ ir konservatyvias investavimo strategijas.....	60
26 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=5$ ir mažos bei vidutinės akcijų dalies investavimo strategijas.....	60
27 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=5$ ir akcijų investavimo strategijas.....	61

PAVEIKSLAI

1 paveikslas. Šešėlinės (neapskaitytos) ekonomikos dydis Lietuvoje, proc. nuo BVP.....	17
2 paveikslas. Pensijų kaupimo įstatyme įtvirtintos pensijų išmokų sistemos schema.....	21
3 paveikslas. Tyrimo eigą atspindinti seka.....	39
4 paveikslas. Priklausomybė tarp pensijos kaupimo dalyvio amžiaus ir skirtingo rizikos lygio fondų.....	48
5 paveikslas. Investavimo rezultatai pagal konservatyvias investavimo strategijas.....	62
6 paveikslas. Investavimo rezultatai pagal mažos ir vidutinės akcijų dalies strategijas.....	62
7 paveikslas. Investavimo rezultatai pagal akcijų strategijas.....	63
8 paveikslas. BVP augimo tempai 1994 – 2014 m.....	80
9 paveikslas. Pensijų kaupimo bendrovių valdomų pensijų kaupimo fondų sukaupta turto vertė nuo 2004 m. iki 2011 m.....	81

ĮVADAS

Temos aktualumas. Lietuvos visuomenė, kaip ir kitose Europos valstybėse senėja. Dideli emigracijos mastai bei žemas gimstamumo lygis, neužtikrinantis demografinės pusiausvyros – būtinos sąlygos pensijų adekvatumui ilgalaikėje perspektyvoje išlaikyti, valstybei vis labiau apsunkina pagyvenusių žmonių gerovės klausimo sprendimą. Cikliniai ekonomikos svyravimai, pasireiškiantys finansų, o vėliau ir ekonomine krize, sukelia padarinius kaip nedarbo lygio ir valstybės skolos augimą bei darbo užmokesčio mažėjimą. Nestabilios tampa ir finansų rinkos, todėl pablogėjusi fiskalinė padėtis, savaime suprantama, trikdo pensijų sistemos finansavimą, o investicijų grąžos ir turto vertės sumažėjimas trumpuoju laikotarpiu veikia pensijų kaupimo sistemų finansinę grąžą bei mokumą. Mokumo reikalavimams esant santykinai mažiems, o turto vertės sumažėjumui – dideliame, sukauptos lėšos apsaugomos menkai, o naštos pasidalijimo mechanizmai nelankstūs, todėl esant tokioms sąlygoms sparčiai didėja lėšų praradimo tikimybė. Situaciją dar labiau apsunkina šešėlinės ekonomikos apraiškos, kas šiuo metu yra dažnas diskusijų objektas. Visos šios problemos būdingos ne tik Lietuvai, bet ir daugeliui Europos Sąjungos šalių narių, tačiau iki šiol nei vienai šaliai nepavyko sukurti pensijų sistemos, kuri neturėtų rimtų trūkumų ir galėtų tokia išlikti bent penketą metų, todėl tęsti studijas ir ieškoti geriausių sprendimų reformuojant pensijų sistemas vis dar yra prasminga ir netgi būtina.

Temos naujumas. Iki šiol įvairiuose mokslinio pobūdžio diskursuose pensijų sistemų efektyvumo didinimo klausimai buvo orientuoti daugiau į valstybės intervencinius sprendimus, reguliuojančius socialinės apsaugos sistemos dalyvių piniginius santykius tarp viešojo ir privataus sektorių, į tikėjimą, jog tik inovacijomis gali būti užtikrinama pažanga, todėl deklaruojamas siekis išrasti kažką naujo, priešingo pirmapradei socialinės apsaugos sistemai (šeima – kaip socialinis saugumo garantas (žr. 25 p.) bei universalus socialinio draudimo modelio atradimą, išspręsiančio pensijų sistemos tvarumo problemas. Įvardinti aspektai neabejotinai yra svarbūs, tačiau utopiniai dalykai objektyvioje visuomenėje vargiai gali egzistuoti. Šiame magistro baigiamajame darbe, įvertinus dabartinę pensijų sistemos būklę, bus bandoma surasti ne imperatyvų sprendimą, kurio taikymas tam tikriems socialinės apsaugos dalyviams (kaip mažas pajamas gaunantys, ar dėl tam tikrų aplinkybių trumpą darbo stažą sukaukę apdraustieji) neišvengiamai būtų žalingas, o lankstų ir kompromisinių, mažiau politiškai veikiamą modelį, kurio principinės nuostatos šiandieniniame pasaulyje galbūt ir prarado populiarumą.

Tyrimo problema. Ar būtina reformuoti ir jeigu būtina, tai kaip reikėtų reformuoti Lietuvos pensijų sistemą siekiant išspręsti pagyvenusių žmonių gerovės klausimą.

Tyrimo hipotezė. Lietuvoje egzistuojantis pensijų sistemos modelis yra neefektyvus, labai priklausomas nuo ekonominių raidos ciklų, todėl negali būti finansiškai ir ekonomiška stabilus, pajėgus prisitaikyti prie demografinių pakitimų ir užtikrinti orų gyvenimo lygį senatvėje.

Darbo objektas. Šio baigiamojo magistro darbo objektas – Lietuvos Respublikos pensijų sistemos rezultatyvumas ir jos tinkamumas demografinių, finansinių, ekonominių pokyčių kontekste.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Šio darbo tikslas yra įvertinti Lietuvos pensijų sistemos rezultatyvumą ir jos tvarumą ilgalaikėje perspektyvoje bei nustatyti sistemos tobulinimo kryptis. Tikslui pasiekti iškelti šie uždaviniai:

1. Identifikuoti esmines socialinės politikos modelių charakteristikas ir jų pritaikymą Lietuvos socialinio draudimo sistemai, veiksnius, keliančius pensijų sistemos reformų poreikį, išanalizuoti Lietuvos pensijų sistemos struktūrą, teisinius aspektus, sistemos spragas ir sprendimo variantus Lietuvos ir Europos Sąjungos mastu.
2. Analizuojant statistinius duomenis bei atliekant nuosekliają ir koreliacinę analizę įvertinti Lietuvos pensijų reformos naudą, sąnaudas bei tvarumą ilgalaikėje perspektyvoje.
3. Padaryti išvadas ir pateikti pensijų sistemos tobulinimo kryptis.

Tyrimo metodai. Tiriant reformuotą Lietuvos pensijų sistemą, jos rezultatyvumą bei formuluojant šio magistro baigiamojo darbo išvadas bus remiamasi literatūros apžvalgos (literatūros analizė, statistinių duomenų bazių analizė, norminių ir teisinių dokumentų analizė), aprašomosios statistikos bei nuosekliosios ir koreliacinės analizių metodais.

Temos ištyrimo laipsnis. Visos ideologinės doktrinos turi savo požiūrį į pensijų problemas ir pateikia skirtingus problemų sprendimo būdus. Viešajame Lietuvos diskurse matyti polinkis pasikliauti laisvąja rinka, t. y. privatizuoti pensijas ar bent jau pensijų dalinį. Tokioms nuostatoms, paradoksaliems, neprieštarauja ir Skandinavijos mokslininkai P. Boothas, O. Juurikkala, N. Silveris – nors Skandinavijoje paplitęs socialdemokratinis apsaugos modelis, kur kiekvieno šalies individo socialinė apsauga išskirtinai valstybės kompetencija – teigdami, jog socialinio saugumo priklausomybė nuo valstybės palaipsniui turi mažėti, socialinio aprūpinimo pareigą perkeliant ne tik privačiajam sektoriui, bet ir šeimos institutui, kaip tai buvo iki tam tikrų socialinės politikos modelių išgryninimo. Lietuvoje pensijų sistemos vertinimo studijas atlieka nemažai mokslininkų, pagrindiniai jų A. Guogis, pensijų klausimus nagrinėjantis globalizacijos ir užsienio šalių patirties kontekste, A. Bartkus, tirdamas makroekonominių veiksnių poveikį Lietuvos senatvės pensijų sistemai, R. Lazutka, aiškindamasis pensijų dalinio privatizavimo rezultatus, R. Cirulytė, L. Dromantienė nagrinėjančios socialinės apsaugos sistemų prioritetus, administravimo ir pokyčių galimybes, A. Bitinas ir A. Bartkus aprašydami Lietuvos pensijų sistemos teisinius aspektus ir pateikdami lyginamąsias analizes. Europos Komisija, Tarptautinio ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija analizuoja demografinių bei svarbiausių makroekonominių rodiklių pokyčių įtaką pensijų sistemoms ir pateikia įvairias sudijas, prognozes ir pasiūlymus aptiktoms spragoms šalinti.

Darbo struktūra ir rezultatų taikymo sritys. Magistro baigiamąjį darbą sudaro trys skyriai. Pirmame jų išskirti socialinės politikos modeliai, aptarti veiksniai (demografiniai, finansiniai, ekonominiai), lemiantys pensijų sistemų reformų poreikį, apžvelgta Lietuvos pensijų sistemų raida bei teisinis reglamentavimas. Antrame skyriuje išanalizavus įvairių mokslininkų darbus pensijų sistemos reformų vertinimo klausimais atlikta I, II ir III pensijų pakopų aktualiausių problemų sintezė, aptarti koordinavimo niuansai Europos Sąjungos (toliau – ES) lygiu bei įvairių mokslininkų siūlomi problemų sprendimo variantai. Trečiame skyriuje išsamiai aprašoma ir pagrindžiama tyrimo metodologiją bei atliekamas tyrimas: analizuojami statistiniai duomenys, atliekami skaičiavimai, nuosekloji ir koreliacinė analizės, siekiant nustatyti Lietuvos pensijų sistemos specifikos atitikimą jos dalyvių interesams (sistemos poveikio adekvatumas). Darbo pabaigoje pateikti pasiūlymai bus skirti Lietuvos pensijų sistemos reformų gerinimui. Norint, pagrįsti šių pasiūlymų pritaikomumą ir kitų valstybių pensijų sistemoms, jose būtina atlikti panašaus pobūdžio skaičiavimus ir tyrimus kaip šis. Ir tik identifikavus analogiškus pensijų užtikrinimo įvairiems socialinio draudimo sistemos dalyviams probleminius niuansus, bus galima teigti, jog pateikti pasiūlymai gali būti naudingi ir tam tikroms užsienio šalių valstybėms. Šis darbas taip pat pretenduoja atkreipti strategų, įstatymų leidėjų dėmesį į tai, jog naujų įstatymų leidimas ir didėjantis valstybės įsikišimas socialinio draudimo srityje gali būti ne tik naudingas, bet ir abejotinas.

1. PENSIJŲ SISTEMOS. RAIDA

1.1. Socialinės politikos modeliai

Cirulytės (2003) teigimu, socialinė politika yra esminis gerovės valstybės kūrimo instrumentas, pasižymintis išskirtine savybe – gebėjimu sustiprinti lojalumą savo nacionalinei valstybei. Nacionalinių valstybių vyriausybės, garantuodamos teritorinį vientisumą, siekia puoselėti piliečių lojalumą užtikrindamos jiems socialinį ir ekonominį saugumą, o tai rodo, kad Europos Sąjungoje dauguma nacionalinių politikų lieka išimtinai valstybės narės kompetencija. Baldwin (2003) pritaria, jog socialinė apsauga yra įvairialypis ir nuolat kintantis reiškinys, kuris kuria solidarumą tarp žmonių, kuriems iškyla socialinė rizika, ir dėl to ji vykdo pinigų perskirstymą tarp atskirų asmenų arba asmenų grupių. Taigi pagrindinis jos tikslas – apsaugoti žmones nuo socialinės rizikos pasekmių.

Socialinių modelių tipus, raidą ir dinamiką išsamiai analizuoja dr. Arvydas Guogis. Nors ir daugumoje valstybių vieningai sutariama dėl socialinės politikos uždavinių krypties, tačiau jų įgyvendinimo mechanizmai įvairiuose Europos regionuose gali ženkliai skirtis. Kaip antai kontinentinės Europos šalys – Austrija, Belgija, Vokietija, Olandija ir Prancūzija remiasi Bismarko (korporatyviniu), dar kitaip vadinamu - socialinio draudimo sistemos – modeliu, kuris buvo sukurtas pagal Vokietijos valstybės vadovo Oto Bismarko siūlymą (Guogis, 2010). Valstybė, pasitelkdama tam tikras institucijas bei bendruomenės išteklius, turi rūpintis visų gyventojų gerove, ypatingą dėmesį skiriant labiausiai remtiniams. Svarbiausias aspektas yra tas, jog gaunamos socialinės išmokos priklauso ne nuo pilietybės fakto, kaip tai yra socialdemokratinio modelio atveju, bet nuo darbuotojo buvusio darbo užmokesčio ir darbo stažo, t. y. nuo jo dalyvavimo darbo rinkoje, nuo jo tiesioginio prisirišimo prie kapitalistinės rinkos. Paramos organizacijų ar privačių įstaigų veikla socialinės politikos įgyvendinimo klausimais nėra reikšminga, nes tai išimtinai valstybės kompetencija.

Verta atskirai aptarti liberalųjų – marginalinį modelį, kadangi jis yra kardinaliai priešingas aukščiau aptartajam Bismarko modeliui. Čia vyrauja rinkos savireguliacija, minimalus valstybės vaidmuo, pakankamai žemas išmokų dydis. Ypač palaikoma nevyriausybinė ar privačių organizacijų, teikiančių žmonėms socialines paslaugas, veikla (Guogis, 2010). Labdaros akcentavimas – marginalinio modelio pagrindinis kokybinis elementas. Privačių fondų pensijų idėja – taip pat kilusi šio modelio šalininkų. Čia sugeneruota ir naujosios viešosios vadybos idėja, kurioje taikomi privataus verslo metodai. Tai kartais gali susilaukti ir neigiamų vertinimų, kadangi didesnę diskrecinę galią gaunantys valdininkai gali imti piktnaudžiauti savo padėtimi. Šį modelį taiko JAV, Naujoji Zelandija

ir kt. šalys, kuriose korupcijos lygis iš esmės yra gana žemas, dėl to šis modelis išliko nepakitęs daugybę metų.

Galiausiai Beveridžo arba socialdemokratinis modelis bene labiausiai užtikrina žmonių socialinį saugumą, kadangi sietinas su socialinės pilietybės teise. Socialinė pilietybė reiškia, kad valstybė kiekvienam šalies piliečiui garantuoja minimalų pragyvenimo lygį, nepriklausomai nuo jo dalyvavimo darbo rinkoje. Šiame modelyje vyrauja padidintas valstybės vaidmuo, padidintas rinkos reguliavimas, didesnės socialinės išmokos. Tai tipiškas socialdemokratinis modelis (Rutkauskienė, 2010). Čepulytė (2008) pažymi, jog ypatingas dėmesys skiriamas sistemos darbuotojų kvalifikacijos kėlimui, teisingam atlygiui už atliekamą darbą, technologijų tobulinimui. Finansų trūkumo problema iš dalies gali būti išspręsta atliekant įvairius sistemos pertvarkymus, reorganizuojant neveiksmingai dirbančias įstaigas, griežta ribotų finansinių išteklių apskaita bei teikiamų paslaigų išlaidų minimizavimu. Taigi esminiai šio modelio bruožai: pagrindinis finansinis šaltinis – mokesčiai ir valstybės biudžetas; įnašų iš privataus sektoriaus nustatymas; prieinamumas visiems piliečiams; pavaldumas valstybiniam organams; vyriausybinių institucijų kontrolė ir kt. Kai kurie autoriai (Šimkus, 2010) kritikuoja, jog šis modelis nėra tobulas, kadangi finansuojamas iš valstybės biudžeto, o tai apsunkina ne tik biudžeto, bet ir sistemos institucijų darbą, tačiau ši trūkumą atsveria lygiateisiškumo elementas, kurio dėka garantuojamas skirtingų grupių susitarimas.

Reziumuojant šių modelių aprašymą, būtų galima pažymėti, jog Beveridžo ir Bismarko modeliams didelę įtaką turi valstybė, kuri formuoja socialinio draudimo politiką ir ji vienintelė prisideda prie sistemos išteklių paskirstymo tam tikriems socialinio draudimo sektoriams. Rytų Europos šalims tenka susidurti su ištis rimtu iššūkiu – ar taikyti Bismarko modelio finansavimo sistemą, ar rinktis liberalesnius socialinio draudimo užtikrinimo metodus. Bet kokiu atveju prieš priimanč sprendimą būtina teisingai įvertinti turimus finansinius resursus ir galimus neigiamus pokyčius, kuriuos sukeltų reforma (kaip pensijų finansinis tvarumas, nedarbo lygis ar gyventojų pajamų mažėjimas).

1.2. Veiksniai, lemiantis pensijų sistemos reformų poreikį

Žaliojoje knygoje (2010) minima, jog demografinio senėjimo procesai vyksta daug sparčiau nei buvo prognozuota, o finansų ir ekonomikos nuosmukis skaudžiai atsiliepė valstybių biudžetams, kapitalo rinkoms bei bendrovėms. Įvyko ir reikšmingų stuktūrinių pokyčių, kuomet buvo pereita nuo einamojo pensijų finansavimo prie finansavimo pagrįsto einamosiomis įmokomis ir einamosiomis išlaidomis (apie tai vėlesniuose magistro darbo poskyriuose, žr. 19 p.).

Lietuvoje taip pat įgauna formą nuolat ryškėjanti senėjimo tendencija, kaip, beje, ir daugelyje Europos šalių, todėl socialinės apsaugos sistemai keliami nauji iššūkiai, o teigiami pokyčiai be tam tikrų pensijų sistemos transformacijų, šiomis dienomis tiesiog neįsivaizduojami. Dėl sparčių emigracijos procesų, didėjančios tikėtinos vidutinio gyvenimo trukmės bei mažėjančio natūralaus gyventojų prieaugio nesunku nuspėti, jog ateityje skirtumas tarp išmokų gavėjų ir dirbančiųjų (mokančių valstybinio socialinio draudimo įmokas) taps dramatiškai didelis, todėl laiku nesiimant tam tikrų sistemos pertvarkos iniciatyvų socialinio draudimo biudžetas atsidurtų išties kritiškoje padėtyje. Šiame poskiryje bus išsamiai aptarta kiekvieno rodiklio (demografinio, ekonominio, finansinio) įtaka pensijų sistemoms ir teoriškai pagrįstas poreikis jas transformuoti.

1.2.1. Demografiniai veiksniai

Priešingai nei Afrikos ar daugelio Azijos šalių, senėjimo problema ypač akivaizdi Europos valstybėse. Europos Komisijos 2009 m. pranešime apie visuomenės senėjimą prognozuojama, jog pensijų mokėjimo situacija taps kritinė, kai į pensiją pradės eiti pirmieji didelės pokario demografinio sprogo karto atstovai, o projekcijos 2012 metams rodo darbingo amžiaus gyventojų mažėjimą Europoje. Europos Komisijos ir Ekonominės politikos komiteto 2009 m. komunikate „Ekonominės ir biudžeto projekcijos (2008 – 2060)“ samprotaujama, jog pailgėjusi vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė taip pat susilaukia prieštaringų vertinimų, kadangi iš vienos pusės – tai didelis medicinos mokslų laimėjimas, tačiau kita vertus, dėl susiklosčiusios situacijos visuomenės amžiaus grupių pokyčiai taps dramatiški. Per pastaruosius kelis dešimtmečius gyventojų vidutinė gyvenimo trukmė padidėjo net penkiais metais, o naujausių demografinių prognozių duomenimis iki 2060 m. gyventojų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė pailgės dar septyniais metais. Pagal Statistikos departamento duomenis, 2012 m. Lietuvoje vidutinė tikėtina žmonių, sulaukusių 65 metus amžiaus, tolesnio gyvenimo trukmė yra: vyrų apie 10 metų, moterų – apie 15 metų. Tai sukels akivaizdžias santykio tarp darbingo amžiaus žmonių ir žmonių, kuriems priklauso pensijų išmokos, problemas, kadangi ir dabartinis suminis gimstamumo lygis neužtikriuna demografinės pusiausvyros ir kartų kaitos (2010 m. Lietuvoje – 1,55, maksimalus, u-tikrinantis kartų kaitą, Airojoje – 2,1)¹. Taigi 2008 m. Komisijos tarnybų darbiniam dokumente „Socialinių reikmių tenkinimas senėjančioje visuomenėje“ spėjama, jog senėjimo indeksas du kartus padidės (šiuo metu vienam vyresniam nei 65 m. asmeniui tenka keturi darbingo amžiaus žmonės, o 2060 m. vienam tokiam asmeniui teks tik du darbingo amžiaus žmonės). Taigi dabartinės demografinės tendencijos neišvengiamai transformuos visuomenę mažinant skirtingų kartų solidarumą ir keldamos naujus poreikius būsimoms kartoms. Šie

¹2011-05-27 pranešimas spaudai „Lietuvos vaikai“, <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=9030> [žiūrėta 2011-07-20].

reiškiniai (Lazutka, 2008) daro didelę įtaką potencialiam ekonomikos augimui ir kelia stiprų spaudimą didinti viešąsias išlaidas pensijų ir sveikatos priežiūros srityse, nes smarkiai sumažėjęs gyventojų gimstamumas ir pailgėjusi gyvenimo trukmė sukelia vieną iš šių situacijų – arba krenta pensinio amžiaus žmonių gyvenimo standartai, arba jiems išsaugoti dirbančioji karta privalės labiau riboti savo vartojimo augimą.

Dabar Lietuvoje apytiksliai trečdalį gyvenimo žmogus praleidžia pensijoje, o ilgėjant gyvenimo trukmei ateityje šis laikas taps dar ilgesnis. 60 metų amžiaus sulaukusių žmonių tarpe dirba tik apie pusė, o tai netenkina užsibrėžtų užimtumo tikslų nei strategijoje „Europa 2020“ nei Barselonos Europos vadovų tarybos susitikime priimatomam įsipreigojimui pailginti senatvės pensijos amžių 5 metais. Jei gyventojai darbo rinkoje neišliks ilgiau, neišvengiamai didės įmokos ir mažės išmokos. Investicijos mokymui ir žmonių kapitalui trumpuoju laikotarpiu, kaip minima pranešime apie visuomenės senėjimą (2008), gali padėti sumažinti krizės poveikį ir tinkamai pasirengti visuomenės senėjimui, todėl turėtų būti veikiama šia kryptimi.

Be to, Žaliojoje knygoje minima, jog dėl pakitusių darbo rinkos reikalavimų iš esmės keičiasi ir kvalifikuotos darbo jėgos poreikis – pastarajam didėjant, gyventojų preferencijos teikiamos mokslui ir tik įgijus tam tikrą išsilavinimą įsijungiami į darbo rinką, taigi dirbti visą darbo dieną pradama vėliau. Problema tampa dar opesnė ir dėl darbo rinkoje egzistuojančio amžiaus apribojimo – pageidaujami yra energingi, jauni žmonės. Akivaizdu, jog problema yra dviguba – dėl siekio įgyti išsilavinimą į darbo rinką įsitraukiama santykinai vėlai, o dėl darbuotojų atrankos politikos kyla poreikis į pensiją išeiti vis anksčiau. Pažeidžiama pensijų adekvatumo sąlyga, todėl akivaizdu, jog senėjimo problemai spręsti reikalingi kompleksiniai sprendimai.

Žmonės gyvendami ilgiau darbo rinkoje ne tik kad nepasilieka ilgiau, bet ir pasitraukia iš jos anksčiau. Tendencijoms išliekant nepakitusioms pensijų adekvatumo klausimas lieka utopinis – kaip padengti išaugusias pensijų išmokas? Šios nemenkos demografinės problemos, kurios tapo dar akivaizdesnės finansinės krizės sąlygomis, daro vis didesnę spaudimą viešiesiems finansams. ECOFIN ataskaitoje „Apie tikslus ir darbo metodus pensijų srityje“ problemos tyrėjai išieties pozicijų iš susiklosčiusios situacijos ieško darbo jėgos produktyvumo didinimo perspektyvose, nes tik produktyvumas gali kompensuoti sumažėjusį darbo jėgos kiekį. Tačiau tai kompensuoti šimtu procentu net optimistiškiausiose prognozėse nenumatoma.

Žaliojoje knygoje indentifikuojama, jog augančias viešąsias išlaidas lemia ne vien senėjimo, bet ir tokie visuomenės pokyčiai kaip vieno asmens namų ūkiai, bevaikės šeimos, per atstumą vieni nuo kitų gyvenantys skirtingoms kartoms priklausantys šeimos nariai. Taigi palaiptu auga priežiūros paslaugų paklausa, nors anksčiau priežiūros funkcijas atlikdavo pati šeima. Finansuoti išaugusias sveikatos bei ilgalaikės priežiūros išlaidas – naujas iššūkis viešiesiems finansams.

Peršasi išvada, jog demografinis senėjimas neišvengiamai veikia ir pačias pensijų sistemas. Ekonominis potencialas senėjančioje visuomenėje vargiai gali būti realus. Sumažėjusi finansinė grąža neigiamai atsilieps finansinio turto kainoms, o potencialiai mažesnė privačių pensijų kaupimo fondų investicijų grąža reiškia ne ką kitą, kaip padidėjusias įmokas, o tai, savaime suprantama, mažina pensijų išmokas, didina kapitalo nutekėjimą į naujas rinkas bei prisiimtą riziką.

Dar vienas demografinis veiksnys, turintis didelę įtaką pensijų sistemos būklei – emigracija. Kaip teigia A. Bartkus (2008) emigracijos poveikis pasireiškia iš karto, nes nesant pilno užimtumo, sumažėja nedarbo išmokų skaičius, kadangi vietoj išvykusių darbuotojų yra įdarbinami buvę bedarbiai. Tačiau ne visais atvejais susiklosto tokia ideali situacija. Jei vyksta „protų nutekėjimas“ pastarųjų pakeitimas buvusiais bedarbiais vargiai įsivaizduojamas, juolab ne visi bedarbiai turi norą įsidarbinti, daugelis jų įpratę būti išlaikomi valstybės ir naudotis mokesčių lengvatomis bei socialinėmis išmokomis. Taigi emigracija dažnai gali suponuoti prarastas įmokų surinkimo galimybes.

1.2.2. Makroekonominiai veiksniai

Kaip teigiama Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (toliau – OECD) pranešime „Pensions at a Glance“ (2009), griūtis akcijų biržoje daugelyje Europos šalių turėjo didelį atgarsį ir privatiems pensijų kaupimo fondams, kurie yra svarbi finansinių išteklių gavimo dalis senatvėje. Finansų krizė netrukus peraugo į ekonomikos krizę. Išaugęs nedarbo lygis, sumažėję darbo užmokesčiai ir sutrumpėjusios darbo valandos sumažina naudą, gautiną iš privačių pensijų kaupimo fondų ir didina poreikį nedarbo išmokoms. Kitame OECD pranešime „Pension markets in Focus“ (2009) reziumuoja, jog finansų krizė daugiausia paveikė pensijų investicijas į paprastas akcijas, dėl ko jų vertė 2009 m. Europoje nukrito net 41 proc. Be to, kaip jau buvo minėta, finansų ir ekonomikos krizė sustiprina gyventojų senėjimo problemą. Nedarbas, sulėtėję ekonomikos augimo tempai, išaugusios valstybių skolos ir nestabilios finansų rinkos – tai visose ES valstybėse pensijų reformas skatinantys veiksniai.

Privatūs pensijų fondai Žaliojoje knygoje pateikiami kaip alternatyva valstybinėms socialinio draudimo pensijų sistemoms. Tačiau 2008 m. Socialinės apsaugos komiteto ataskaitoje „Privačiai valdomų pensijų fondų pensijos ir jų indėlis užtikrinant tinkamas ir tvarias pensijas“ akcentuojama, jog perėjimas prie privataus pensijų kaupimo neišvengiamai turės fiskalinių pasekmių, kadangi pensijų kaupimo laikotarpiu neretai taikomos įvairios mokesčių lengvatos. Šių mokesčių lengvatų išlaidų lygis gali būti net labai didelis, priešingai nei veiksmingumas ar naudos paskirstymas, kurie dažnai yra abejotini, dėl ko valstybių biudžetai gali patirti didelių sunkumų. Be to, privačių

pensijų fondų įsipareigojimų vykdymas taip pat gana miglotas – nėra garantijų, jog asmuo dalyvaudamas pensijų kaupimo sistemoje susikaups sau pensijų išmokas iki gyvos galvos, tai, kaip paaiškės tolimesniuose šio magistro darbo poskyriuose (žr. 21 p.), gali įgauti tik vienkartinės ar periodinės pensijų išmokos formą, todėl valstybei spaudimas aprūpinti savo gyventojus senatvėje išlieka didelis.

A. Bartkus (2008) savo atliktoje makroekonominių veiksnių poveikio Lietuvos senatvės pensijų sistemai analizėje konstatuoja, jog vienas pagrindinių Lietuvos senatvės pensijų sistemos trūkumų yra įsipareigojimų įvykdymo priklausomybė nuo ciklinių ekonomikos svyravimų, todėl turi būti atrastos priemonės, užkertančios kelią ekonominei ir finansinei krizei peraugti į socialinę krizę, t. y. ekonomikos ciklą pokyčiai neturėtų suponuoti sumažėjusių galimybių aprūpinti gyventojus senatvėje. Todėl iš karto būtų galima panagrinėti pensijų indeksavimo sąlygas. Pensijos indeksuojamos pasikeitus vidutinio darbo užmokesčio arba kainų lygiui. Jei auga darbo užmokestis, proporcingai didinamos ir pensijos, taip išlaikoma stabili pensijų pakeitimo norma². Jei darbo užmokesčio augimo tempai yra greitesni nei kainų kilimo tempai, dirbančiųjų ir pensininkų vartojimo galimybės auga, o esant atvirkštiniam procesui – vartojimo galimybės auga lėčiau nei kainų kilimo tempai, o tai lemia biudžeto deficitą. Kainų augimo tempams esant spartesniems nei darbo užmokesčio augimo tempai, indeksavimas pagal kainas pensininkams suteikia geresnes vartojimo galimybes. Tačiau esant nekontroliuojamai infliacijai, kuomet nedarbo augimo tempai yra ypač spartūs, biudžetas tampa nebeįveikiamas garantuoti adekvataus vartojimo galimybių palaikymo nesiskolinant ir nemažinant išmokų (Bartkus, 2008). Lietuvos atveju, pensijų pakeitimo norma nuolat regresuoja – 2009 m. – buvo apie 51 proc.³, 2010 m. – 48,6 proc., 2011 m. planuojama apie 40 proc., o jei nebus imtasi pertvarkų, numatoma, jog 2050 m. ši norma tesieks 26 proc. ir sukels rimtų adekvatumo ir socialinio saugumo problemų.

Šiuo metu fiskalinė padėtis pablogėjusi tiek, jog ateinančių dešimtmetį laukia rimti fiskaliniai suvaržymai (nors šiuo metu pensijas gaunančius asmenis krizė paveikė santykinai nesmarkiai). Krizė valstybinėms pensijų sistemoms turės poveikį dar ilgai, nes prognozuojami ekonomikos augimo tempai yra lėti ir net ilgalaikėje perspektyvoje nenumatoma aiškaus pakilimo. Užsienio reikalų ministerija, atlikdama Lietuvos ekonomikos apžvalgą, prognozuoja šiuos realaus BVP augimo tempus: 2012 m. – 4,7 %, 2013 m. – 3,7 %, 2014 m. – 3,4 %⁴. Socialinės išlaidos didėja sparčiau nei BVP, o nedarant išlaidas stabdančių reformų, atotrūkis tarp BVP augimo ir socialinių išlaidų ateityje tik didės. Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos koncepcijoje

² Pensijų pakeitimo norma – tai rodiklis parodantis, kokią dalį dirbančio asmensvartojimo pajėgumą gauna pensijos gavėjas, esant nustatytam įmokų lygiui (Bartkus A. Makroekonominių veiksnių poveikis Lietuvos senatvės pensijų sistemai. 2008, 146 p.

³ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos siūlomos priemonės socialinių išmokų mokėjimo užtikrinimui, [www.lrv.lt/bylos/ Aktualijos/20090923_pristatymas.ppt](http://www.lrv.lt/bylos/Aktualijos/20090923_pristatymas.ppt) [žiūrėta 2011-09-12].

⁴ Lietuvos ekonomikos apžvalga, <http://www.urm.lt/index.php?2014346224> [žiūrėta 2011-11-05].

(toliau – Pensijų sistemos pertvarkos koncepcija) (2010) minima, jog šiuo metu socialinio draudimo ir pensijų sistemos išlaidos sudaro beveik 8 proc. BVP ir tai yra didžiausia valstybės viešųjų finansų programa. Taip pat yra apskaičiuota, jog su senėjimu susijusios išlaidos daugiausia dėl nepalankių demografinių priežasčių labai išaugs (2010–2060 m. neįvykdžius reformos išaugs 6,0 % BVP, o 4,9 % BVP padidėjimą lems pensijų išlaidų padidėjimas). Pagal Eurostato demografinės projekcijas: laikotarpiu nuo 2009 m. iki 2060 m. Lietuvoje gyventojų sumažės iki 2,5 mln. žmonių. Taip pat sumažės ir darbingo 15 – 64 m. amžiaus gyventojų nuo beveik 59 % iki 41 %, o pensinio amžiaus gyventojų skaičius išaugs daugiau nei dvigubai, t. y. nuo 16 iki 32 %. O tai reiškia, jog vietoj dabar esančio darbingo ir pensinio amžiaus žmonių santykio 4.4 liks tik 1.5. Ypač didelis sumažėjimas numatomas 2015–2035 metais, kuomet demografinio bumo kartos atstovai eis į pensiją. Taigi tokios Eurostato projekcijos suponuoja žymų socialinės apsaugos išlaidų 2008 – 2060 m. padidėjimą – daugiau nei 1,5 karto, todėl neišvengiamas bus ir išlaidų socialinės apsaugos pensijoms padidėjimas (nuo 7,4 proc. BVP 2008 m. iki 11,6 proc. BVP). Pensijų sistemos pertvarkos koncepcijoje (2010) apskaičiuota, jog “dėl 2004m. pradėtos vykdyti pensijų reformos, kuomet dalis socialinio draudimo įmokos nukreipiama į privatų kaupimą ir ta dalimi mažėja socialinio draudimo pensijų teisės, pensijų išlaidos (su įmokomis susijusiai pensijos daliai) stabilizuojasi ties 4 proc. nuo BVP riba ir nuo 2030m. pradės ryškiau mažėti (iki 3,2 proc. BVP 2060m.). Tuo tarpu valstybės įsipareigojimai mokėti bazinę pensiją, šalpos ir našlių pensijas, nuolat augs – nuo 4 proc. BVP iki 2019m. iki 6,9 proc. 2060m” (p. 2). Kadangi didėjančios socialinio draudimo ir pensijų sistemos išlaidos neužtikrins išmokų, pakankamų oriai senatvei, reformos stabilizuojančios išlaidų augimą šioje pensijų dalyje yra būtinos. Kitu atveju išmokos bus orientuotos į kiekybinius rodiklius (pensijų skaičių), o ne kokybinius (pensijų dydį).

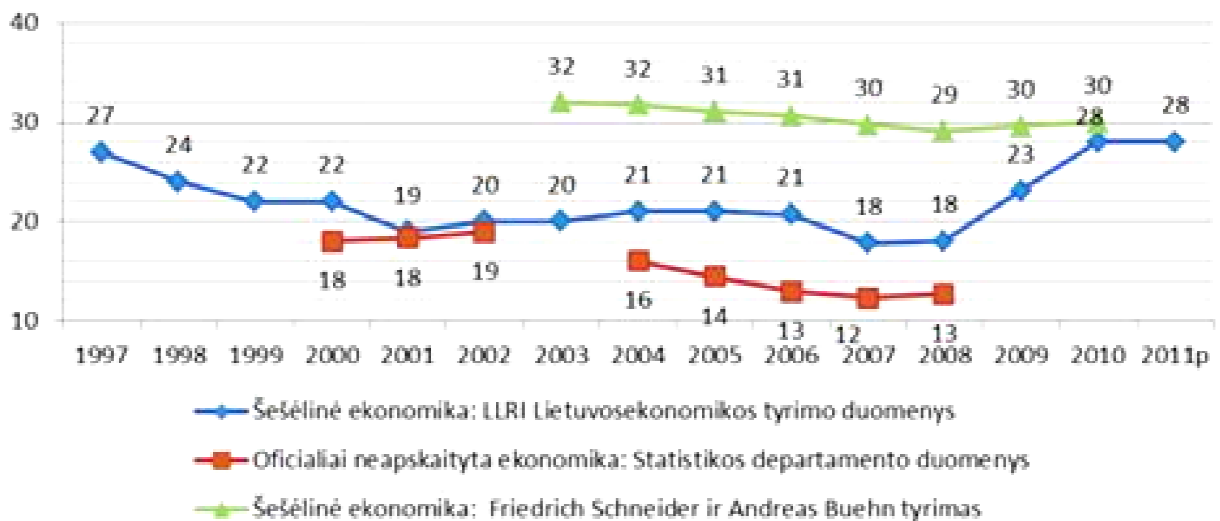
Nors II pensijų kaupimo pakopa dažniausiai yra vertinama pozityviai, kaip galimybė susikaupti paildomų pajamų, tačiau dėl dalies VSD įmokų pervedimo į įvairius pensijų kaupimo fondus, daugelyje Europos šalių sutriko valstybinių pensijų sistemos finansavimas, todėl šių šalių vyriausybės buvo priverstos sumažinti ar net sustabdyti privačių pensijų įmokas. Šis sprendimas ir tuopat metu investicijų grąžos ir turto vertės sumažėjimas trumpuoju laikotarpiu paveikė pensijų kaupimo sistemų finansinę grąžą bei mokumą – tam tikrais laikotarpiais privatūs pensijų fondai prarado daugiau nei 20 proc. savo vertės, o kai kurie pensijų fondai apskritai nebesugebėjo vykdyti savo įsipareigojimų ir atitikti reikalaujamo mokumo lygmens. Todėl panašu, jog nei valstybinis nei privatus sektorius esant finansiniam netikrumui negali pateisinti savo klientų (socialinio draudimo sistemos dalyvių) teisėtų lūkesčių. Būtų galima atskirai panagrinėti pensijos gavėjų lūkesčių problemą (kas prižiūri ir laiduoja saugias pajamas senatvėje – valstybė, kurdama naujas strategijas, ar privatus sektorius, kurdamas įvairias trumparegiškas skaičiuokles, neįvertinant galimų pokyčių ilgalaikėje

perspektyvoje), tačiau šis reiškinys galėtų būti atskiro mokslinio darbo objektu, todėl šiame magistro darbe lūkesčių problema plačiai nebus analizuojama.

Ypač aktualus tampa pensijų fondų modelių tinkamas reglamentavimas, investavimo strategijos sukūrimas, kurie taptų rimtu sveru susiduriant su krizės iššūkiais (Bitinas, 2008). Kaštų paskirstymas tarp paslaugos teikėjo, įmokų mokėtojų ir išmokų gavėjų suponuoja sugebėjimą įveikti rinkos sukrėtimus. Mokumo reikalavimams esant mažesniems, o turto vertės sumažėjimui – dideliame, sukauptos lėšos apsaugomos menkai, o naštos pasidalijimo mechanizmai nelankstūs. Tokiomis sąlygomis lėšų praradimo tikimybė yra labai didelė ir nėra garantijų, jog negalėdami atstatyti sistemų mokumo paslaugos tiekėjai nenutrauks veiklos.

Akivaizdi krizės įtaka ir būsimoms pensijoms: netekę darbo gyventojai buvo priverstiniais bedarbiais; nemažai daliai darbuotojų, siekusiems išsaugoti savo darbo vietą, teko sutikti su sumažėjusiu darbo užmokesčiu arba sutrumpintomis darbo valandomis, o šie faktoriai, kaip žinoma, yra svarbūs apskaičiuojant senatvės pensijos išmokų dydį. A. Bartkus prie šio nedarbo veiksnio, turinčio įtaką įmokų surinkimo galimybėms, dar prideda ir šešėlinės ekonomikos reiškinį, kuris mažina įmokų surinkimą ir stabdo išmokų didinimą (darbuotojams dalį atlyginimo mokant „vokeliuose“ „Sodra“ nesurenka jai priklausančių įmokų). „Šešėline ekonomika tradiciškai vadinama pagamintų prekių ir suteiktų paslaugų, oficialiai nedeklaruojamų dėl mokesčių ar reguliavimų, verte“ (Lietuvos laisvosios rinkos institutas (LLRI), 2011). Daugelis, galbūt, net neįsivaizduoja šešėlinės ekonomikos masę, tačiau kaip matyti iš žemiau pateikto grafiko (1 pav.), neapskaitoma ekonomika įvairiais laikotarpiais sudarė nemenką BVP dalį:

1 pav. Šešėlinės (neapskaitytos) ekonomikos dydis Lietuvoje, proc. nuo BVP.

Šaltinis. LLRI, 2011.

Grafike matyti trijų šaltinių – Lietuvos laisvosios rinkos instituto, Lietuvos Respublikos statistikos departamento bei autorių F. Schneiderio ir A. Buehno – atlikti neapskaitomos ekonomikos tyrimai. Matome, jog tam tikrais laikotarpiais šešėlinė ekonomika siekė netgi iki 30 % BVP lygį, o tai

reiškia jog „Sodra“ praranda iki 30 % jai priklausančių surinkti VSD įmokų, dėl to pensijų finansavimo klausimo sprendimai lieka atviri ir taip kaskart formuojamas deficitinis valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas.

Žaliojoje knygoje taip pat minima, jog pensijų skirtumus gali lempiti ir nepakankamai kompensuojami nedarbo, ligos, išlaikytinių priežiūros laikotarpiai, kaip ir nepakankama socialiai pažeidžiamų grupų (pagal trumpalaikes darbo sutartis dirbančių, netipinių darbuotojų) aprėptis. Minimalios pensijų išmokų garantijos nepakankamos, kaip nėra užtikrinamos ir vyresnio amžiaus asmenų pajamos. Ir visa tai priklauso nuo šalies finansavimo politikos, kuri šiuo metu yra chaotiška.

Laiku nesiimant politinių veiksmų pensijų sistemų tvarumo didinimui, ši našta persikels arba ant busimų darbuotojų, arba busimų pensininkų pečių, o pastarieji, ko gero, nebus pasiruošę mažesnėms nei buvo tikėtasi pensijoms. Sudėtinga valstybės finansų padėtis ir prognozuojami skolos augimo tempai kelia poreikį keisti pensijų politiką, priešingu atveju fiskalinė konsolidacija apims visas politikos sritis, įskaitant ir pensijas. Taigi iš esmės pensijų sistemos pertvarkos darbotvarkę turėtų sudaryti priemonės adekvatumo spragoms šalinti, valstybės finansų tvarumui didinti, faktinio senatvės pensijos amžiaus didinimui, pensijų fondų sistemų reglamentavimui, nustatant lanksčias pensijų sistemas, galinčias efektyviai funkcionuoti net ir krizės sąlygomis, nemažinančias darbdavių mokumo bei veiksmingą finansų rinkos reglamentavimą, nustatant bendras taisykles, kaip turėtų būti kontroliuojama finansų institucijų veikla.

1.3. Pensijų sistemų raida ir teisinis reglamentavimas

Kaip teigia L. Dromantienė (2005), „įstojimas į Europos Sąjungą davė naują impulsą Centrinės Europos šalims tobulinti ir keisti socialinės apsaugos sistemą pagal Europos socialinį modelį, kuris išreiškia bendrąsias socialines vertybes ir principus skirtingais socialiniais klausimais“ (p. 73). Lietuva, kaip socialinės gerovės valstybė paprastai priskiriama tarpiniam socialinės politikos tipui, kuris pasižymi tiek liberaliojo, tiek konservatyviojo modelio bruožais. Lietuvoje teisę gauti senatvės ar invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ar kt. atvejais laiduoja pati valstybė ir ši teisė įforminta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52 straipsnyje. Dabar egzistuojanti pensijų aprūpinimo sistema paremta 1994 m. pradėtu kurti „Sodros“ modeliu, kuomet buvo priimti nauji pensijų įstatymai iš esmės pakeitę anksčiau galiojusius sovietinius pensijų įstatymus ir įvairiausių vyriausybės reglamentus, kuriuose buvo įformintos pagrindinės pensijų skyrimo nuostatos.

Žvelgiant iš istorinių perspektyvų, Lietuvos socialinio draudimo situacija buvo kiek kitokia 1990 – 1991 m., kada paskelbus Lietuvos nepriklausomybę buvo sukurta valstybinio socialinio

draudimo sistema, savo ypatybėmis labiausiai panaši į Bismarko modelį. Šio modelio esmine dalimi tapo „Sodra“, kurios išmokos tiesiogiai susijusios su darbo rinkos funkcionavimu. Tačiau anot A. Guogio (2010), šis modelis labiausiai tinka tik tada, kai šalies ūkio padėtis ypač palanki, sparčiai plečiasi darbo rinka ir auga ekonomika. Lietuvoje ekonomikos augimas pradėtas fiksuoti nuo 1994 m., kuomet 1995 m. BVP išaugo 3,3 %, 1996 m. – 5,1 %, 1996 m. – 8,5 % (BVP augimo tempai žr. 1 priedas). Šios sąlygos gali būti paaiškinamos tuo, jog gerėjant šalies ekonominei situacijai, „Sodra“ geba efektyviau surinkti mokesčius, o valstybės biudžetas subalansuotas ar bent jau neturi ryškaus deficito. Tačiau ekonomikai patiriant nuosmukį – tokią situaciją turėjome visai neseniai (1 priedas) – šį modelį taikyti tampa netikslinga. Apskritai, daugelyje mokslinio pobūdžių diskursų, autoriai nesutaria, kuris modelis galėtų būti laikytinas kaip efektyviausias, tačiau prieiti prie bendros nuomonės, ko gera, ir nėra įmanoma, kadangi tai labai priklauso nuo to, kokių konkrečių tikslų siekiama, su kokiomis socialinės politikos problemomis susiduria atskiros valstybės.

Mūsų šalyje socialinis draudimas sudaro didžiausią socialinės apsaugos sistemos dalį. Kone visi Lietuvos gyventojai yra jos dalyviai: vieni – kaip socialinio draudimo įmokų mokėtojai, kiti – kaip išmokų gavėjai. Esminis socialinio draudimo sistemos tikslas – garantuoti pajamas apdraustiesiems įvykus tam tikram draudiminiui įvykiui, dėl kurio atsiranda teisė į išmoką: apdraustiesiems netekus darbingumo dėl ligos, motinystės, senatvės, netekto darbingumo ar kitais atvejais, kurie detalizuoti Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatyme (toliau – Valstybinio socialinio draudimo įstatymas).

Šiuo metu nustatant teisę į tam tikras pensijų išmokas vadovaujamosi jau minėtu Valstybinio socialinio draudimo įstatymu, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymu, Lietuvos Respublikos šalpos (socialinių) pensijų įstatymu, Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinuoju įstatymu ir kt. Įsigaliojus naujai pensijų aprūpinimo sistemai, iš atskiro nuo valstybės biudžeto valstybinio socialinio draudimo fondo (toliau – VSDF) biudžeto imta mokėti valstybinio socialinio draudimo pensijas, o valstybės biudžetui palikta pensijų gavėjų aprūpinimas valstybinėmis bei šalpos (socialinėmis) pensijomis. Atskyrus socialinio draudimo biudžetą nuo valstybinio, socialinio draudimo sistema tapo pakankamai savarankiška, o šio biudžeto lėšos imtos naudoti išimtinai tik Valstybinio socialinio draudimo įstatyme numatytoms išmokoms. Šiame magistro darbe dėmesys bus koncentruojamas į pensijas, skiriamas ne iš valstybės, o iš valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto bei gyvybės draudimo įmonių.

Permainos socialinio draudimo srityje prasidėjo 2002 m., kuomet buvo pereita prie pensijų kaupimo principo, pensijų sistemą suskirstant į tris pakopas, I-ąją, II-ąją ir III-ąją.

I-oji pensijų sistemos pakopa – tai privalomasis valstybinis socialinis draudimas, kuris apima visus dirbančiuosius – apdraustuosius arba valstybinio socialinio draudimo išmokų gavėjus, kaip tai apibrėžta Valstybinio socialinio draudimo įstatyme. Šios pakopos esminis principas – kartu

solidarumas, kadangi lėšos perskirstomos iš aktyvios darbo jėgos, mokančios VSD įmokas, recipientams – pensijų gavėjams. Ši socialinio draudimo sistemos pakopa funkcionuoja pay – as – you – go (PAYG) pagrindu, tai reiškia, jog surinktos lėšos yra ne kaupiamos, o iš karto paskirstomos atitinkamoms išlaidų grupėms. P. Gilys (2008) išskiria šias esmines sistemos charakteristikas:

1. Paprastumas. Surinktos socialinio draudimo lėšos iškart paskirstomos atitinkamoms išlaidų grupėms.
2. Mažas rizikos laipsnis. Šioje sistemoje egzistuoja tik du etapai – iš pradžių įmokos surenkamos, po to – paskirstomos. Todėl lėšų netekimas sietinas tik su galimu darbuotojų piktnaudžiavimu bei neracionaliu lėšų panaudojimu. Tačiau tokie finansiniai nuostoliai santykinai nėra dideli, nes negali iš esmės paveikti „Sodros“ išmokų dydžio.
3. Taupumas. Tokios sistemos administravimo sąnaudos yra mažesnės nei privačių pensijų fondų valdymo sąnaudos.
4. Augimas. Stabiliai augant ekonomikai (didėjant BVP) einamosiomis įmokomis paremta sistema užtikrina stabilų ir tam tikrų išmokų didėjimą, didėja ir realus darbo užmokstis be to, išmokų didėjimo tempai gali būti netgi spartesni už darbo užmokesčio.
5. Solidarumas. Išreiškia santykį tarp kartų. Nepaisant metodologinio individualizmo požiūrio šalininkų, kurie akcentuoja asmeninę naudą, žmogiškasis teisingumas ir pagalba silpnesniams yra visuomenės ir stabilaus ekonomikos funkcionavimo pagrindas.

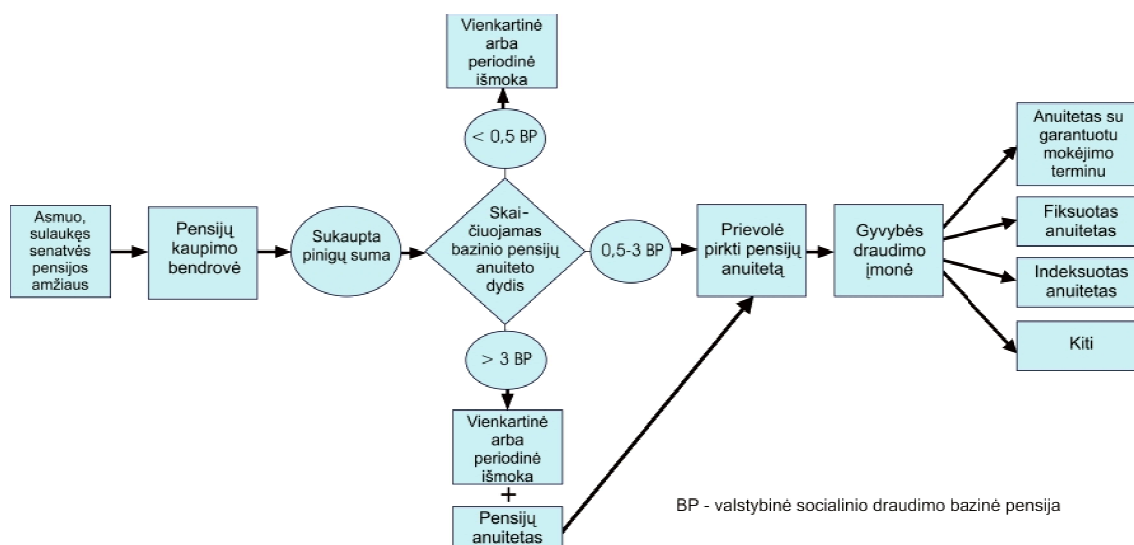
Šios charakteristikos atspindi labiau pozityvų toną, tačiau tam tikrų jos nuostatų naudingumu šiandieninei situacijai būtų galima suabejoti, kaip antai, augimo aspektas (žr. 1 priedas) – šiuo metu Lietuvos ekonomikos augimo tempai yra lėti, tačiau išsamesnė PAYG modelio kritika bus pateikta vėlesniuose šio darbo poskyriuose.

II-osios pensijų pakopos tema susilaukia bene daugiausia diskusijų. Pasak Jurgitos Klimaitės (2010), „privačių pensijų fondų atsiradimas yra pirmas žingsnis, įvedant rinkos santykius socialinio aprūpinimo srityje“ (p. 1). Taigi II- oji pakopa yra pažangesnė, suponuojanti žmogaus asmeninį apsisprendimą kaupti savarankiškai atskirą pensijos dalį arba susilaikymą nuo to. Lietuvoje pensijų fondai veiklą pradėjo dar 2004 m., kuomet socialinio draudimo biudžetas siekė 4,27 proc. perteklių. Kaip apibrėžta Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatyme (toliau – Pensijų kaupimo įstatymas), teisę steigti pensijų fondus Lietuvoje turi akcinės bendrovės, uždarnosios akcinės bendrovės ir valdymo įmonės, kurios turi teisę valdyti investicinius fondus ir investicines kintamojo kapitalo bendroves, ir kurios turi įstatymų nustatyta tvarka Vertybinių popierių komisijos išduotas licencijas.

Esminiai II-osios pensijų pakopos funkcionavimo principai įtvirtinti 2002 m. gruodžio 3 d. priimtame Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatyme (toliau – Pensijų sistemos reformos įstatymas), kuris yra teisinis pagrindas, nustatantis valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo, užtikrinančio gyventojų papildomas pajamas senatvėje, pagrindinius principus. Tam

tikra dalis (kurios dydis, kaip bus matyti darbo empirinėje dalyje, periodiškai yra keičiamas) „Sodrai“ mokamų įmokų kaupiama privačiuose pensijų fonduose, o įprastinės VSD įmokos pensijų kaupimo įmokos dydžiu nėra didinamos. Jei kaupiantis pensiją asmuo nesulaukia senatvės amžiaus, fonde sukauptos lėšos paveldimos šio asmens artimųjų. Priešingai nei „Sodros“ senatvės pensijos išmokų dalyvavimas pensijų kaupime teisės į kitas socialinio draudimo išmokas nepalies, todėl Valstybinio socialinio draudimo įstatyme numatytos išmokos (ligos, motinystės, nedarbo, nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų ir kt.) bus tokių dydžių, kaip ir asmenų, nedalyvaujančių pensijų kaupime.

Tai, ką kiekvienas pensijų kaupimo dalyvis susikaupia pensijų kaupimo fonde, naudojama įsigyti senatvės pensijai (anuitetui) gyvybės draudimo įmonėje. Sulaukę senatvės pensijos amžiaus pensijų kaupimo dalyviai įgyja teisę į tam tikros formos išmoką: periodinę, anuitetą ar vienkartinę pensijų išmoką, tačiau dalyvavimas kaupiant II-osios pakopos pensiją, atsižvelgiant į pensijų kaupimui skirtą VSD įmokų dalį, proporcingai sumažina Valstybinio socialinio draudimo senatvės pensiją. Dalyvių pensijų kaupimo įmokas į pasirinktas pensijų kaupimo bendroves perveda valstybinio socialinio draudimo administravimo įstaigos, o dėl šių lėšų pervedimo į numatytus fondus VSDF susidaręs lėšų trūkumas finansuojamas iš valstybės, savivaldybės ar kt. finansinių šaltinių. Ši pensijos išmokų skyrimo procesą detaliai reglamentuoja Pensijų kaupimo įstatymas bei iliustruoja žemiau pateikta pensijų išmokų sistemos schema (žr. 2 pav.).

2 pav. Pensijų kaupimo įstatyme įtvirtintos pensijų išmokų sistemos schema

Šaltinis: Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisija, <http://www.dpk.lt/pensiju.ismokos.php>

Iš schemos matyti, jog pensijų anuitetas yra privalomas, kai pensijų kaupimo dalyviui apskaičiuoto bazinio pensijų anuiteto dydis yra nemažesnis nei 0,5 valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio. Jei bazinis pensijų anuiteto dydis yra mažesnis už aukščiau nurodytą dydį, tai pensijų kaupimo dalyviui prievolės įsigyti pensijų anuitetą nebelieka ir išmokama vienkartinė arba

periodinė pensijų išmoka (tačiau dalyviui nėra užkertamas kelias vietoj vienkartinės ar periodinės pensijų išmokos įsigyti pensijų anuitetą). O jeigu apskaičiuotas bazinis pensinio anuiteto dydis trigubai viršija valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydį, tai dalyvis šį sukauptą pensijų turto dalį turi teisę gauti vienkartinės ar periodinės pensijų išmokos būdu. Pensijų kaupimo bendrovė kiekvienam pensiją kaupiančiam dalyviui, įsigijusiam teisę gauti pensijų išmoką, apskaičiuoja jo bazinio pensijų anuiteto dydį pagal pensijų kaupimo dalyvio sukauptą pensijų turtą ir nuperka jį draudimo įmonėje, vykdančioje gyvybės draudimo veiklą.

Taigi nors ir prarandama dalis „Sodros“ pensijos, išnaudojant alternatyvius lėšų investavimo privalumus yra reali galimybė susikaupti papildomą senatvės pensiją, užtikrinančią orią senatvę. Tačiau, savaime suprantama, potencialus sukauptos pensijos dydis yra tiesiogiai proporcingas sumokėtų įmokų dydžiui, laikotarpiui, kurį kaupiama pensija (vyresnio amžiaus pensijų dalyviams pensijų kaupimo rizika yra vertinama kaip itin aukšta, pavyzdžiui, Latvijoje įstatymais yra uždrausta II-oje pensijų kaupimo pakopoje dalyvauti asmenims gimusiems iki 1951 m. (Bartkus, 2008). Kaupiamieji pensijų fondai senėjančioje visuomenėje, be abejo, suteikia galimybę taip perskirstyti lėšas, jog tam tikrų laikotarpių, pasižyminčių gera demografinė padėtimi, lėšos būtų perkeltos į laikotarpius, kuomet demografinė padėtis nėra ypač palanki (OECD, 2009). Taip dalis pajamų senatvėje bus gauta ne tik iš valstybės, bet ir iš privataus sektoriaus veiklos sukaupto rezultato, todėl iš esmės ši pensijų sistemos pakopa sprendžia spartaus visuomenės senėjimo procesų sukeltas pensijų finansavimo problemas. Tačiau ar visais atvejais ši sistema atneša finansinį pranašumą galima atsakyti tik įvertinus valstybinio socialinio draudimo fondo ir privačių pensijų kaupimo fondų administravimo kaštus, investavimo strategijas ar net apsvačius alternatyvius finansinių išteklių gavimo šaltinius senatvėje (pavyzdžiui investicijų į nekilnojamąjį turtą grąžą).

Be to, priešingai nei pirmoje pensijų sistemos pakopoje, kur yra garantuotas reguliarus pensijų indeksavimas, pensijų kaupimo sistemoje pensijų didėjimas priklauso išimtinai nuo pensijų fondų valdytojų sugebėjimų. Pagal nustatytas pensijų fondo taisykles pensijų kaupimo bendrovė prisiima įsipareigojimus ir garantuoja pensijų kaupimo dalyviams tam tikrą pajamingumą. Kadangi šis kaupimas yra savanoriškas, tai pensijų kaupimo dalyviai pasirinkdami tam tikrą pensijų kaupimo fondą turi tinkamai įvertinti riziką, potencialų fondų mokumą bei įsipareigojimų įvykdymo realumą, o tai savaime suprantama, reikalauja nemenko apsišvietimo ir išmanymo.

Galiausiai III-ioji pensijų pakopa – tai visiškai savarankiškas pensijų kaupimas, kadangi šiuo atveju pensijos kaupimo dalyvis tam tikras įmokas į pensijų kaupimo fondą turi susimokėti iš savo asmeninių lėšų, priešingai nei II-oje pakopoje, kur privatiems pensijų kaupimo fondams yra atseikėjama dalis iš „Sodrai“ mokamų įmokų. Neretai darbdaviai taiko darbuotojų skatinimo priemones kaip papildomų įmokų už savo darbuotojus sumokėjimą (pvz., gyvybės draudimo įmokos).

Tokias iniciatyvas skatina ir pati valstybė, Gyventojų pajamų mokesčio ir Pelno mokesčio⁵ įstatymuose numatydamą mokesčines lengvatas darbdaviams, sumokėjusiems papildomas įmokas už savo darbuotojus. Toliau kalbant apie šios pakopos privalumus verta paminėti, jog jos administravimo mokesčiai palyginus, pavyzdžiui, su investiciniu gyvybės draudimu yra ženkliai mažesni. Natūraliai kyla klausimas, kodėl tuomet šioje pensijų kaupimo rūšyje yra tik apie 24 tūkst. dalyvių, o pažvelgus į minėtąjį investicinį gyvybės draudimą, kur investavimo sąlygos yra panašios, o mokesčiai gerokai didesni, pastebime žymiai didesnę dalyvių skaičių – apie 220 tūkst.

Priežastys gali būti kelios (Šimkus, 2010): tai, kaip jau minėjome, gali būti susiję su tautiečių baime investuoti ar finansinio švietimo trūkumu. Pavyzdžiui investicinio gyvybės draudimo tarpininkai, siekdami maksimizuoti savo darbo rezultatus, imasi aktyvių strategijų, rinkodaros gudrybių ir taip privilioja investuotojus, tuo tarpu III-iosios pensijų kaupimo sistemos idėjos daugeliui nėra suprantamos ir nėra numatyti informacijos sklaidos apie jas būdai. Tačiau išsamiai III pensijų pakopos problematika šiame magistro baigiamajame darbe nebus nagrinėjama, kadangi jos aprėptis pensijų išmokomis suinteresuotų asmenų atžvilgiu yra labai menka.

IŠVADA:

Taigi šiame magistro baigiamojo darbo skyriuje buvo išanalizuotos socialinės politikos modelių ypatybės, nustatyta, kurių modelių charakteristikos, įgyvendinant socialinę politiką, taikomos Lietuvoje. Prieita prie išvados, jog Lietuva priskirtina tarpiniam socialinės politikos modeliui. Nors pagrindinis vaidmuo gyventojus aprūpinant pensijų išmokomis tenka valstybei, vis dėlto, reformavus socialinio draudimo sistemą, per pastaruosius aštuonerius metus Lietuvoje formą įgauna ir liberalizmo idėjos, asmenims ėmus kaupti pensijas privačių pensijų kaupimo bendrovių valdomuose pensijų kaupimo fonduose. Tačiau ir toliau besikeičiant demografiniams (gyventojų senėjimo, gyvenimo trukmės ilgėjimo, migracijos procesams), ekonominiams (darbo užmokesčio, infliacijos, nedarbo, ciklinių ekonomikos svyravimų ir nuosmukių, BVP augimo) ir finansiniams (šešėlinės ekonomikos, turto vertės, investicijų gražos ir mokumo pokyčių) veiksniams sistema sensta, nebeatitinka pensijos gavėjų interesų. Kyla poreikis tobulinti ne tik pensijų išmokas reglamentuojančią teisinę bazę, bet ir toliau reformuoti pačias pensijų sistemas, kadangi pasikeitus minėtiems aplinkos faktoriams vėl iškyla pensijų sistemos adekvatumo ir tvarumo užtikrinimo sunkumai.

⁵ Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio 17 str. ir Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymo 12 str. numatyta, jog draudimo įmonių gyvybės draudimo įmokos, jei draudimo sutarties terminas ne trumpesnis kaip 10 metų arba jei draudimo išmoka išmokama apdraustajam sulaukus pensinio amžiaus pagal Profesinių pensijų kaupimo įstatymo nuostatas, draudimo įmonių draudimo investicinės pajamos, išskyrus dividendus ir kitą paskirstytąjį pelną, bei draudimo įmonių draudimo investicinės pajamos pagal profesinių pensijų gyvybės draudimo sutartis, sudarytas pagal Profesinių pensijų kaupimo įstatymo nuostatas yra neapmokestinamosios pajamos.

2. PENSIJŲ SISTEMOS TVARUMO IR ADEKVATUMO PROBLEMOS. SPRENDIMŲ VARIANTAI

2.1. Pensijų reformos kritika

2.1.1 PAYG sistemos (I pensijų pakopos) kritika

Kaip ir bet kuri sistema, „Sodros“ taikoma PAYG sistema taip pat neišimtinai yra kritikuotina. P. Booth, O. Juurikkala ir N. Silver savo studijoje „Pension Provision: Government failures around the World (2008) išskiria kelis šios sistemos trūkumus arba įgyvendinimo sukeltas problemas.

Visų pirma, informacijos valdymo problema – tai reiškia, jog valstybė priimdama tam tikrus sprendimus disponuoja tik ribota informacija, apibendrintais statistiniais duomenimis, kurie iš esmės neatspindi individualių asmenų poreikių, priešingai nei rinka, kuri per kainas pateikia nors ir chaotišką, tačiau tikslią ir išsamią informaciją.

Antra problema ta, jog PAYG sistemos ydos išryškėja tik per ilgą laiką – sistema gali puikiai veikti kelis metus ar net dešimtmečius, bet palaipsniui sistemos administravimo sąnaudos vis didėja, o ir išorinė aplinka nestovi vietoje – keičiasi gyvenimo lygis, gyventojų stratifikacija. Sistema nėra pajėgi adekvačiai reaguoti į aplinkos pokyčius, dėl to jos efektyvumas palaipsniui smunka, valdymo aparatas tampa vis sudėtingesnis ir nesuprantamesnis gyventojams, todėl natūraliai ima klostytis sistemos nepasitikėjimo apraiškos, sistema praranda gyventojų palaikymą.

Dabartinė Lietuvos socialinio draudimo sistema yra finansiškai pažeidžiama dėl ekonominės krizės, kadangi nėra kaupiamas rezervas, kuris blogėjant ekonominei bei demografiniai situacijai leistų išlaikyti pensinių išmokų dydį. Pats išmokų indeksavimas yra stipriai priklausomas nuo politikos (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2010).

O. Juurikkalos straipsnyje „Pay as you go pensijų sistemos Europoje: problemos ir pertvarkos“ (2008) gvildenami viešojo ir privataus intereso konfliktai. Politikai siekdami populiarumo imasi įvairiausių pertvarkymų ir reformų, taip pademonstruodami savo darbo rezultatus, tačiau tikrasis rezultatas išryškėja tik ilgalaikėje perspektyvoje ir neretai būna neigiamas. Apskritai, monopoliškas valstybės reguliavimas, kai kurių autorių nuomone (Booth et. al., 2008), dažnai gali sukelti rimtų pasekmių ir problemų, nebuvusių iki jos įsikišimo. Finansų krizės sukėlimu negali būti kaltinami vien bankininkai ar laisvoji rinka, valstybė taip pat padarė nemažai klaidų finansų reguliavimo politikoje. Be to, įsikišus valstybei slopsta kitų sistemų, kaip šeimos, individualaus taupymo, labdaros ir paramos organizacijų aktyvumas. Todėl natūraliai susiformuoja ir atitinkamos žmonių nuostatos socialinio

aprūpinimo klausimais – tikėjimas, jog tik valstybė gali suteikti socialinio saugumo garantą, o likusios sistemos yra nepatikimos, nestabilios. Taigi kuriant valstybės reguliavimą pakeičiančias sistemas (savanoriškus individualius ar bendruomeninius sprendimus) kaip niekad reikalingas nestandartinis mastymas, ko Lietuvoje, kaip ir daugelyje postkomunistinių valstybių, labai stinga.

Bene opiausia problema – valstybės nesugebėjimas tenkinti tikruosius visuomenės poreikius, nesupratimas jai priskirtų funkcijų ir kyšimasis į žemesniojo lygmens visuomenės vidinį gyvenimą (šeimos, labdaros). Taip slopinamas visuomenės aktyvumas, didinamas vangumas. Tačiau tai nereiškia, jog valstybės kišimasis turėtų būti visiškai apribotas, tiesiog turėtų būti remiamasi visuomenės subsidiarumo principu, o pagalba ir parama teikiama tik būtiniais atvejais. Anot G. Azguridienės (2010), „PAYG pensijų sistema, būdama didžiausia visos socialinės sistemos dalis, yra pagrindinis lankstumo stabdis, nes dėl savo finansinės sandaros negali palaikyti individualių dalyvavimo masto ir būdo korekcijų“ (157 p.). Taigi būtų pravartu diversifikuoti pensijų kaupimą.

Autoriai (Booth, et. al., 2008) svarsto ir „priverstinio išėjimo“ problemą – nors bendri sveikatos ir gyvenimo trukmės rodikliai vis gerėja, žmonės į pensiją išeina vis jaunesnio amžiaus, todėl akivaizdu, jog šis faktas jokia būdu negali būti sietinas su žmonių fiziniu nepajėgumu išlikti darbo rinkoje. Taip yra dėl to, jog dirbant yra pasiekiamas toks taškas, kai darbo santykių tęsimas nebeatneša jokios apčiuopiamos finansinės naudos – toliau mokami mokesčiai nebedidina pensijos išmokų. Be to, pastebima nemažai piknaudžiavimo neįgalumo pensija apraiškų. Taigi dėmesys turėtų būti koncentruojamas į ekonominio naudingumo veiksnio gerinimą bei neįgalumo pensijų skyrimo tvarkos griežtinimą.

PAYG sistema tų pačių autorių taip pat yra kaltinama dėl sumažėjusio gimstamumo. Anskčiau šeima turėjo ryškesnę ekonominę bruožą, buvo ekonominio saugumo garantas, iš to kilo poreikis kurti didesnes šeimas. Atsiradus valstybės globai šis poreikis sumažėjo, todėl natūraliai sumažėjo ir gimstamumas (2010 m. Lietuvoje suminis gimstamumo rodiklis buvo 1,55, o tai yra žemiau kartų kaitą užtikrinančio 2,1 lygio).

Gyventojų netikrumą dėl ateities paskutiniu metu didina ir „Sodros“ deficitinis biudžetas, keliantis valstybinio socialinio draudimo sistemos pajėgumo ateityje išmokėti savo apdraustiesiems pensijas klausimą. OECD 2009 m. pranešime „How should retirement income system respond to financial and economic pressures“ siūloma akla nepasikliauti vien valstybine sistema (kaip I-osios pakopos pensijos) ir siūlo privačių pensijų kaupimo fondų alternatyvą (II-osios pakopos pensijos). Tačiau radikalesnių požiūrių autoriai teigia, jog socialinės politikos prognozės Lietuvoje nėra objektyvios, todėl apskritai būtų tikslinga panaikinti pravalomą priklausymą „Sodros“ sistemai ir kaupti pensijas vien privačiuose fonduose. Autorių nuomone, vyriausybės nepriima sprendimų, galėsiančių užtikrinti sistemos tvarumą ilgalaikėje perspektyvoje. O dabartinė Lietuvos situacija nieko gero nežada – valstybė nekuria pakankamai naujų darbo vietų, verslą užkrauna neproporcingais

mokesčiais, taikomos trumpalaikės subsidijos nepagerinina situacijos, todėl vyraujanti tendencija – nors ir svyruodamas bet nedarbo lygis išlieka labai aukštas (2011 m. III ketvirtį – 14,8 proc.)⁶. Iš to ir kyla pagrindinė sistemos problema – formuojamas amžinai remiamas žmonių sluoksnis, kuris tampa sunkia našta ne tik valstybei, bet ir visiems dirbantiesiems, kadangi būtent pastarieji turi mokėti valstybinio socialinio draudimo mokesčius, kurie vėliau perskirstomi įvairioms išlaidų grupėms, kaip pensijoms, pašalpoms ir pan.

Problema tampa dar opesnia dėl to, kad šis visuomenės išlaikomas sluoksnis yra dvilypis: viena jo dalis – tai žmonės, kurie laikinai neturi darbo, tačiau siekia įsidarbinti ir šiam tikslui pasiekti deda pastangas (taigi ši dalis, galima sakyti tėra laikina problema, nes anksčiau ar vėliau žmogus vis tiek įsitrauks į darbo rinką), kita bedarbių dalis – „parazituojanti“, laiminga būdama išlaikoma valstybės ir neturi siekio įsitraukti į darbo rinką. Lietuvos socialinės politikos ideologija tokia, jog visiems visuomenės nariams turi būti užtikrinta bent minimali apsauga, tai reiškia, jog ir pačia pasyviausia visuomenės dalimi, nededančia jokių pastangų kaupti savo senatvės pensiją, bus pasirūpinta. Iš čia kyla socialinio teisingumo dirbančiųjų atžvilgiu konfliktas – pastarųjų lėšos perskirstomos pasyviųjų visuomenės narių išlaidoms padengti.

Gal kai kurie autoriai norėtų ginčytis, jog solidarumo principas – išsivysčiusios demokratinės visuomenės pagrindas, tačiau būtų protinga sutikti, jog perskirstymas būtų teisingas tik tuo idealiuosiu atveju, kai visi visuomenės nariai turėtų interesą dirbti, o jų nedarbas būtų laikino pobūdžio. Tada išties būtų tikslinga, asmenims, atsidūrusiems socialinės rizikos situacijoje padėti, suteikti paramą, kad šie atsitiesę vėl galėtų sėkmingai grįžti į darbo rinką. O nuolatinis „ėmimas“ tik iškraipo solidarumo principą: jei pagalba visuomenėje, kurios individai iš esmės turi vienodas galimybes dirbti (nekalbant apie žmones su negalia) nuolat teikiama tik viena kryptimi, tai jau nebe solidarumas, o piktnaudžiavimo ir mulkinimo santykiai. Todėl A. Šimkus (2010) ir teigia, jog šią piktnaudžiavimo problemą galima su šaknis išrauti taikant privačių pensijų kaupimo sistemą. Juk privataus sektoriaus tikslas tėra pelnas, kurį jis gauna administruodamas kaupiančiųjų pensiją perves tas lėšas, jis nesirūpina socialine politika. O valstybės socialinė politika turėtų būti nukreipta tik pačių silpniausiųjų visuomenės narių, kurie neturi jokios galimybės patys imtis iniciatyvos užsitikrinti sau atietį, apsaugai. A. Šimkus (2010) toliau samprotauja, jog tokių visuomenės narių apsauga galėtų užsiimti netgi ir privatūs pensijų kaupimo fondai, kurie iš savo gaunamų įmokų už administravimą, dalį skirtų socialinei sričiai.

Galiausiai PAYG sistema, nurodanti kartų solidarumą ir valstybės garantiją, G. Azguridienės (2010) kritikuojama tuo, jog apskritai ekonominiame kontekste solidarumas per prievartą (nėra įtvirtinti pasirinkimo variantai dirbantiesiems dalyvauti „Sodros“ sistemoje, ar ne) yra sunkiai

⁶ 2011-11-18 pranešimas spaudai „Nedarbo lygio pokyčiai“, <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view?id=9343> [žiūrėta 2011-11-18].

suvokiamas, o užtikrinti valstybės garantiją (nors valstybė ir subsidijuoja pensijų sistemą iš biudžeto) kaskart mažėja finansinės galimybės (finansinio sunkmečio metu valstybė priversta keisti pensijos amžių, bazinio laikotarpio, pagal kurį apskaičiuojamas pensijos dydis, trukmę, indeksacijos taisykles, apribojimus dirbantiems pensininkams ir pan.).

Taigi būtų galima daryti išvadą, jog PAYG sistema yra koreguotina atsižvelgiant į aptartas informacijos valdymo, sistemos poveikio adekvatumo ilgalaikėje perspektyvoje, finansinio pažeidžiamumo bei tvarumo, viešo ir privataus interesų konflikto, sistemos neatitikimo jos dalyvių poreikiams bei jų naudos maksimizavimo taip pat sistemos sukkelto socialinio konflikto ir teisingumo problemas.

2.1.2. II pensijų pakopos kritika

Visų pirma, nagrinėjant socialinės politikos problemas Lietuvoje būtų galima kalbėti apie socialinės politikos strategijos nebūvimą. Savaiame suprantama, *de jure* Lietuva ją turi. Apskritai strategija, kaip sąvoka, turi labai daug apibrėžimų ir vienas jų: “Strategija – tai perspektyva, ji kuriama ne šiai dienai, bet ateičiai”. Čia būtų galima pateikti Vokietijos pavyzdį (Cirulytė, 2003), kurios valstybinis socialinis draudimas sugalvotas prieš šimtmečius, gana sėkmingai veikia iki šių dienų. Savaiame suprantama, sistema gali pasenti, tam tikrus priemonių planus reikėtų atnaujinti, tačiau dėl miglotų perspektyvų griauti visą sistemą iš pat pamatų, kurie šimtmečius buvo gana stabilūs, būtų daugiau negu neprotinga. Grįžtant prie Lietuvos atvejo, reikėtų patyrinti, ar Lietuvos socialinės politikos strategija atitinką aukščiau pateiktą apibrėžimą. Daugelis drįstų suabejoti. Lietuva greičiau turi besikeičiančių trumpalaikių priemonių programą. Šiuo metu turime privačius pensijų kaupimo fondus, bet vis dažniau diskutuojama apie įvairias pertvarkas. Natūralu, jog gyventojų senėjimo, darbo rinkos sumažėjimo problemos veda Lietuvą į stagnacinės ekonomikos padėtį, todėl tokia situacija didina poreikį reformuoti socialinės apsaugos sistemas. Tačiau kaip bebūtų, stabilumo elementas pačioje strategijos kryptyje, vis dėl to, turėtų išlikti, o nuolat keičiama II-osios pensijų pakopos pensijų kaupimo sistema akivaizdžiai pažeidžia šias sąlygas.

„Sodros“ modelis dažnai kritikuojamas, tačiau vienareikšmiškai teigti apie privačių pensijų kaupimo fondų idėjos tinkamumą visiems darbo rinkos dalyviams, kalbėti taip pat nevertėtų, kadangi pasirinkę pastarąjį variantą ypač mažas pajamas gaunantys gyventojai ir net pati valstybė gali kaip reikiant pralošti. Šiuo metu fondų veikloje dalyvauja apie 1 mln. žmonių. Nemažai jų įsitraukė į šį II-osios pensijų pakopos kaupimo būdą dėl informacijos stokos. II-oji pensijų kaupimo pakopa „neina“ lygiagrečiai I-sios, tai reiškia, jog ji nėra savarankiška, nepriklausanti ar neturinti įtakos I-ajai. Pasirinkę II-ąją pensijų kaupimo pakopą dirbantieji kaupia savo pensijos dalį privačiuose fonduose, bet praranda tam tikrą dalį savo valstybinės „Sodros“ pensijos. Įvairūs skaičiavimai rodo, jog šią pakopą

tikslinga rinktis jaunesnio amžiaus, didesnes pajamas uždirbantiems visuomenės nariams. Savaiame suprantama, tokie skaičiavimai nėra tikslūs, jie pagrįsti ekonominėmis prognozėmis, kurios nebūtinai išsipildys. Todėl norint pateikti tam tikrus sistemos vertinimus, mes galime kalbėti tik apie rezultatus, pasiektus iki šių dienų. Nepaisant visų skaičiavimų bei prognozių apie naudos/ nuostolių tikimybes skirtingas pajamas uždirbantiems ir skirtingoms amžių grupėms priklausantiems asmenims, pensijų kaupimo bendrovių darbuotojai, siekdami kuo geresnių savo darbo rezultatų (sudaryti kuo daugiau pensijų kaupimo sutarčių), dažnai pensijos kaupimo dalyvių neinformuoja apie tikėtinus rezultatus.

A. Šimkus (2010) pateikia taiklų pavyzdį: „Žmogus, kurio sukaupto turto vertė ypač maža, pvz. 200 Lt, mokės nedaug, tik 1%, t.y. 2 Lt, o nuo visų – tai jau milijonai. Pilietis, apsidraudęs privačiame fonde, grįžti į „Sodrą“ nebeturi galimybės, tuo susimąžindamas pensiją iš valstybės, o ir privačiame fonde nieko nesukaupia. Būdamas pensijoje ir gaudamas mažas pajamas, iš dalies dėl to, kad dalyvavo kaupiamojo pensijų fondo veikloje, kreipsis dėl kompensacijų už šildymą ir kt., ir jas gaus, nes pajamos mažos. Tai bus našta visiems mokesčių mokėtojams“ (2 p.). Taigi privati pensijų kaupimo sistema pati pralobusi iš mažas pajamas gaunančių žmonių, palieka juos prie sudilusios geldos ir visas jų socialinės apsaugos problemas vėl užkrauna valstybei. Būtų racionaliau, jog pervedamas lėšas fondams žmonės turėtų mokėti savanoriškai. Indukcinai samprotavimai veda prie išvados, jog „Sodros“ sistema iš esmės reikalinga, bet II-osios pensijų kaupimo sistemos naudingumu nesunku suabejoti. Ji didžiausią naudą duoda tik pensijų kaupimo administravimu užsiimančioms įstaigoms, kurios ne tik gauna pelną iš įmokų administravimo, bet ir nusikrato atsakomybės, kadangi lėšos joms pervedamos ne žmonių tiesiogiai, o per „Sodrą“, todėl bet koks atsakomybės ar kaltės šešėlis permiausia ir krenta ant jos.

Taigi iš esmės pensijų kaupimo sistema tam tikrais atžvilgiais yra ypač nelanksti, todėl labai svarbu racionaliai ir protingai įvertinti savo galimybes savarankiškai susikaupti papildomą pensijos dalį ir tik tada priimti sprendimą. Siekiant pensijos pakopų sistemą išlaikyti stabilią, pagal Pensijų kaupimo įstatymą pensijų kaupimo dalyviams nepaliekama galimybė nutraukti pradėto savarankiško pensijų kaupimo (nebent per 30 dienų nuo pirmą kartą pasirašytos pensijų kaupimo sutarties), o pensijų kaupimo dalyviui pereinant į kitos ar tos pačios pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą, pensijų kaupimo bendrovės išlaidos, susijusios su pensijų sąskaitos uždarymu bei lėšų pervedimu gali siekti iki 0,2 procento dalyvio vardu pervedamų piniginių lėšų.

Dar viena svarbi problema yra ta, jog teisę į privačiuose pensijų kaupimo fonduose sukauptas išmokas asmenys įgija tik sulaukę pensinio amžiaus (tai lemia faktas, jog II-oji pensijų pakopa yra finansuojama iš VSD įmokų, todėl pensijų pobūdis iš esmės analogiškas – išmokų mokėjimą asmeniui siekiama užtikrinti iki gyvos galvos), o tai sukelia problemų asmenims nuolatiniam gyvenimui išvykstantiems į užsienio valstybes, kadangi iki išvykimo šių asmenų sukauptos lėšos galės būti pasiimtose tik sukakus senatvės pensijos amžių (Bernotas, Guogis, 2006).

Pasaulio mastu susiformavusi visai kitokia praktika – pensijų kaupimo dalyviai gali išeiti į pensiją ir pasinaudoti savo sukauptuoju anuitetu kada tik nori. Pavyzdžiui, Čilės gyventojai patys pasirenka pageidaujamą pensijos amžių, savarankiškai susiskaičiuoja savo sukauptos pensijos dydį ir kiek papildomai procentų nuo savo atlyginimo reikės pervesti, norint jog pasirinktai išėjimo į pensiją datai jis galėtų įsigyti anuitetą, duodantį 50 proc. jo paskutinio uždirbto darbo atlygio.

Taip pat asmenys trumpą laiką kaupę pensiją arba dėl tam tikrų priežasčių ilgą laiką turėję nedraudiminius laikotarpius⁷ asmenys per visą dalyvavimo pensijų kaupime laikotarpį gali ir nesukaupti lėšų, reikalingų anuiteto įsigijimui. Asmenims, kuriems paprastojo (bazinio) anuiteto dydis yra mažesnis nei pusė valstybės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio, anuiteto įsigijimas nėra privalomas, todėl tokiems asmenims leidžiama pasiimti pensijų fonde sukauptas lėšas kaip periodinę ar net vienkartinę išmoką, kuri vargiai gali užtikrinti orią senatvę.

Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisija (toliau – Draudimo priežiūros komisija) ekstrapoluoja, jog jeigu pensijos kaupimo laikotarpis bus santykinai trumpas (apie 10 – 15 metų), tai verta rinktis mažiausios rizikos konservatyvaus investavimo pensijų fondus. Tačiau jeigu asmens gaunamas atlyginimas bus nedidelis, tai 10 – 15 metų pensijos kaupimas greičiausiai atneštų neigiamą rezultatą, proporcingai sumažinus valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydį. I-oje ir II-oje pakopoje sukaupta gautina pensija, tikėtina, bus mažesnė nei gaunant vien „Sodros“ pensiją ir nedalyvaujant pensijų kaupimo programoje. Šias prielaidas patvirtinantys arba paneigiantys skaičiavimai yra pateikiami darbo analitinėje dalyje.

Ypač svarbu tinkamai įvertinti ir mokesčius, imamus už pensijų fondų valdymą. Nors įstatymai ir nustato maksimalius šių mokesčių dydžius (už pensijų fondo valdymą negali būti imama daugiau kaip 10 procentų dydžio vienkartinis mokestis, imamas nuo kiekvienos pervedamos į pensijų fondą įmokos, ir daugiau kaip 1 procento dydžio kasmetis mokestis nuo sukaupto turto), tačiau kiekvienas pensijų fondas savo taisyklėse neviršydamas įstatyme numatytų normų nusistato savo dydžius, taigi, tinkamai neįvertinus konkreto pensijų fondo mokesčių, galima pralošti nemenką sumą lėšų, o tais atvejais, jeigu ir darbo atlygis yra nedidelis, ir pensija kaupiama neilgą laiką, tai aukštesni pensijų fondų administravimo mokesčiai neigiamo sukaupto rezultato tikimybę padidina iki maksimalios.

Valdžios sprendimas sumažinti pervedimus į II-osios pensijų kaupimo pakopos fondus ženkliai sumažino ir taip mažas gyventojų individualias galimybes sukaupti papildomą senatvės pensiją. Nebuvimas vieningos socialinio draudimo strategijos, valdžios eksperimentavimas keičiant

⁷ Nedraudiminis laikotarpis – laikotarpis, kurio metu apdraustasis asmuo negauna pajamų, nuo kurių Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatyme nustatyta tvarka turi būti priskaičiuotos ir privalo būti sumokėtos valstybinio socialinio draudimo įmokos (toliau – įmokos), taip pat jis negauna įstatymų nustatytos ligos, profesinės rehabilitacijos, motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės), ligos dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos valstybinio socialinio draudimo pašalpos. Apdraustojo poilsio ir švenčių dienos, per kurias apdraustasis nedirba, į nedraudiminį laikotarpį neįskaitomos, <http://www.sodra.lt/index.php?cid=1727>, žiūrėta [2011-11-12].

pavedimų dydžius arba visą sistemą iš pagrindų suponuoja nesaugumo, gyventojų neužtikrintumo dėl savo ateities problemas. Dingsta pasitikėjimas ne tik privačiomis struktūromis, bet ir pačia valdžia. Gyventojai, siekdami užsitikrinti saugią senatvę, ypač tie, kuriems iki išėjimo į pensiją liko labia nedaug laiko, išskirtinai nesidomi pensijų kaupimo privačiuose fonduose ar investicinio gyvybės draudimo galimybėmis, o stengiasi savo pinigus investuoti į nekilnojamąjį turtą ar šiaip kaupti pinigus, niekur jų neinvestuojant ir nesulaukiant jokios grąžos. Mes neteigiame, jog asmeninės investicijos, kaip investicijos į nekilnojamąjį turtą, yra nevertingos, tačiau šiuo baigiamuoju magistro darbu bandoma rasti tinkamus sprendimus pensijų sistemai optimizuoti.

Taigi ne tik PAYG sistema, bet ir II pensijų pakopa turi daug spragų, kaip aiškios pensijų užtikrinimo strategijos nebuvimas, jos visiškas finansinis nenaudingumas tam tikriems visuomenės segmentams, finansinių problemų naštos ir atsakomybės perkėlimas nuo privataus į viešąjį sektorių, sistemos nelankstumas, ekonominis nenaudingumas.

2.2. Pensijų sistemų koordinavimas ir sprendimų variantai

2.2.1. Europos Sąjungos lygmuo

2010 m. Žaliojoje knygoje „Adekvачios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos“, minima, jog – vienas iš Europos Sąjungos (toliau – ES) prioritetų – adekvачios ir tvarios dabartinių ir būsimų ES pensininkų pajamos. Šį prioritetą senėjančios Europos sąlygomis nėra lengva įgyvendinti, todėl daugelis šalių minėtą tikslą pradėjo įgyvendinti pertvarkant pensijų sistemas. Situaciją dar labiau apsunkina, jau aptarti, prie senėjimo problemos prisidedantys ir finansų bei ekonominės krizės niuansai. Pensijų reformos neišvengiamos ir dėl sulėtėjusių ekonomikos augimo tempų, finansų stabilumo, valstybės biudžeto bei užimtumo sunkumų.

Taigi ES valstybės susiduria su ištis rimtu iššūkiu – turimomis sąlygomis maksimaliai užtikrinti savo piliečių orų gyvenimą sulaukus pensijos bei teisingai atlyginti už visą gyvenimą dirbtą darbą. Valstybėse narėse veikiančios pensijų sistemos nėra visiškai savarankiškos, jas sieja tarpusavio priklausomybės bei bendri ES mokumo ir socialinio adekvatumo principai. Pozicijos pensijų klausimais turi būti pateiktos ne tik nacionaliniu, bet ir Europos lygmeniu, tačiau nekvestionuojama, jog galutinė pensijų sistemos atsakomybė, vis dėlto, tenka pačiai valstybei, kadangi neįmanoma rasti universalaus modelio, kuris tiktų visoms skirtingomis charakteristikomis pasižyminčiomis šalims. Europos lygmeniu koordinuotai apibrėžiami vidaus rinkos funkcionavimo, stabilumo bei augimo principai ir svertai. Nemažai svarbių aspektų numatyta ir strategijoje „Europopa 2020“. Piliečių gerovė, socialinė sanglauda bei pakankamas gyvenimo lygis sulaukus senatvės gali būti užtikrinamas tik sukūriant pagrįstas ir adekvacias pensijų sistemas. Bendros finansų rinkos, laisvas darbuotojų ir

kapitalo judėjimas – tai svarbiausi ES ramsčiai, kuriems nemažą įtaką daro atskiros šalies pensijų politika. Vienos valstybės priimti sprendimai pensijų klausimais (pvz. padidinus viešąsias išlaidas) gali turėti įtakos kitoms, todėl, natūralu, jog pažanga nacionaliniu lygmeniu gali būti pasiekta tik koordinuojant politiką pensijų klausimais ES lygiu. Nemažai valstybių pensijų sistemos pertvarkų nesiėmė jau daugelį metų, todėl pakitusios demografinės bei ekonominės sąlygos kelia neišvengiamą sistemos peržiūros poreikį.

2.2.1.1. ES pensijų politikos modernizavimo prioritetai

Siekiant užtikrinti pensijų sistemų adekvatumą ir tvarumą nustatomi bendrieji pensijų reformų tikslai. Dauguma iki šiol vykdytų pensijų reformų buvo tvarumo didinimo tikslais. Tačiau kaip rodo Eurostato atliktos pensijų pakeitimo normos projekcijos, ateityje kils ir adekvatumo problemos. Šių dienų pensijų sistema po 40 m. galės užtikrinti tik iki 25 proc. (beveik perpus mažesnę) pensijų pakeitimo normą, palyginti su dabar turima 48 proc. Jei būtų išlaikytas pensijų lygis, tai yra pensijos būtų indeksuojamos pagal darbo užmokestį, pakeitimo norma 2050 m. vis tiek penktadaliu būtų mažesnė nei dabar, o pensijų biudžeto deficitas siektų -2,5 %. Todėl norint užtikrinti nemažesnę pensijų lygį kokį turime dabar, pensijų socialinio draudimo tarifas laikotarpiu iki 2050 m. turėtų būti padidintas iki 5-6 % ir siekti nemažiau kaip 32 %. Adekvatumo spragoms šalinti pensijų sistemas reikia ir toliau modernizuoti, pateikiant kuo daugiau galimybių gauti papildomų pajamų, ilgiau išlikti darbo rinkoje ir pasinaudoti papildomų pensijų schemų teikiamais privalumais.

Gerinant rizikos paskirstymą tarp pensijas kaupiančių ir aprūpinančių asmenų, naudojantis kolektyvinio draudimo ar netgi alternatyvių pajamų šaltinių, iš kurių pensininkai galėtų gauti papildomų pajamų, privalumais galima nesunkiai padidinti iš pensijų fondų sistemų gaunamų pajamų adekvatumą. Tvarumui didinti prireiks rimtų politinių veiksmų, o bendram ES ekonomikos augimo potencialui – sprendimų didinti darbo jėgos pasiūlą. Tačiau iki dabar nėra numatyta aiškių priemonių, kaip ES galėtų efektyviau remti narių pastangas didinti pensijų sistemos adekvatumą, apskritai nėra apibrėžta, kokį pensininko pajamų dydį laikyti adekvačiu. Dabartinis ES lygmens pensijų sistemų koordinavimas nėra pakankamas, kad būtų užtikrintas valstybės finansų tvarumas.

Viena iš pensijų tvarumo ir adekvatumo sąlygų yra ta, jog pensijoje praleistas laikas, palyginti su darbo stažu, neilgėtų. Senatvės pensijos amžius galėtų būti didinamas proporcingai ilgėjančiai gyvenimo trukmei, tačiau iš čia kyla ir naujas poreikis perkvalifikuoti vyresnio amžiaus darbuotojus, sudaryti lanksčias darbo sąlygas (pvz. dirbti nuotoliniu būdu). Šiuo metu iš esmės Europos socialinis fondas remia tokias priemones, 2012 m. paskelbdamas Europos veiklaus senėjimo metais.

Svarbus laimėjimas ir 2003 m. priimta direktyva dėl įstaigų, atsakingų už profesinių pensijų skyrimą, tačiau tarpvalstybinės veiklos kliūtys, neleidžiančios pareikšti masto ekonomijai, didinančios pensijų sąnaudas ir ribojančios vartotojų galimybes, vis dar egzistuoja. Egzistuojantys įstatymų skirtumai, teisinis netikrumas arba sudėtingos ES teisės aktų ir nacionalinių įstatymų sąsajos, taip pat laikytini aptartų problemų priežastimis. Taigi 2003 m. direktyvą būtų protinga pakoreguoti, papildyti tam tikrais aspektais, kurie reglamentuotų turto saugojimą ir pensijų fondų valdymą.

Taigi ES daugiausia prisidėti prie pensijų sistemų gerinimo gali peržiūrėdama ir koordinuodama priemones, kuriomis ES narės galėtų mokytis vienos iš kitų. Dalijimasis gerąja patirtimi, tarpusavio vertinimas, bendri tikslai ir rodikliai bei palyginamosios statistikos rinkimas yra svarbūs ES funkcijų aspektai socialinės apsaugos tobulinimo srityje. Tačiau apskritai, kaip minima Žaliojoje knygoje, pensijų politika yra ne vien ES valdžios institucijų rūpestis, bet ir visų – valstybių narių, socialinių partnerių, pramonės bei pilietinės visuomenės.

Žvelgiant Europos Sąjungos mastu, daugelyje šalių narių pensijų sistemų adekvatumo ir tvarumo sumetimais buvo padidintas senatvės pensinis amžius ir tebevyksta aktyvus skatinimas asmeniškai investuoti kaupiant papildomas pensijų išmokas. Taip pat didinami pensijų kaupimo pasirinkimo variantai, dėl ko padidėja investavimo rizika, tačiau dedamos pastangos, jog ši rizika būtų tinkamai įvertinta ir valdoma. Reformų sėkmė priklauso nuo teisingų sprendimų, kuriuos priima šalių vyriausybės, todėl įvairūs pensijų reform aspektai, kurių atžvilgiu priimami sprendimai turi būti ypač apgalvoti ir racionaliai apskaičiuoti.

2.2.2. Pensijos sistemų pertvarkymo variantai

Kiekviena pensijos sistemos pertvarka neatsiejama nuo išaugusios rizikos, susijusios su gyventojų pensijų adekvatumu, todėl prognozuojama, jog Lietuvoje, kaip ir daugelyje ES valstybių, pensijų pakeitimo norma neto mažės. Pensijų pakeitimo normos mažėjimą būtų galima sulėtinti tik tuo atveju, jei iš darbo rinkos būtų pasitraukiama vėliau. Apskritai pensijų reformos negali būti statiškos ar imperatyvios, kadangi demografiniai procesai nestovi vietoje – keičiasi jų mastas, poveikis, todėl reformos turi būti peržiūrimos, modifikuojamos, išplečiamos.

Verta atskirai panagrinti ankstesniuose šio skyriaus poskyriuose aptartų pensijos sistemos pakopų – I-osios (PAYG modelio) ir II-osios pakopų problemų sprendimo variantus.

2.2.2.1. I pakopa – PAYG modelis

Pradedant PAYG modeliu, jo trūkumus būtų galima sušvelninti įvairiomis priemonėmis. Visų pirma, pensijų išmokas siejant su užaugintų vaikų skaičiumi – juk auginamų vaikų skaičius

ateityje turės įtakos šiuo metu dirbančių asmenų pensijoms. Tačiau Lietuva minėtą problemą tikisi išspręsti visai kitu būdu (nepaisydama fakto, jog Lietuvoje gyvenimo trukmės rodikliai vieni žemiausių Europoje) nuo 2012 m. kasmet po 4 mėnesius prailgindama išėjimo į pensiją amžių – akivaizdu, jog toks sprendimas ir neišsprendžia socialinės apsaugos problemų iš esmės. Taip pat reikėtų dėti pastangas į darbo vietų pagyvenusiems žmonėms kūrimą, stiprinti šeimos institutą. Šeimoje, priešingai nei valstybinėje apsaugoje, nekyla problemų dėl socialinės pagalbos poreikio nustatymo, nėra paskatų anksti išeiti iš darbo rinkos (Juurikkala, 2010). Santaupos ir finansų rinkos, taip pat yra stipri alternatyva valstybiniam socialiniam draudimui, tačiau tam reikia patikimų bankų ir tvirtų pinigų sistemų, tinkamos teisinės ir institucinės infrastruktūros. Pilietinė visuomenė, kurioje klesti labdaros ir paramos bei bažnytinės organizacijos taip pat padėtų spręsti pensijų adekvatumo krizę, o valstybė savo piliečius galėtų aprūpinti, tarkime, vien bazine pensija. Taigi, svarbi mišri santaupų kūrimo sistema ir jos elementai – šeima, lanksti darbo rinka, taupymo kultūra, pilietinė visuomenė ir valstybės pagalba.

Norint, jog būtų išlaikytas nepakitęs pensijų išmokų dydis, vienbalsiai sutinkama, jog žmonės darbo rinkoje turėtų išbūti ilgiau, todėl pensinio amžiaus didinimas, siekiant spręsti problemas, yra neišvengiamas. Asmenims, vėliau išėjusiems į pensiją, išmokos didinamos, o išėjusiems anksčiau numatyto momento priešingai – mažinamos. Šiuo metu išmokos apskaičiuojamos remiantis palankiaisiais metais, pertvarkius sistemą išmokos turėtų būti apskaičiuojamos remiantis viso išdirbto laikotarpio darbo užmokesčio vidurkiu. Be to, Žaliojoje knygoje siūloma panaikinti ir dabar egzistuojančią galimybę išeiti į pensiją anksčiau laiko, tačiau toks drastiškas sprendimas, savaime suprantama, pareikalautų sukurti atitinkamas darbo rinkos priemones, kuriomis vyresnio amžiaus gyventojai ne tik būtų skatinami ilgiau pasilikti darbo rinkoje, bet ir būtų užtikrinamos vienodos moterų ir vyrų galimybės. Statistikos duomenimis, Lietuvoje dėl nepalankių darbo rinkos sąlygų moterys iš darbo rinkos pasitraukia anksčiau nei vyrai, o tai prieštarauja adekvačios ir tvarios pensijų sistemos kūrimo vizijai.

Kitas pensijų sistemų sprendimo variantas – pensijų sistemų skaidymas į pakopas. Lietuva iš esmės šią priemonę jau taiko 2002 m. patvirtinusi Pensijų sistemos reformos įstatymą. Taip mažinamas einamasis pensijų finansavimas iš valstybinio socialinio draudimo biudžeto, o demesys koncentruojamas į papildomus privačius pensijų kaupimo fondus, grindžiamus fiksuotų įmokų, kurios atskaitomis iš bendrų socialinio draudimo įmokų arba mokamos savarankiškai apsidraudusio asmens, modeliais.

R. Kuodis (2010) siūlo „Sodros“ pensijos dydį padaryti priklausomą nuo sumokėtų socialinio draudimo įmokų, tai užkirstų kelią žmonėms išeiti pensiją vos sukakus pensiniam amžiui arba anksčiau laiko. Žmogus suvoks, jog dirbdamas ilgiau jis įmokės didesnę įmokų dalį, todėl susikaups didesnę pensijų išmoką.

Adekvatumo (santykio tarp pensijos išmokų gavėjų ir mokesčių mokėtojų) problema gali būti sprendžiama didinant darbo rinkos dalyvių aprėptį, skatinant įgyti teises į pensijų išmokas, kuriant galimybes socialiai pažeidžiamai viasuomenės daliai užsidirbti pensijas, didinant finansinę paramą skurstantiems pensininkams.

Reikia būtinai įvertinti lyties aspektą – moterys paprastai uždirba mažiau nei vyrai, anksčiau nutraukia arba įgauna mažesnę darbo stažą dėl priežiūros išpareigojimų (pvz. motinystės, vaiko priežiūros atostogos), todėl ir jų senatvės pensijos išmokos būna mažesnės nei vyrų, o dėl ilgesnės jų vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės skurdo grėsmė tampa ypač reali.

Taigi įvertinus aukščiau pateiktus probleminius niuansus bei įvairių autorių išsakytus pasiūlymus galima teigti, jog sistemą iš esmės būtų galima pagerinti paskirstant kaštus tarp paslaugos teikėjo ir išmokų gavėjų – taip būtų lengviau įveikiami rinkos sukretimai, kaupiant rezervą būtų išlaikytas pensinių išmokų dydis blogėjant ekonominei bei demografiniai situacijai; stiprinant ekonominio naudingumo veiksnį, perkvalifikuojant vyresnio amžiaus darbuotojus, asmenys turėtų interesą ilgiau išsilaikyti darbo rinkoje; koreguojant pensijų apskaičiavimo tvarką į pensijos apskaičiavimo formulę įtraukiant tokius kintamuosius, kaip užaugintų vaikų skaičius, viso išdirbto laikotarpio darbo užmokesčio vidurkis; kuriant mišrias santaupų kūrimo sistemas; stiprinant šeimos institutą, pielietinę visuomenę bei labdaros ir paramos organizacijų veiklą.

2.2.2.2. II pensijų pakopa

Prieš priimant tam tikrus sprendimus dėl sistemos reformavimo, būtina atkreipti dėmesį į tam tikrus aspektus: apskaičiavimai rodo, jog jeigu ekonominio augimo tempai Lietuvoje siektų 4-5 proc. per metus, o darbo rinkoje jaustųsi pagyvėjimas, tai keisti „Sodros“ tipo modelį nėra tikslinga, nes šios sąlygos yra palankios jam išsilaikyti, plėstis bei stiprėti (Guogis, 2010). Be to, tai palankus klimatas didinti išmokų dydį, supaprastinant teisių į jas gavimo sąlygas. Tačiau jeigu nedarbas šalyje auga ir darbo rinka mažėja dėl emigracijos procesų, palaipsniui pradeda dar labiau ryškėti gyventojų senėjimo tendencijos, o santykis tarp įmokų mokėtojų ir išmokų gavėjų tampa neproporcingas, pažeidžiama pusiausvyros sąlyga, formuojamas deficitinis biudžetas, tradicinė sistema byra. Tokiu atveju reikalingi pažangūs sprendimai aktyvios socialinės politikos kryptimi. Lietuvos BVP augimo prognozės (žr. 1 priedas) nors ir rodo tam tikrus ekonomikos augimo tempus, tačiau jie nėra pakankami, be to 2011 m. III ketvirčio 14,8 % nedarbo lygis yra labai aukštas, todėl ieškoti „Sodros“ modelio tobulinimo galimybių yra tikslinga.

Šiuo metu Lietuvos Vyriausybė svarsto įvairiausių problemų sprendimo variantus (A. Šimkus, 2010). Siūloma leisti gyventojams rinktis: pasilikti prie dabar egzistuojančios socialinio draudimo sistemos, kai pensijų fondams „Sodra“ kas mėnesį perveda 2 proc. pajamų ar pačiam

dirbančiajam iš savo kišenės pridėti papildomus 2 proc., o tuomet valstybė pridėtų dar 2 proc. vidutinės algos siekiančią subsidiją, kuri būtų mokama iš valstybės biudžeto ir nemažintų „Sodros“ pensijos (o dabar iš „Sodros“ pervedami pinigai mažina valstybinio socialinio draudimo pensiją). Tokie siūlymai taip pat susilaukia prieštaringų vertinimų: šios sistemos teigiamas aspektas būtų tas, jog skatinama savarankiškai kaupti, o 6 proc. žmogaus uždarbio dydžio įmokos į pensijų fondą lyg ir užtikrina sukaupti apčiuopiamą sumą iki senatvės, tuo tarpu idėjos kritikai kaltina valdžą gudravimu, kadangi tokiu būdu vyksta ne kas kita, o socialinio draudimo mokesčių didinimas, klastingai pavadintas savanoriškuoju kaupimu.

Sutikimas savanoriškai kaupti senatvės pensijas susijęs ir su žmonių savimone, nusistovėjusiomis pažiūromis, jog tik valstybė iš esmės gali rūpintis savo piliečiais, o privačioms struktūroms terūpi tik jų pelnas. Tokie žmonės, kurių Lietuvoje, galima sakyti, yra dauguma, greičiausiai nesutiks mokėti papildomus 2 proc. pajamų savanoriškam pensijų kaupimui, vadinasi ir toliau į privačius fondus bus pervedama tik 2 proc. pajamų. Tačiau privalu suprasti, jog pasaulis ir jame vykstantys ekonominiai procesai sparčiai keičiasi: sensta visuomenė, joje esanti dirbančiųjų dalis jau nebeįstiga išlaikyti visų išmokų gavėjų; šį skirtumą dar labiau padidina pailgėjusi vidutinė gyvenimo trukmė, kadangi pensininkų dalis visuomenėje tampa kaip niekad didelė; krizės bei su ja susiję neramumai darbo rinkoje dar labiau apsunkina galimybes „Sodrai“ išmokėti nesumažinto dydžio pensijas.

Yra pasiūlymų, jog antrosios pakopos pensijų kaupimą reikėtų paversti privalomu (tokia tvarka yra daugelyje ES valstybių), tačiau lieka neaišku, kodėl valstybė turi būti privačių fondų administratorė, todėl A. Šimkus (2010) pasiūlo alternatyvą – pačiai valstybei įsteigti pensijų fondą, kurį ji ir valdytų surinktas įmokas investuodama į valstybių vertybinius popierius ar išleidžiamas obligacijas, o toks investavimas, kaip žinia suponuoja minimalią investavimo riziką.

Kai kurie autoriai išėitės pozicijų iš tokios situacijos siūlo ieškoti paliekant senąją sistemą, tačiau ženkliai apkarplant jos išlaidas piktnaudžiavimo apraiškoms eliminuoti. Kiti tokiam siūlymui aršiai prieštarauja, Vertybinių popierių komisijos atstovai yra paskaičiavę, jog į pensijų kaupimo fondus pervedant tik 2 proc. pajamų, sukauptos sumos pakaktų tik vienkartinę išmokai, o ne senatvės pensijai, mokamai kas mėnesį iki gyvos galvos, todėl privačių pensijų fondų idėja netenka prasmės – išmoka bus išleista iš karto, o papildomos pajamos senatvėje toli gražu nebus užtikrintos. Taigi tokie prieštaravimai verčia valdžios institucijas keisti taisykles vidury žaidimo, o apie darnią socialinės politikos strategiją negali būti nė kalbos.

Kaip jau minėta šiame magistro darbe, yra pasiūlymų apskritai panaikinti privalomą priklausymą „Sodros“ sistemai ir visą dėmesį sukcentruoti į individualų kaupimą privačiame sektoriuje. Tačiau kai kurių šalių patirtis rodo, jog socialinio draudimo sistemą palikti tvarkyti tik privačiajam sektoriui nėra gerai. Rytų Europos ir Lietuvos analitikams reikia atkreipti didelį dėmesį į

Didžiosios Britanijos ir Airijos privačių išmokų schemų padėtį. Neretai privačių pensijų fondų bankrotai ir valdymo nesėkmės Didžiojoje Britanijoje gali pasitarnauti Lietuvos privačių pensijų fondų veiklos analizei (Guogis, 2008). Didžiąją dalį Anglijos ir Airijos socialinėje apsaugoje sudaro privačios schemos, kurios orientuotos į buvusias įmokas. Nors atskiri tų schemų dalyviai gali pasidžiaugti nemažomis kasmėnesinėmis arba vienkartinėmis išmokomis, tačiau daug Didžiosios Britanijos ir Airijos išmokų gavėjų balansuoja ant tų šalių pragyvenimo minimumo ribos. Paradoksalu tai, kad globalizacijos ir europeizacijos procesai palankiausias sąlygas sudaro būtent liberalių Airijos ir Didžiosios Britanijos modelių plėtotei. Šiuo požiūriu Airija ir Anglija nesiskiria nuo Jungtinių Amerikos Valstijų, kurios, nors ir daug laimi dėl globalizacijos procesų, socialinėje apsaugoje išlieka labiau atsilikusios negu daugelis Europos valstybių. Galiausiai G. Azguridienė (2010) pasiūlo tarpinį variantą – jei ne visiškai PAYG sistemos panaikinimas, tai bent jau trijų pakopų pensijos sistema, kurioje PAYG pakopa yra lygi kitoms dviem, o ne dominuojanti.

Apibendrinant būtų galima pasakyti, jog valstybinis socialinis draudimas ir privatūs fondai vienas kitam veikti netrukdo, tačiau jų veiklą racionaliausia būtų atskirti. „Sodra“ neturėtų administruoti pervedimų į privačius pensijų fondus, o ir patiems fondams būtų geriau, kad jie lėšas gautų tiesiogiai iš dirbančiųjų darbdavių. Be to, piliečiams būtų aiškios atsakomybės ribos. Įstatyminė bazė irgi tobulintina, kadangi draudimas grįžti prie senosios „Sodros“ sistemos žymiai pablogina nemažos dalies gyventojų sąlygas gauti išmokas sulaukus pensinio amžiaus. Demokratinėje visuomenėje turi būti užtikrinta piliečio galimybė bet kada panorėjus grįžti iš privataus kaupiamojo pensijos fondo, į valstybinę „Sodros“ draudimo sistemą. Kadangi asmuo mokesčius fondui jau būna sumokėjęs, o ir pats fondas lėšas panaudojęs, tai draudimas grįžti atgal į „Sodros“ sistemą neturi jokio loginio pagrindo. A. Guogis (2008) apibendrina, jog kiekvienas valstybės pilietis turi turėti platesnį pasirinkimą, kur jam kaupti, kiek laiko kaupti, kada išeiti, kada grįžti, ir jokių suvaržymų čia neturėtų būti, nes žmogus už tai susimoka, susimoka būsimosios savo pensijos sąskaita. Bet koks piliečių laisvės suvaržymas neigiamai atsiliepia požiūriu į valdžią, kuri protekcionuoja privatų verslą, versdama privalomai jame dalyvauti savo valstybės piliečius.

Išnagrinėjus įvairių autorių idėjas II pensijų pakopos tobulinimo klausimu, galima apibendrintai išskirti tam tikrus pasiūlymus. Visų pirma, neišvengiamai turi būti didinama pervedamų lėšų suma pensijų kaupimo bendrovėms, kadangi 2 % VSD įmokų dalies siekianti lėšų suma neuždirba pensijų kaupimo dalyviui pelno. Prie darbar pervedamų 2 %, darbuotojui, o tada ir valstybei pridėjus dar 2 %, 6 % dydžio lėšų suma taptų pakankama asmeniui uždirbti reikšmingą pelną (o ne vienkartinę išmoką). Taip pat buvo aptartas siūlymas „Sodros“ ir privačių pensijų kaupimo bendrovių veiklą atskirti, o VSD įmokų dalis pensijų kaupimo fondams tiesiogiai būtų pervedama darbdavių, o ne „Sodros“, taip būtų aiškus atsakomybės šaltinis, be to, „Sodra“ išvengtų tarpininkavimo ir dėl neišieškotų skolų, nuo kurių pervedami mokesčiai pensijų fondams, nuostolių. Buvo pateiktas

siūlymas visas tris „Sodros“ pakopas padaryti privalomomis ir turinčiomis vienodą svorį galutinei pensijai, kadangi dabar I pakopos pensija yra dominuojanti. Samprotauta ir apie galimybę „Sodrai“ pačiai įsteigti pensijų fondą, kuris minimaliomis sąnaudomis tam tikrą VSD įmokų dalį investuotų į valstybių vertybinius popierius. Galiausiai buvo iškeltas pasiūlymas panaikinti privalomą priklausymą „Sodros“ sistemai ir pensijas kaupti vien individualiai investuojant, tačiau toks pasiūlymas buvo sukritikuotas remiantis užsienio šalių, taikančių šį pensijos kaupimo būdą, nesėkminga praktika.

IŠVADA:

Taigi šiame magistro baigiamojo darbo skyriuje buvo aptartos tvarumo ir adekvatumo problemos, kurių neišsprendžia šiuo metu Lietuvoje taikoma pensijų sistema. PAYG sistema – I pensijų pakopa yra koreguotina atsižvelgiant į informacijos valdymo, sistemos poveikio adekvatumo ilgalaikėje perspektyvoje, finansinio pažeidžiamumo bei tvarumo, viešo ir privataus interesų konflikto, sistemos neatitikimo jos dalyvių poreikiams taip pat jų naudos maksimizavimo ir sistemos sukkelto socialinio konflikto ir teisingumo problemas.

II pensijų pakopa turi daug spragų, kaip aiškios pensijų užtikrinimo strategijos nebuvimas, jos visiškas finansinis nenaudingumas tam tikriems visuomenės segmentams, finansinių problemų naštos ir atsakomybės perkėlimas nuo privataus į viešąjį sektorių, sistemos nelankstumas, ekonominis nenaudingumas. Nutarta, jog pažanga nacionaliniu lygmeniu gali būti pasiekta tik koordinuojant politiką pensijų klausimais ES lygiu, tačiau galutinė atsakomybė ir sprendimai, vis dėlto, turi būti individualiai priimti kiekvienoje valstybėje. ES daugiausia prisidėti prie pensijų sistemų gerinimo gali peržiūrėdama ir koordinuodama priemones, kuriomis ES narės galėtų mokytis vienos iš kitų. Dalijimasis gerąja patirtimi, tarpusavio vertinimas, bendri tikslai ir rodikliai bei palyginamosios statistikos rinkimas yra svarbūs ES funkcijų aspektai socialinės apsaugos tobulinimo srityje.

Išstudijavus įvairių autorių nuomones ir atlikus probleminių Lietuvos pensijos sistemos niuansų sintezę, nutarta, jog PAYG sistemą iš esmės būtų galima pagerinti paskirstant kaštus tarp paslaugos teikėjo ir išmokų gavėjų – taip būtų lengviau įveikiami rinkos sukrėtimai, kaupiant rezervą būtų išlaikytas pensinių išmokų dydis blogėjant ekonominei bei demografiniai situacijai; stiprinant ekonominio naudingumo veiksnį, perkvalifikuojant vyresnio amžiaus darbuotojus, asmenys turėtų interesą ilgiau išsilaikyti darbo rinkoje; koreguojant pensijų apskaičiavimo tvarką į pensijos apskaičiavimo formulę įtraukiant tokius kintamuosius, kaip užaugintų vaikų skaičius, viso išdirbto laikotarpio darbo užmokesčio vidurkis; kuriant mišrias santaupų kūrimo sistemas; stiprinant šeimos institutą, pielietinę visuomenę bei labdaros ir paramos organizacijų veiklą.

II pensijų pakopos problemų neutralizavimo klausimu samprotauta apie pervedamų lėšų pensijų kaupimo bendrovėms sumos didinimą nuo 2 iki 6 % (lygiomis dalimis po 2 % lėšų sumą sudarytų „Sodros“, pensijos kaupimo dalyvio ir valstybės įnašai). Taip pat buvo aptartas siūlymas „Sodros“ ir privačių pensijų kaupimo bendrovių veiklą atskirti, o VSD įmokų dalis pensijų kaupimo

fondams tiesiogiai būtų pervedama darbdavių, o ne „Sodros“, taip būtų aiškus atsakomybės šaltinis, be to, „Sodra“ išvengtų tarpininkavimo ir dėl neišieškotų skolų, nuo kurių pervedami mokesčiai pensijų fondams, nuostolių. Buvo pateiktas siūlymas visas tris „Sodros“ pakopas padaryti privalomomis ir turinčiomis vienodą svorį galutinei pensijai, kadangi dabar I pakopos pensija yra dominuojanti. Samprotauta ir apie galimybę „Sodrai“ pačiai įsteigti pensijų fondą, kuris minimaliomis sąnaudomis tam tikrą VSD įmokų dalį investuotų į valstybių vertybinius popierius. Galiausiai buvo iškeltas pasiūlymas panaikinti privalomą priklausymą „Sodros“ sistemai ir pensijas kaupti vien individualiai investuojant, tačiau toks pasiūlymas buvo sukritikuotas remiantis užsienio šalių, taikančių šį pensijos kaupimo būdą, nesėkminga praktika. Be to, norint jog asmeninės santaupos būtų stipri alternatyva dabar egzistuojančiai pensijų sistemai, reikia patikimų bankų, tvirtų pinigų sistemų, tinkamos teisinės ir institucinės infrastruktūros, ko Lietuvoje šiuo metu stinga.

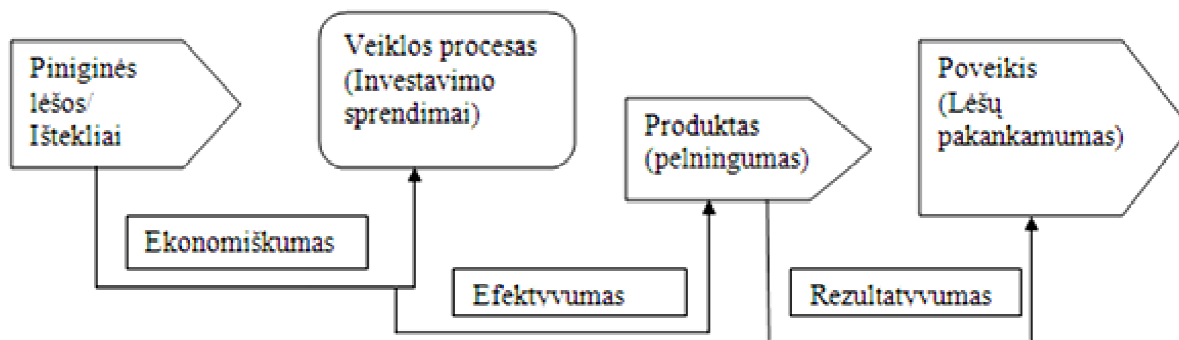
3. PENSIJŲ REFORMOS VERTINIMAS

Magistro baigiamojo darbo teorinėje dalyje buvo aptarti pensijų reformos teoriniai aspektai, įvairių autorių samprotavimai apie pensijų reformos spragas ir jų šalinimo būdus. Kiekvienas teiginys, siekiant įsitikinti jo teisingumu, turėtų būti patikrintas empiriškai. Nes tik turint empirinius duomenis galima nustatyti problemas, daryti išvadas, apibendrinimus bei teikti konstruktyvius pasiūlymus. Empirinei medžiagai apdoroti reikalingas išsamus planas bei tinkami metodai, kadangi nuo jų priklausys gautų rezultatų interpretavimo teisingumas. Tinkamai sudaryta tyrimo metodologija didina tyrimo sėkmės tikimybę.

3.1. Metodologija

Šio tyrimo **tikslas** yra matematiniais skaičiavimais įvertinti Pensijų reformos rezultatyvumą. Nežinant realių pensijų kaupimo fondų investicinės veiklos rezultatų, neįmanomi konstruktyvūs sprendimų variantai, kaip ir neįmanomas jau suformuotų pasiūlymų kritiškas vertinimas. Kadangi II pensijų pakopa įgyvendinama jau aštuntus metus, tai toks laiko tarpas yra pakankamas, jog būtų galima daryti išvadas apie sistemos naudingumą ar žalingumą.

Siekiant, jog tyrimo tikslas būtų pasiektas, būtina įgyvendinti keletą **uždavinių**. Nuoseklus uždavinių įgyvendinimas ir sudaro tyrimo eigą, o šią eigą būtų galima iliustruoti veiklos audite plačiai naudojama schema (žr. 3 pav):

3 pav. Tyrimo eigą atspindinti seka

Šaltinis: adaptuota pagal Daujotaitė, 2006

Visų pirma, I ir II pensijų pakopas galima vertinti ekonomiškumo aspektu, todėl darbo empirinėje dalyje atlikus abiejų pakopų administravimo sąnaudų skaičiavimus bus nustatyta, viešasis ar privatusis sektorius, kaupiant pensijų turtą, tvarkosi ekonomiškiau. Vėliau bus įvertintas pakopų sistemos efektyvumas, būtent kokį produktą sukuria II pensijų pakopa ir kokį produktą gali pasiūlyti

pirmoji. Vertinimas vyks apskaičiuojant ir analizuojant įvairių pensijų kaupimo fondų pelningumo rodiklius pagal skirtingas pajamas uždirbusius ir skirtingas investavimo strategijas pasirinkusius dalyvius. Remiantis efektyvumo rodikliais ir sukurtu produktu dar negalima nustatyti tikrojo poveikio, todėl darbo empirinėje dalyje įvertinus sukaupto turto svarumą ilgalaikėje perspektyvoje bus atskleistas sistemos rezultatyvumas, kuriuo remiantis bus pateiktos išvados. Galiausiai bus trumpai aptarti alternatyvūs pajamų senatvei kaupimo būdai bei pateiktos rekomendacijos pensijų sistemai tobulinti.

Tyrimo **hipotezė** – tikėtina, kad esamomis ekonominėmis sąlygomis pensijų kaupimo fondų investicijų pelningumas yra nepakankamas, jog būtų užtikrintos svarios papildomos pajamos senatvėje.

Parentant tyrimui tinkamus metodus buvo remtasi R. Tidikio (2003) ir K. Kardelio (2005) rekomendacijomis. Visų pirma, tyrime naudojamas duomenų analizės **metodas**, kuris, anot R. Tidikio, yra „empirinių sociologinių tyrimų analizė, kurios metu turiningo samprotavimo ir matematinių statistinių metodų pagrindu, remiantis pirmine informacija, atskleidžiami tyrimo kintamųjų ryšiai“ (p. 377). Duomenys šiame tyrime analizuojami lentelių sudarymo pagrindu, dėl to aiškiai matyti, kaip buvo atliekami matematiniai skaičiavimai. Be to, lentelių pavidalu gauti duomenys ypač tinka apžvalginei duomenų analizei. Tyrimui atlikti buvo pasirinkta nuoseklioji analizė – tyrimo procedūra, kai duomenys analizuojami kiekvienoje stadijoje norint nustatyti, ar gali hipotezė būti priimta, ar reikia papildomų duomenų, ar ypatingo jų tipo. Pagal tai, analitinėje darbo dalyje buvo atliekami skaičiavimai, kaip kito pensijų kaupimo fondų pelningumo rodikliai priklausomai nuo investavimo strategijos pasirinkimo ir nuo gyventojų gautų draudžiamųjų pajamų. Kiekvienu skaičiavimo atveju buvo stebima, ar atsiranda kritinis taškas – toks investavimo strategijos ir draudžiamųjų pajamų derinys, kuriam esant pensijų sistema būtų pelninga (sukauptos pajamos, kurios viršija „Sodros“ pensijos nuostolį, atsirandantį dėl dalyvavimo II pensijų pakopoje). Šiuo būdu tyrimo hipotezė gali būti arba patvirtinta, arba paneigta.

Taip pat buvo taikomas statistinis **metodas** – koreliacinė analizė, parodanti koreliacinę priklausomybę tarp dviejų (ar daugiau) atsitiktinių požymių ar faktorių. Šio tyrimo atveju buvo bandoma išsiaiškinti, ar uždirbtos didesnės draudžiamosios pajamos užtikrina stabilų pensijų turto augimą, viršijantį valstybinio socialinio draudimo pensijos netektos VSD įmokų dalies dydį.

Pagal tyrimo tikslą ir uždavinius bei tyrimo metodus visų pirma, bus apskaičiuotos I pensijų pakopos ir II pensijų pakopos sąnaudos. Nustatytų sąnaudų dydžiai yra svarbūs apskaičiuojant ir vertinant grynąją pensijų fondų investicijų grąžą. Grafikais pagal skirtingas investavimo strategijas bus iliustruota priklausomybė tarp draudžiamųjų pajamų dydžio ir sukaupto turto vertės, iš kurių taip pat bus matyti ir pensijų reformos įgyvendinimo rezultatai. Galiausiai bus pateiktos pensijų sistemos tobulinimo kryptys bei pajamų šaltinių senatvėje alternatyvos.

3.2. Pensijų reformos rezultatyvumo vertinimas

3.2.1. „Sodros“ ir II pensijų pakopos įstaigų sąnaudų palyginimas

●II pensijų kaupimo pakopa

Įvairios pensijų kaupimo bendrovės (šiuo metų Lietuvoje jų yra devynios), valdydamos 28 pensijų kaupimo fondus įstatymų numatytose ribose taiko administravimo mokesčius, numatytus pensijų fondų taisyklėse. UAB „SEB investicijų valdymas“ taiko administravimo mokesčius iki 1 % nuo turto ir nuo 2 iki 3 % nuo įmokų, UAB „Finasta Asset Management“ taiko iki 0,99 % nuo turto ir nuo 1,19 iki 1,49 % (priklausomai nuo pensijų fondų), tuo tarpu UAB „Danske Capital investicijų valdymas“ taiko iki 1 % administravimo mokesčius nuo turto ir net iki 10 % nuo įmokų⁸. Taigi visos pensijų kaupimo bendrovės taiko maksimaliai 1 % nuo turto ir 10 % nuo įmokų, iš viso bendri administravimo mokesčiai gali siekti iki 11%. Tačiau vidutiniškai 9 pensijų kaupimo bendrovėse administravimo mokesčiai siekė 1 % nuo turto ir apie 3,9 % nuo įmokų. Iš viso apie 4,9 %, šiais dydžiais ir remsimės apskaičiuodami vidutines metines pensijų fondų administravimo sąnaudas (žr. 1 lent).

1 lentelė. Vidutinės metinės pensijų fondų administravimo sąnaudos

Metai	Sukaupta grynoji aktyvų vertė (mln)	Nuo turto (1%), (mln.)	„Sodros“ pervedamos įmokos (mln)	Nuo įmokų (3,9%) (mln.)	Iš viso sąnaudų (mln.)
2005	68,7	0,68	299,80	11,69	12,37
2006	135,3	1,35	497,00	19,38	20,73
2007	1686,6	16,86	778,30	30,35	47,03
2008	2223,9	22,24	778,30	30,35	52,59
2009	3259,6	32,60	1052,60	41,05	73,65
2010	3853,4	38,53	495,700	19,33	57,86
2011	4032,3	40,32	351,6	13,71	54,03

Šaltinis: adaptuota pagal Vertybinių popierių komisija, 2011

⁸ Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija. Pensijų fondų ir investicinių fondų atskaitymų palyginimas, <http://www.vpk.lt/lt/pensiju-ir-investiciniai-fondai/11584/>, [žiūrėta 2011-11-10].

Remiantis šios lentelės duomenimis, galima apskaičiuoti vidutines vieno pensijų kaupimo dalyvio pensijų administravimo sąnaudas per metus. Pensijų kaupimo dalyvių skaičiaus kitimo tendencijos laikotarpiu nuo 2004 m. iki 2011 m. matyti žemiau pateiktoje lentelėje (žr. 2 lent.):

2 lentelė. Pensijų kaupimo dalyvių skaičiaus augimo tendencijos

Metai	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dalyviai	686084	786039	882592	960864	1003864	1045987	1056743

Šaltinis. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, 2011

Iš lentelės matyti, jog 2005 m. pensijų kaupime dalyvavo 686084 gyventojai, todėl vienam pensijos kaupimo dalyviui sąnaudos siekė $(12,37 \text{ mln.}/686084)=18 \text{ Lt}$, atitinkamai 2006 m. – 26,37 Lt, 2007 m. – 53,28 Lt, 2008 m. – 54,73 Lt, 2009 m. – 73,37 Lt, 2010 m. – 55,32 Lt, 2011 m. – 51,13 Lt.

Atkreiptinas dėmesys, jog čia apskaičiuotos vidutinės vieno pensijų kaupimo dalyvio pensijų administravimo sąnaudos, tačiau nuo sikirtingo dydžio atlyginimų proporcingai priskaičiuotos ir VSDFV atitinkamo teritorinio skyriaus pervedamos įmokos suponuoja skirtingus administravimo mokesčius ir pensijų kaupimo fonduose.

● I pensijų pakopa

I pakopos „Sodros“ pensijų administravimo sąnaudas įvertinti yra gana sudėtinga, kadangi „Sodra“ administruoja, ne tik pensijų, bet ir kitų socialinio draudimo rūšių (motinystės, ligos, nelaimingų atsitikimų darbe ir pan.) mokėjimą. Iš žemiau pateiktos lentelės (žr. 3 lent.) matyti, „Sodros“ veiklos sąnaudų kaita 2005 – 2006 m.

3 lentelė. „Sodros“ veiklos sąnaudos

Metai	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Sąnaudos (mln.)	192,44	210,27	233,96	293,97	290,00	266,71	246,50

Šaltinis: Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2005-2011 m. rodiklių patvirtinimo įstatymai.

Šios veiklos sąnaudos kiekvienais metais neviršija 2,2 proc. visų biudžetiniams metams tenkančių išlaidų sumos. Taigi administravimo išlaidų efektyvumas „Sodros“ atveju akivaizdus. Tačiau labai svarbus aspektas yra tas, jog „Sodra“ patiria labai didelių sąnaudų dėl privatiems pensijų kaupimo fondams pervedamų lėšų. Šiandieninė sistema yra tokia, jog „Sodra“ kas mėnesį pensijų kaupimo fondams pveda draudėjų priskaičiuotas, tačiau nebūtinai sumokėtas įmokas, o susidariusias skolas išieško įstatymų nustatyta tvarka. Tačiau įmokų išieškojimo rodikliai rodo, jog nemažai skolų

neretai būna pripažįstamos beviltiškomis arba jų išieškojimas užsitęsia. Iš 2010 m. VSDFV teritorinių skyrių 2010 metų veiklos vertinimo ataskaitos matyti, jog 2010 m. bendras įmokų surinkimo lygis buvo 92,54 %, o tai palyginus su 2009 m. sumažėjo 0,75 %, be to, vien per 2010 m. buvo nurašyta 35,1 mln. litų skolų, o nuo tam tikros šios skolos dalies, savaime suprantama, „Sodra“ jau buvo pervedusi įmokas pensijų fondams, taigi nėra jokių mechanizmų, kuriais būtų galima kompensuoti šias prarastas pajamas. Tuo tarpu pensijų kaupimo bendrovės kas mėnesį užtikrintai gauna tam tikrą įmokų dalį, kurią investuoja ir iš to ne tik uždirba pensijų kaupimo dalyviams, bet ir sau nemenką pelną.

3.2.2. Pensijų reformos įtaka pensijų apskaičiavimui

Pagal 1994 m. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą bei Vyriausybės 1994 m. patvirtintais Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatais „Sodros“ senatvės pensiją sudaro pagrindinė dalis (ji lygi 110 proc. socialinio draudimo bazinės pensijos, jeigu asmuo turi būtinąjį (30 metų) socialinio pensijų draudimo stažą), papildoma dalis, kuri apskaičiuojama pagal specialią sudėtinę formulę, įvertinančią sukauptos pensijos dydį iki 1994 m. ir po 1994 m. bei priedas už stažo metus (šio priedo dydis apskaičiuojamas dauginant 3 procentus socialinio draudimo bazinės pensijos iš kiekvienų iki išėjimo į pensiją mėnesio įgytų pilnų socialinio draudimo stažo metų, viršijančių 30 metų, skaičiaus).

Siekiant įvertinti pasirinkimo dalyvauti II pensijų kaupimo pakopoje įtaką „Sodros“ pensijai, tikslinga apskaičiuoti pensijos pokyčius nuo 2004 m. (kadangi nuo pastarųjų metų atsirado galimybė kaupti pensijos dalį privačiose pensijų kaupimo bendrovėse). II pensijų pakopa neturi įtakos, nei asmens pagrindinės pensijos daliai, nei papildomos pensijos daliai sukauptai iki 1994 m., nei priedui už stažo metus, todėl atliekant skaičiavimus šiuos dydžius laikysime konstantomis.

Taigi iš esmės įvertinti II pensijų pakopos įtaką „Sodros“ pensijos dydžiui galima apskaičiuojant papildomos pensijos dalies pokyčius nuo 2004 m. pradėjus kaupti atskirą pensijos dalį privačiose pensijų kaupimo bendrovėse (žr. (1) formulę).

Papildoma pensijos dalis apskaičiuojama pagal formulę: $0,005 * S * K * D^9$; (1)

Čia: S – asmens valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas, įgytas dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu po 1994 m. sausio 1d.;

K – asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas;

D – Vyriausybės patvirtintos einamųjų metų draudžiamosios pajamos, galiojančios tą mėnesį, už kurią mokama pensija.

⁹ Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatai, http://www.lrv.lt/Posed_medz/2009/091223/35.pdf [žiūrėta 2011-11-14].

Tarkime, jog asmuo pagal darbo sutartį nuo 1994 m. nepertraukiamai dirbo visus 18 metų ir gaudavo minimalų darbo užmokestį. Žmogaus mėnesio draudžiamosios pajamos per 18 metų išdėstytos žemiau pateiktoje lentelėje (žr. 4 lent.):

4 lentelė. Draudžiamosios pajamos per 18 metų

Metai	Suma (Lt)
1994	57
1995	180
1996	300
1997	400
1998	430
1999	430
2000	430
2001	430
2002	430
2003	435
2004	450
2005	525
2006	600
2007	700
2008	800
2009	800
2010	800
2011	800

Norint apskaičiuoti koeficientą K, reikia apskaičiuoti kiekvienų metų draudžiamųjų pajamų koeficientus, o iš jų – svertinį vidurkį. Draudžiamųjų pajamų koeficientas apskaičiuojamas metų draudžiamąsias pajamas dalinant iš mėnesių skaičiaus ir dalinat iš tų metų Vyriausybės nustatyto draudžiamųjų pajamų dydžio. Skaičiavimai atliekami žemiau pateiktoje lentelėje (žr. 5 lent.):

5 lentelė. Koeficiento K apskaičiavimas

Metai	Asmens metinės draudž. pajamos	Vyr. nustatytos draudž. paj.	Metų draudžiamųjų pajamų koeficiento skaičiavimas
1994	684	334,6	$684/12/334,6=0,17$
1995	2160	427	$2160/12/427=0,42$
1996	3600	538	$3600/12/538=0,56$
1997	4800	694	$4800/12/694=0,58$
1998	5160	845	$5160/12/845=0,51$
1999	5160	886	$5160/12/886=0,49$
2000	5160	886	$5160/12/886=0,49$
2001	5160	886	$5160/12/886=0,49$
2002	5160	886	$5160/12/886=0,49$
2003	5220	894	$5220/12/894=0,49$

2004	5400	931	5400/12/931= 0,48
2005	6300	1037	6300/12/1037= 0,50
2006	7200	1148	7200/12/1148= 0,52
2007	8400	1344	8400/12/1344= 0,52
2008	9600	1445	9600/12/1445= 0,55
2009	9600	1488	9600/12/1488= 0,53
2010	9600	1170	9600/12/1170= 0,68
2011	9600	1170	9600/12/1170= 0,68

Tuomet svertinis metinių koeficientų vidurkis (K) = 0,5;

Papildoma pensijos dalis: $0,005 * S * K * D = 0,005 * 18 * 0,5 * 1170 = 52,65$ Lt.

Jeigu nuo 2004 m. asmuo dalyvautų II pensijų pakopoje, apskaičiuojant jam senatvės pensijos dydį jo metinis draudžiamųjų pajamų koeficientas už kiekvienus dalyvavimo pensijų kaupime metus būtų apskaičiuojamas metinį draudžiamųjų pajamų koeficientą dauginant iš dydžio c (žr. (2) formulę), (žr. 6 lent.).

$$\text{Skaiciuojamas koeficientas } c = (t_p - t_k) / t_p^{10}; \quad (2)$$

Čia: t_p – tų metų valstybinio pensijų socialinio draudimo įmokos tarifo dalis, skirta valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos papildomai daliai, patvirtinta Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatymu;

t_k – tų metų kaupiamosios pensijų įmokos tarifas, patvirtintas Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatymu.

6 lentelė. Koeficiento C apskaičiavimas

Metai	t_p (pensijos tarifas)	t_k (pervedimo %)	C
2004	10,6	2,5	$(10,6 - 2,5) / 10,6 = 0,76$
2005	10,6	3,5	$(10,6 - 3,5) / 10,6 = 0,67$
2006	10,5	4,5	$(10,5 - 4,5) / 10,5 = 0,57$
2007	9,9	5,5	$(9,9 - 5,5) / 9,9 = 0,44$
2008	9,3	5,5	$(9,3 - 5,5) / 9,3 = 0,40$
2009	9,3	2	$(9,3 - 2) / 9,3 = 0,78$
2010	9,3	2	$(9,3 - 2) / 9,3 = 0,78$
2011	9,3	2	$(9,3 - 2) / 9,3 = 0,78$

Dydis c bus padaugintas iš atitinkamų metų draudžiamųjų pajamų koeficientų ir perskaičiuojamas K (žr. 7 lent.):

¹⁰ Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatai, http://www.lrv.lt/Posed_medz/2009/091223/35.pdf [žiūrėta 2011-11-14].

7 lentelė. Naujos draudžiamųjų pajamų koeficientų reikšmės

2004	5400	931	$5400/12/931=0,48$	$* 0,76=0,36$
2005	6300	1037	$6300/12/1037=0,50$	$* 0,67=0,36$
2006	7200	1148	$7200/12/1148=0,52$	$*0,57=0,30$
2007	8400	1344	$8400/12/1344=0,52$	$*0,44=0,23$
2008	9600	1445	$9600/12/1445=0,55$	$*0,40=0,22$
2009	9600	1488	$9600/12/1488=0,53$	$*0,78=0,41$
2010	9600	1170	$9600/12/1170=0,68$	$*0,78=0,53$
2011	9600	1170	$9600/12/1170=0,68$	$*0,78=0,53$

Naujasis K (nuo 1994-2011 m.)=0,33

Papildoma „Sodros“ pensijos dalis dalyvaujant II pensijų pakopoje bus:

$$0,005*18*0,33*1170=34,75$$

Papildomos pensijų dalies skirtumas dalyvaujant ir nedalyvaujant II pensijų kaupimo pakopoje:

$$52,65-34,75=17,90 \text{ Lt per mėnesį.}$$

Taigi skaičiavimai pagrindžia darbo teorinėje dalyje pateiktą prielaidą, jog asmuo dalyvaudamas II pensijų kaupimo pakopoje netenka apytiksliai trečdaliao papildomos „Sodros“ pensijos dalies nuo 1994 m.

Būtų galima testuoti skaičiavimus taikant skirtingas koeficiento K reikšmes, tačiau įstatymai apriboja K reikšmės didėjimą iki 5 (kuo asmens draudžiamosios pajamos yra didesnės, tuo didesnis koeficientas K), o tai reiškia, jog pasiekus tam tikrą atlyginimo lygį (šiuo metu 7500,00 Lt) tolesnis draudžiamųjų pajamų didėjimas nebedidina valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijų išmokų. Iš to kyla paradoksas – valstybinio socialinio draudimo įmokos asmenims, dirbantiems pagal darbo sutartis, skaičiuojamos nuo neribotos draudžiamųjų pajamų sumos, tuo tarpu pensijų išmokoms yra nustatytos tam tikros lubos.

Apskaičiuosime papildomos pensijų dalies nuo 1994 m. dydžių kitimą taikant koeficiento K reikšmes nuo 1 iki 5, t. y. asmenims uždėbant vis didesnes draudžiamąsias pajamas (žr. 8 lent.). K koeficientui esant lygiam 1 reiškia, jog žmogus jau uždėba didesnę nei minimalų darbo užmokestį, K=2;3 – žmogus uždėba maždaug vidutinį šalies darbo užmokestį, K=4;5 – žmogaus darbo užmokestis yra aukštesnis nei šalies vidutinis darbo užmokestis.

8 lentelė. Papildomų pensijų dydis nuo 1994 m.

Koeficientas K	Papildomos pensijos nuo 1994 m, dydis (Lt)
1	$0,005 \cdot 18 \cdot 1 \cdot 1170 = 105,30$
2	$0,005 \cdot 18 \cdot 2 \cdot 1170 = 210,60$
3	$0,005 \cdot 18 \cdot 3 \cdot 1170 = 315,90$
4	$0,005 \cdot 18 \cdot 4 \cdot 1170 = 421,20$
5	$0,005 \cdot 18 \cdot 5 \cdot 1170 = 526,50$

Kadangi VSD įmokos apskaičiuojamos ne progresine tvarka, o proporcingai draudžiamųjų pajamų dydžiui, apskaičiuojant prarandamą papildomos pensijos dalies nuo 1994 m. dydį remsimės jau ankstesniais skaičiavimais patvirtintu principu, jog netenkama apie trečdalį šios sukauptos dalies, taigi žemiau pateiktoje lentelėje išdėstyti sumažintos pensijų dalies dydžiai (žr. 9 lent.):

9 lentelė. Sumažintos pensijų dalies dydžiai

Koeficientas K T	Papildoma pensijos dalis dalyvaujant II pensijų kaupimo pakopje (Lt)	Dydis, kuriuo mažinama papildoma pensija (Lt)
1	70,20	35,10
2	140,40	70,20
3	210,60	105,30
4	280,80	140,40
5	351,00	175,50

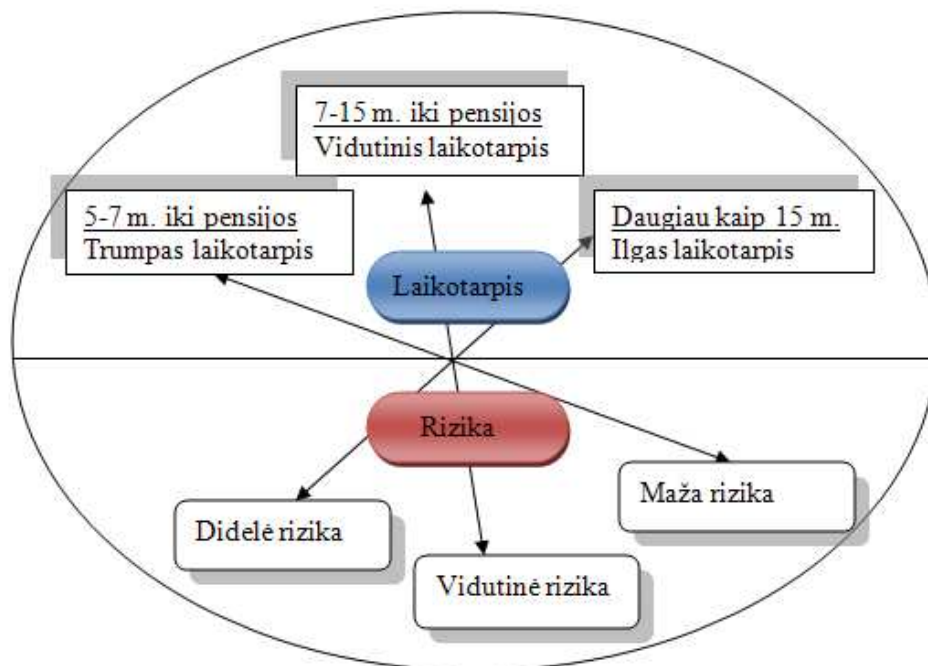
Kuo didesnės asmens draudžiamosios pajamos, tuo didesnės pensijos dalies yra netenkama, o tai reiškia, jog siekiant ne tik padengti prarastą pensijos dalį, bet ir gauti reikšmingo pelno, investavimo sprendimai turi būti ypač sėkmingi. Ar arti 10 metų investavimo patirtis buvo sėkminga, bus galima spręsti atlikus matematinius skaičiavimus ir vertinimus.

3.2.3. Pensijų reformos rezultatai

Siekiant išsiaiškinti, ar pasirinkimas dalyvauti II pensijų kaupimo pakopje buvo teisingas ar klaidingas būtina apskaičiuoti, kiek skirtingas pajamas uždirbantys asmenys susikaupė iš „Sodros“ pervedamos VSD įmokų dalies pasirinktų pensijų kaupimo bendrovių valdomiems pensijų kaupimo fondams. Sukauptas rezultatas dalyvaujant II pensijų pakopje labai priklauso nuo pensijų kaupimo dalyvio amžiaus – kuo ilgiau asmuo kaupia pensiją privačiose pensijų kaupimo bendrovėse, tuo tikėtina jis sukauptas didesnę rezultatą. Investicijų graža, savaime suprantama, priklauso ne tik nuo laiko, kurį asmuo kaupia pensiją, bet ir nuo investavimo strategijos su tam tikru rizikos lygiu

pasirinkimo. Tačiau tokios ekstrapoliacijos, ypač pensijų fonduose su labai didele akcijų dalimi, negali būti absoliučios, tai patvirtina ir 2008 m. finansų krizė, kuri gali ne tik pasikartoti, bet ir sukelti dar didesnių neigiamų finansinių pasekmių.

Taigi pagrindinis kriterijus pasirenkant tam tikrą pensijų fondą turėtų būti dalyvio amžius. Jei iki išėjimo į pensiją liko pakankamai daug laiko galima rinktis ir aukštos rizikos investavimo strategijos pensijų fondą. Tuo tarpu jei iki pensinio amžiaus liko nedaug laiko, patartina rinktis konservatyvaus investavimo fondą. Priklausomybę tarp amžiaus, likusio iki pensijos, ir rekomenduotinos rizikos pensijų fondo būtų galima pavaizduoti grafiškai (žr. 4 pav.):

4 pav. Priklausomybė tarp pensijos kaupimo dalyvio amžiaus ir skirtingo rizikos lygio fondų

Šaltinis: adaptuota pagal SEB, 2011

Iš paveiklo matyti, jog asmenys, kuriems iki pensijos likę tik 5 – 7 metai, neturėtų labai rizikuoti, todėl jiems patartina rinktis mažos rizikos investavimo fondus. Šie fondai taikomi klientams maždaug nuo 56 m. Šiuo atveju fondo lėšos investuojamos tik į įstatytme išvardytų šalių Vyriausybės obligacijas. 7 – 15 metų iki pensijos amžiaus laikomi vidutinio ilgomu laikotarpiu, todėl čia būtų galima rinktis vidutinės rizikos investavimo fondus. Asmenims, kuriems iki pensijos likę daugiau nei 15 m. patartina rinktis aukštos rizikos investavimo fondus, kadangi net ir šių fondų nesėkmės atveju lieka nemažai laiko vėl atstatyti sukauptos pensijos prarastą dalį, pasikeisti fondą į mažiau rizikingą ar net pasikeisti pačią pensijų kaupimo bendrovę, čia egzistuoja maksimalus uždarbio potencialas, susijęs su galimais trumpalaikiais svyavimais.

Reikėtų išsiaiškinti nuo ko priklauso investicijų rizika ir grąža. Vienareikšmiškai būtų galima atsakyti, jog nuo akcijų ir obligacijų proporcijų sudarančių pensijų investicijų portfelį: kuo

didesnė akcijų dalis, tuo didesnė rizika (tačiau investicijos į akcijas per ilgą laiką gali atnešti didesnę finansinę grąžą), kuo didesnė obligacijų dalis, tuo mažesnė rizika bei investicijų grąža. Bet tai vėl gi – tik teoriniai dėsniai, todėl būtina atlikti skaičiavimus ir patikrinti teorijos teisingumą.

Investicijų pelningumą vertinsime atsižvelgiant, kokia investavimo strategija buvo pasirinkta. Tai gali būti konservatyvūs pensijų fondai (juose nėra akcijų, investuojama tik į obligacijas), mažos akcijų dalies, vidutinės akcijų dalies (šiam magistrui darbe pastarosios strategijos sujungtos į vieną – nuo 20 iki 60 proc. akcijų ir nuo 40 iki 80 proc. obligacijų) bei akcijų (akcijos siekia iki 100 proc.)

Pirma apskaičiuosime sukaupto turto vertę, kai asmuo į pensiją išeina 2011 m. ir nuo 2004 m. gaudavo minimalų mėnesio darbo užmokestį, o pensiją kaupė pasirinkęs konservatyvią investavimo strategiją investuodamas į 100 proc. obligacijų (žr. 10 lent.):

10 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal minimalias draudžiamąsias pajamas ir konservatyvias investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%) / įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	5400	2,5	135,00	2,31	138,12
2005	6300	3,5	220,50	2,21	366,55
2006	7200	4,5	324,00	0,37	693,11
2007	8400	5,5	462,00	0,60	1162,04
2008	9600	5,5	528,00	3,39	1747,33
2009	9600	2	192,00	6,25	2060,64
2010	9600	2	192,00	6,3	2394,56

Taigi asmuo uždirbdamas minimalų atlyginimą ir investuodamas į konservatyvius fondus iki 2010 m. sukauptų apie 2400 Lt, be to, iš jų reikėtų atskaičiuoti vidutinius metinius administravimo mokesčius (kaip jau buvo apskaičiuota, per 7 metus vienas pensijų kaupimo dalyvis iš viso galėjo patirti apie 300 Lt administravimo sąnaudų). Kadangi asmens lėšos investuojamos (asmuo dalyvauja pensijų kaupimo programoje) tik iki pensinio amžiaus sukakties momento, vadinasi, asmens kaupimas baigiasi, o jo sukaupto turto vertė lygi $2400 - 300 = 2100$ Lt. Pagal statistikos departamento duomenis¹¹, 2011 m. Lietuvoje vidutinė tikėtina žmonių, sulaukusių senatvės pensijos amžiaus, tolesnio gyvenimo trukmė vyrams bus 10 m., moterims – 15 metų. Apskaičiavome, jog minimalų

¹¹ Statistikos departamento pranešimas „Prognozuojama, kad 2050 m. kas trečias Lietuvos gyventojas bus 60 metų ir vyresnis“, <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=1270> [žiūrėta 2011-10-11].

darbo atlygį gaunatyts gyventojai kas mėnesį gautų 17,90 Lt mažesnę pensiją, per metus tai sudarytų 179,00 Lt, proporcingai vyrai per 10 pensijos gavimo metų netektų 1790,00 Lt, moterys – 2685,00 Lt (moterys šiuo atveju jau patiria nuostolį).

Įvertinsime investicijų gražą akcijų daliai esant nuo 20 iki 60 proc. , o obligacijų – nuo 40 iki 80 proc. (žr. 11 lent.):

11 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal minimalias draudžiamąsias pajamas ir mažos bei vidutinės akcijų dalies investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%)/ įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	5400	2,5	135,00	4,92	141,64
2005	6300	3,5	220,50	17,05	423,88
2006	7200	4,5	324,00	7,14	801,28
2007	8400	5,5	462,00	5,79	1336,42
2008	9600	5,5	528,00	-29,17	1320,57
2009	9600	2	192,00	24,67	1885,72
2010	9600	2	192,00	24,83	2593,61

Iš lentelės matyti ypač ryški finansų krizės paveikta neigiama investicijų graža 2008 m. Reikia atkreipti dėmesį, jog šioje lentelėje vadovaujamasi vidutiniu metiniu investicijų pajamingumu, tačiau skirtingose pensijų kaupimo bendrovėse šie rodikliai gali skirtis, todėl ir sukaupto turto vertė tiksliai gali būti įvertinta tik individualiu atveju. Nėra užtikrintumo, jog ateityje nepasikartos panaši situacija. Nors šiuo atveju buvo potenciali galimybė sukaupti dvigubai didesnę turtą nei investuojant vien į Vyriausybės obligacijas, tačiau nestabilios finansų rinkos skirtumą tarp šių dviejų investavimo strategijų padaro santykinai neryškų (skirtumas – apie 200,00 Lt), todėl ir šiuo atveju moterims kausti pensiją II pensijų kaupimo pakopoje buvo nuostolinga. Kai kurių pensijų kaupimo fondų vertė, kaip UAB „Invalida turto valdymas“ nukrito net iki -40,21 proc., todėl net ir vyrai, kaupę pensijas šios bendrovės pensijų kaupimo fonduose, įsitikins patyrę nuostolius.

Galiausiai, įvertinsime investicijų grąžą akcijų daliai esant nuo 60 iki 100 proc. , o obligacijų – nuo 0 iki 40 proc. (žr. 12 lent.):

12 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal minimalias draudžiamąsias pajamas ir akcijų investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%)/ įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	5400	2,5	135,00	5,62	142,59
2005	6300	3,5	220,50	15,2	418,28
2006	7200	4,5	324,00	8,1	802,40
2007	8400	5,5	462,00	9,95	1390,22
2008	9600	5,5	528,00	-45,83	1039,10
2009	9600	2	192,00	34,08	1650,65
2010	9600	2	192,00	27,90	2356,75

Šiuo atveju, kaip ir antruoju, matome, jog investicijų lūkesčiai nepasiteisino dėl 2008 m. ekonominės krizės, kuri turėjo tokią didelę įtaką investicijų grąžai, jog jos dydis atsiliko net gi nuo konservatyviomis investavimo strategijomis sukaupto turto. UAB „Invalda turto valdymas“ investicijų grąža 2008 m. buvo net -68,39 proc., todėl dramatiškai sumažino pensijų kaupimo dalyvių sukaupą turta.

Taigi išnagrinėjus visas galimas investavimo strategijas matyti, jog minimalų atlyginimą gaunantiems žmonėms pensijų kaupimas II pakopoje arba atnešė nežymią naudą arba nuostolius. Panašu jog rizika investuoti dalį „Sodros“ VSD įmokų ir taip atisakyti atitinkamos dalies užtikrintų pajamų, kurias laiduoja „Sodra“ mokėdama nustatyto dydžio pensijų išmokas, daugelio minimalias pajamas gavusių pensijų kaupimo dalyvių nebuvo tinkamai suprasta ir įvertinta.

Analogiškus skaičiavimus atliksime įvertinant sukaupto turto vertę asmenims, kurių draudžiamųjų pajamų koeficientai K kinta nuo 1 iki 5, tai reiškia, jog pažiūrėsime, kokia priklausomybė tarp palaiptiesiui didėjančių draudžiamųjų pajamų ir investicijų grąžos, kiek vidutiniškai maksimaliai asmuo galėjo susikaupti turto pensijų kaupimo bendrovėse ir kokia nauda/ nuostoliai lyginant su prarasta „Sodros“ pensijos dalimi.

Tarkime, kad žmogaus kasmetinis mėnesinis atlygis lygus atitinkamų metų Vyriausybės patvirtintam draudžiamųjų pajamų dydžiui. Tuomet turėsime situaciją, kai $K=1$; Tarkime, jog asmuo į pensiją taip pat išėjo 2011 m. ir pensiją kaupė investuodamas į 100 proc. obligacijų (žr. 13 lent.):

13 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=1 ir konservatyvias investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%)/ įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	11172	2,5	279,3	2,31	144,57
2005	12444	3,5	435,54	2,21	592,93
2006	13776	4,5	619,92	0,37	1217,34
2007	16128	5,5	887,04	0,60	2117,01
2008	17340	5,5	953,70	3,39	3174,71
2009	17856	2	357,12	6,25	3752,57
2010	14040	2	280,80	6,3	4287,47

Iš anksčiau atliktų skaičiavimų matyti, jog tuo atveju, jei darbuotojas uždirba darbo užmokestį lygų Vyriausybės patvirtintam draudžiamųjų pajamų dydžiui, tai jo gaunama „Sodros“ pensija kas mėnesį mažinama 35,10 Lt, per metus – 351,00 Lt. Vyrai dalyvaudami II pensijų kaupimo pakopoje per 10 metų pensijos gavimo laikotarpį susimažina sau pensiją 3510,00 Lt, moterys per 15 m. – 5265,00 Lt, galima daryti analogišką išvadą kaip ir prieš tai buvusiems atvejams – moterims uždirbančioms Vyriausybės patvirtinto draudžiamųjų pajamų dydžio darbo atlygį, dalyvauti II pakopos pensijų kaupime, pasirenkant konservatyvaus investavimo strategiją yra nuotolinga.

Tuomet reikėtų įvertinti investicijų grąžą akcijų daliai esant nuo 20 iki 60 proc., o obligacijų – nuo 40 iki 80 proc., o kitoms sąlygoms išliekant nepakitusioms (žr. 14 lent.):

14 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=1 ir mažos bei vidutinės akcijų dalies investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%)/ įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	11172	2,5	279,3	4,92	293,04
2005	12444	3,5	435,54	17,05	852,80
2006	13776	4,5	619,92	7,14	1577,87
2007	16128	5,5	887,04	5,79	2607,63
2008	17340	5,5	953,70	-29,17	2522,49
2009	17856	2	357,12	24,67	3590,01
2010	14040	2	280,80	24,83	4831,93

Šiuo atveju moterims 15 metų gaunačioms pensijų išmokas vis dar nuostolinga dalyvauti II pensijų kaupimo pakopoje (nuostolis $5265 - ((4831,93 - 300,00) \cdot 7 \cdot 17) = 852,04$ Lt. Vyrai, kurie viršys jiems numatytą tikėtiną gyvenimo trukmę, analogiškai patirs nuostolius.

Įvertinsime šios grupės pajamas gavusių asmenų grynąją investicijų grąžą akcijų daliai esant nuo 60 iki 100 proc., o obligacijų – nuo 0 iki 40 proc., o kitoms sąlygoms išliekant nepakitusioms (žr. 15 lent.):

15 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą $K=1$ ir akcijų investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%) / įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	11172	2,5	279,3	5,62	295,00
2005	12444	3,5	435,54	15,2	841,58
2006	13776	4,5	619,92	8,1	1579,88
2007	16128	5,5	887,04	9,95	2712,38
2008	17340	5,5	953,70	-45,83	1985,92
2009	17856	2	357,12	34,08	3141,55
2010	14040	2	280,80	27,90	4377,19

Iš skaičiavimo matyti, jog moterims 15 metų gaunačioms pensijų išmokas nuostolinga dalyvauti II pensijų kaupimo pakopoje ir pasirenkant aukštos rizikos pensijų investavimo strategiją (nuostolis $5265 - (4377,17 - 300,00) = 1187,81$ Lt).

Taigi, ne tik asmenims, gavusiems minimalų darbo užmokestį, bet ir ši kone pusantro karto didesni atlygi, sprendimas įsitraukti į II pensijų kaupimo pakopą buvo klaidingas. Todėl reikia atlikti tolesnius skaičiavimus siekiant rasti tą asmens draudžiamųjų pajamų lygį, kuris užtikrintų neabejotiną įsitraukimo į II pensijų kaupimo pakopą naudą.

Koeficientui K esant lygiam 2, vadinasi, jog asmens mėnesio darbo užmokestis turėtų būti lygis dviejų Vyriausybės patvirtintų draudžiamųjų pajamų dydžių sumai. Apskaičiuosime dalyvavimo II pensijų kaupimo pakopoje naudą/ nuostolius, nurodytą darbo užmokestį uždirbantiems žmonėms pensiją kaupusiems investuojant į 100 proc. obligacijų (žr. 16 lent.)

16 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=2 ir konservatyvias investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%) / įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	22344	2,5	558,60	2,31	571,50
2005	24888	3,5	871,08	2,21	1472,88
2006	27552	4,5	1239,84	0,37	2722,75
2007	32256	5,5	1774,08	0,60	4523,82
2008	34680	5,5	1907,40	3,39	6649,24
2009	35712	2	714,24	6,25	7823,70
2010	28080	2	561,60	6,3	8913,57

Iš lentelės matyti sukaupto turto vertė – 8913,57 Lt. Iš šios sumos atėmus sąnaudas gausime 8613,57 Lt. Šią sumą vadinti grynąja investicijų grąža būtų ne visai tikslinga, kadangi apskaičiuojant sąnaudas papildomai reikėtų įvertinti sumas, kurias pensijų fondų valdytojai išmokėjo mirus dalyviams jų artimiesiems (2008 m. tai sudarė 1,5 mln. Lt) bei pensinio amžiaus sulaukusiems dalyviams išmokėtas vienkartinės išmokas (2008 m. – 3,3 mln.). Gavę šiuo atveju nurodytą darbo užmokestį asmenys 7 metus dalyvavę II pensijų kaupimo pakopoje netenka $70,20 \cdot 12 = 842,40$ Lt „Sodros“ pensijos per metus. Vėl, remiantis, Statistikos departamento prognozėmis dėl tikėtinos vyrų ir moterų vidutinės gyvenimo trukmės, apskaičiuojame prarandamas valstybinės pensijos sumas: vyrai per 10 metų praranda 8424,00 Lt, moterys per 15 metų – 12636,00 Lt. Naudos taškas dar nepasiektas.

Toliau įvertinsime investicijų grąžą akcijų daliai esant nuo 20 iki 60 proc., o obligacijų – nuo 40 iki 80 proc., o kitoms sąlygoms išliekant nepakitusioms (žr. 17 lent.)

17 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=2 ir mažos bei vidutinės akcijų dalies investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%) / įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	22344	2,5	558,60	4,92	586,08
2005	24888	3,5	871,08	17,05	1705,61
2006	27552	4,5	1239,84	7,14	3155,76

2007	32256	5,5	1774,08	5,79	5215,28
2008	34680	5,5	1907,40	-29,17	5044,99
2009	35712	2	714,24	24,67	7180,03
2010	28080	2	561,60	24,83	9663,88

Sukaupto turto vertė atėmus sąnaudas – 9363,88 Lt. vis dar neviršija prarandamos 12636,00 Lt „Sodros“ pensijos dalies.

Galiausiai šiai pajamų grupei įvertinsime investicijų grąžą akcijų daliai esant nuo 60 iki 100 proc. , o obligacijų – nuo 0 iki 40 proc., o kitoms sąlygoms išliekant nepakitusioms (žr. 18 lent.):

18 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=2 ir akcijų investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%) / įmokų suma (Lt)	Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)	
2004	22344	2,5	558,60	5,62	589,99
2005	24888	3,5	871,08	15,20	1683,16
2006	27552	4,5	1239,84	8,10	3159,76
2007	32256	5,5	1774,08	9,95	5424,76
2008	34680	5,5	1907,40	-45,83	3971,83
2009	35712	2	714,24	34,08	4686,07
2010	28080	2	561,60	27,90	6711,77

Matome, jog dėl 2008 m. buvusios ypač didelės neigiamos finansinės grąžos, rizika pasitvirtino ir pagal šią akcijų strategiją sugeneruotas turtas buvo netgi mažesnis nei mažos ir vidutinės akcijų dalies.

Kita pajamų grupė – kai K=3 – žmogus vidutiniškai turėtų uždirbti atlyginimą lygų trijų Vyriausybės patvirtintų einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydžių sumai. Apskaičiuosime dalyvavimo II pensijų kaupimo pakopoje naudą/ nuostolius, nurodytą darbo užmokestį uždirbantiems žmonėms pensiją kaupusiems investuojant į 100 proc. obligacijų (žr. 19 lent.):

19 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=3 ir konservatyvias investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%)/ įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	33516	2,5	837,90	2,31	857,26
2005	37332	3,5	1306,62	2,21	2209,32
2006	41328	4,5	1859,76	0,37	4084,14
2007	48384	5,5	2661,12	0,60	6785,73
2008	52020	5,5	2861,10	3,39	9973,86
2009	53568	2	1071,36	6,25	11735,55
2010	42120	2	842,40	6,3	13370,36

Iš lentelės matyti sukaupto turto vertė – 13370,36 Lt. Iš šios sumos atėmus sąnaudas gausime 13070,36 Lt asmens sukaupą turta. Gavę šiuo atveju nurodytą darbo užmokestį asmenys 7 metus dalyvavę II pensijų kaupimo pakopoje netenka $105,30 \cdot 12 = 1263,60$ Lt „Sodros“ pensijos per metus. Taikant demografines projekcijas, vyrai per 10 metų pensijos gavimo laikotarpį netektų 12636,00 Lt valstybinio socialinio draudimo pensijos, moterys per 15 metų – 18954,00 Lt (nuostolis 5583,64 Lt). Taigi akivaizdu, jog didėjant draudžiamosioms pajamos, vis dar nepasiekta riba, kurią peržengus II pensijų kaupimo pakopa būtų akivaizdžiai pelninga tam tikriems pensijų kaupimo dalyviams.

Įvertinsime investicijų gražą akcijų daliai esant nuo 20 iki 60 proc. , o obligacijų – nuo 40 iki 80 proc., o kitoms sąlygoms išliekant nepakitusioms (žr. 20 lent):

20 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=3 ir mažos bei vidutinės akcijų dalies investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%)/ įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	33516	2,5	837,90	4,92	879,12
2005	37332	3,5	1306,62	17,05	2558,41
2006	41328	4,5	1859,76	7,14	4766,63
2007	48384	5,5	2661,12	5,79	7855,91
2008	52020	5,5	2861,10	-29,17	7590,86

2009	53568	2	1071,36	24,67	10799,19
2010	42120	2	842,40	24,83	14532,20

Šiuo atveju sukaupta turto vertė vos 1161,84 Lt (14532,20 – 300,00 – 13070,36) viršija sukaupto turto vertę investuojant vien į obligacijas, todėl vis dar nėra pajėgi kompensuoti 4721,80 Lt prarandamos „Sodros“ pensijos dalies, nekalbant apie pelno gavimą.

Lieka įvertinti šios pajamų grupės investicijų gražą akcijų daliai esant nuo 60 iki 100 proc., o obligacijų – nuo 0 iki 40 proc., o kitoms sąlygoms išliekant nepakitusioms (žr. 21 lent.):

21 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=3 ir akcijų investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%) / įmokų suma (Lt)	Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)	
2004	33516	2,5	837,90	5,62	884,99
2005	37332	3,5	1306,62	15,20	2524,73
2006	41328	4,5	1859,76	8,10	4739,63
2007	48384	5,5	2661,12	9,95	8107,52
2008	52020	5,5	2861,10	-45,83	5941,70
2009	53568	2	1071,36	34,08	9403,07
2010	42120	2	842,40	27,90	13103,96

Akivaizdu, jog šios grupės atlyginimą gavę asmenys ir pasirinkę akcijų strategiją susikaupė mažesnę turtą nei prieš tai buvusiu atveju, todėl teigiamų poslinkių nebuvo ir drastiškai investuojant. Verta pažymėti, jog gaunamas koeficiento K=3 pajamas būtų galima priskirti viduriniajai gyventojų klasei – tai pakankamai aukštas pajamų lygis (Lietuvoje, beje, praktiškai vidurinioji klasė net neegzistuoja, todėl aiški pajamų diferenciacijų tarp skurdžiausių ir turtingiausių šalies gyventojų). Todėl kyla abejonės, ar egzistuoja toks draudžiamųjų pajamų dydis, jog su esamų dydžių „Sodros“ įmokų dalies pervedimais bei pensijų kaupimo fondų pelningumo rodikliais būtų galima tikėtis pelno.

Kai K=4, žmogus vidutiniškai turėtų uždirbti atlyginimą lygų keturių Vyriausybės patvirtintų einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydžių sumai. Apskaičiuosime dalyvavimo II pensijų kaupimo pakopoje naudą/ nuostolius, nurodytą darbo užmokestį uždirbantiems žmonėms pensiją kaupusiems investuojant į 100 proc. obligacijų (žr. 22 lent.):

22 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=4 ir konservatyvias investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%)/ įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	44680	2,5	1117,00	2,31	1144,03
2005	49776	3,5	1742,16	2,21	2946,80
2006	55104	4,5	2479,68	0,37	5446,56
2007	64512	5,5	3548,16	0,60	9048,69
2008	69360	5,5	3814,80	3,39	13299,56
2009	71424	2	1428,48	6,25	15648,54
2010	56180	2	1123,60	6,3	17828,78

Iš lentelės matyti sukaupto turto vertė – 17828,78 Lt. Iš šios sumos atėmus sąnaudas gausime 17528,78 Lt asmens sukaupą turta. Gavę šiuo atveju nurodytą darbo užmokestį asmenys 7 metus dalyvavę II pensijų kaupimo pakopoje netenka $140,40 \cdot 12 = 1684,80$ Lt „Sodros“ pensijos per metus. Taikant demografines projekcijas, vyrai per 10 metų pensijos gavimo laikotarpį netektų 16848,00 Lt valstybinio socialinio draudimo pensijos, moterys per 15 metų – 25272,00 Lt (nuostolis 7743,22 Lt). 10 metų senatvės pensijos gavimo laikotarpis yra kritinis, todėl viršiję jį, tiek vyrai, tiek moterys įsitikins priėmę klaidingą sprendimą dėl pensijos kaupimo II pensijų pakopoje.

Įvertinsime investicijų gražą akcijų daliai esant nuo 20 iki 60 proc., o obligacijų – nuo 40 iki 80 proc., o kitoms sąlygoms išliekant nepakitusioms (žr. 23 lent.):

23 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=4 ir mažos bei vidutinės akcijų dalies investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%)/ įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	44680	2,5	1117,00	4,92	1171,96
2005	49776	3,5	1742,16	17,05	3410,98
2006	55104	4,5	2479,68	7,14	6311,25
2007	64512	5,5	3548,16	5,79	9859,41
2008	69360	5,5	3814,80	-29,17	9685,44

2009	71424	2	1428,48	24,67	13855,62
2010	56180	2	1123,60	24,83	18698,56

Šiuo atveju sukaupta turto vertė vėl nežymiai viršija sukaupto turto vertę investuojant vien į obligacijas – 869,78 Lt (18698,56 – 300,00 – 17528,78), todėl neatneša pelno ir nekompensuoja 6873,44 Lt per 15 metų prarandamos „Sodros“ pensijos dalies.

Įvertinsime investicijų gražą akcijų daliai esant nuo 60 iki 100 proc., o obligacijų – nuo 0 iki 40 proc., o kitoms sąlygoms išliekant nepakitusioms (žr. 24 lent.):

24 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=4 ir akcijų investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%)/ įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	44680	2,5	1117,00	5,62	1179,98
2005	49776	3,5	1742,16	15,2	3366,07
2006	55104	4,5	2479,68	8,10	6319,26
2007	64512	5,5	3548,16	9,95	10849,23
2008	69360	5,5	3814,80	-45,83	7401,81
2009	71424	2	1428,48	34,08	11839,65
2010	56180	2	1123,60	27,90	16580,00

Iš lentelės matyti, jog kartojasi koeficiento K=3 situacija, kai vidutinės ir mažos akcijų dalies strategijos uždirbo didesnę pelną nei didelės akcijų dalies. Taigi šios pakankamai aukštos asmenų draudžiamosios pajamos nei pagal vieną iš galimų investavimo strategijų neuždirbo tiek turto, jog asmeniui gausiančiam pensijų išmokas ilgesnį nei 10 metų laikotarpį, finansiškai būtų naudingas II pensijų pakopos pasirinkimas.

Liko apskaičiuoti paskutinės draudžiamųjų pajamų grupės investavimo rezultatus. Kai K=5 (maksimali koeficiento K reikšmė), žmogus vidutiniškai turėtų uždirbti atlyginimą lygų penkių Vyriausybės patvirtintų einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydžių sumai. Apskaičiuosime dalyvavimo II pensijų kaupimo pakopoje naudą/ nuostolius, nurodytą darbo užmokestį uždirbantiems žmonėms pensiją kaupusiems investuojant į 100 proc. obligacijų (žr. 25 lent.):

25 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=5 ir konservatyvias investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%) / įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	55860	2,5	1396,50	2,31	1428,86
2005	62220	3,5	2177,70	2,21	3686,26
2006	68880	4,5	3099,60	0,37	6810,87
2007	80640	5,5	4435,2	0,60	11313,55
2008	86700	5,5	4768,5	3,39	16627,23
2009	89280	2	1785,6	6,25	19563,63
2010	70200	2	1404	6,3	21065,29

Iš lentelės matyti sukaupto turto vertė – 21065,29 Lt. Iš šios sumos atėmus sąnaudas gausime 20765,29 Lt asmens sukauptą turtą. Gavę šiuo atveju nurodytą darbo užmokestį asmenys 7 metus dalyvavę II pensijų kaupimo pakopoje netenka $175,50 \cdot 12 = 2106,00$ Lt „Sodros“ pensijos per metus. Ir šiuo atveju analogiškai taikant demografines projekcijas, vyrai per 10 metų pensijos gavimo laikotarpį netektų 21060,00 Lt valstybinio socialinio draudimo pensijos, moterys per 15 metų – 31590,00 Lt (nuostolis 10824,71 Lt). Taigi nors konservatyvi investavimo strategija ir garantuoja nuolatinį kaupiamo turto didėjimą, tačiau turtas didėja nepakankamais dydžiais, nėra finansinės naudos, kadangi ilginiui (viršijus 10 metų laikotarpį) pradedami patirti nuostoliai.

Įvertinsime investicijų gražą akcijų daliai esant nuo 20 iki 60 proc., o obligacijų – nuo 40 iki 80 proc., o kitoms sąlygoms išliekant nepakitusioms (žr. 26 lent.):

26 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=5 ir mažos bei vidutinės akcijų dalies investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%) / įmokų suma (Lt)		Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)
2004	55860	2,5	1396,50	4,92	1465,21
2005	62220	3,5	2177,70	17,05	4264,03
2006	68880	4,5	3099,60	7,14	7889,39
2007	80640	5,5	4435,2	5,79	13038,18
2008	86700	5,5	4768,5	-29,17	12612,65

2009	89280	2	1785,6	24,67	17950,30
2010	70200	2	1404	24,83	24159,97

Šiuo atveju sukaupta turto vertė viršija sukaupto turto vertę investuojant vien į obligacijas – 3094,68 Lt (24159,97 – 300,00 – 20765,29), per 15 metų prarandama „Sodros“ pensijos dalis – 10643,71 Lt, taigi siekiant išvengti nuostolių sukaupta turto dalis turėtų būti bent 1,3 karto didesnė.

Įvertinsime investicijų gražą akcijų daliai esant nuo 60 iki 100 proc. , o obligacijų – nuo 0 iki 40 proc., o kitoms sąlygoms išliekant nepakitusioms (žr. 27 lent.):

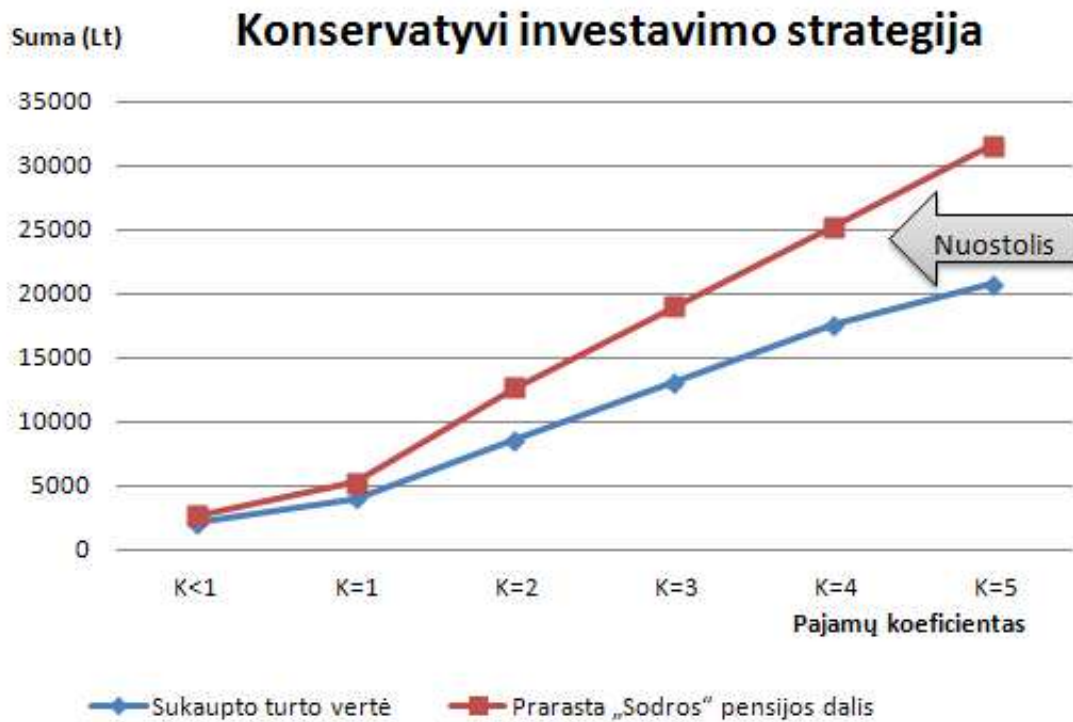
27 lentelė. Sukaupto turto vertė pagal draudžiamųjų pajamų koeficientą K=5 ir akcijų investavimo strategijas

Metai	Draudžiamosios pajamos (Lt)	Fondams pervestos įmokos (%) / įmokų suma (Lt)	Vidutinis metinis investicijų pajamingumas	Sukaupta turto vertė (Lt)	
2004	55860	2,5	1396,50	5,62	1474,98
2005	62220	3,5	2177,70	15,20	4207,88
2006	68880	4,5	3099,60	8,10	7899,39
2007	80640	5,5	4435,2	9,95	13561,88
2008	86700	5,5	4768,5	-45,83	9929,57
2009	89280	2	1785,6	34,08	15707,7
2010	70200	2	1404	27,90	21885,86

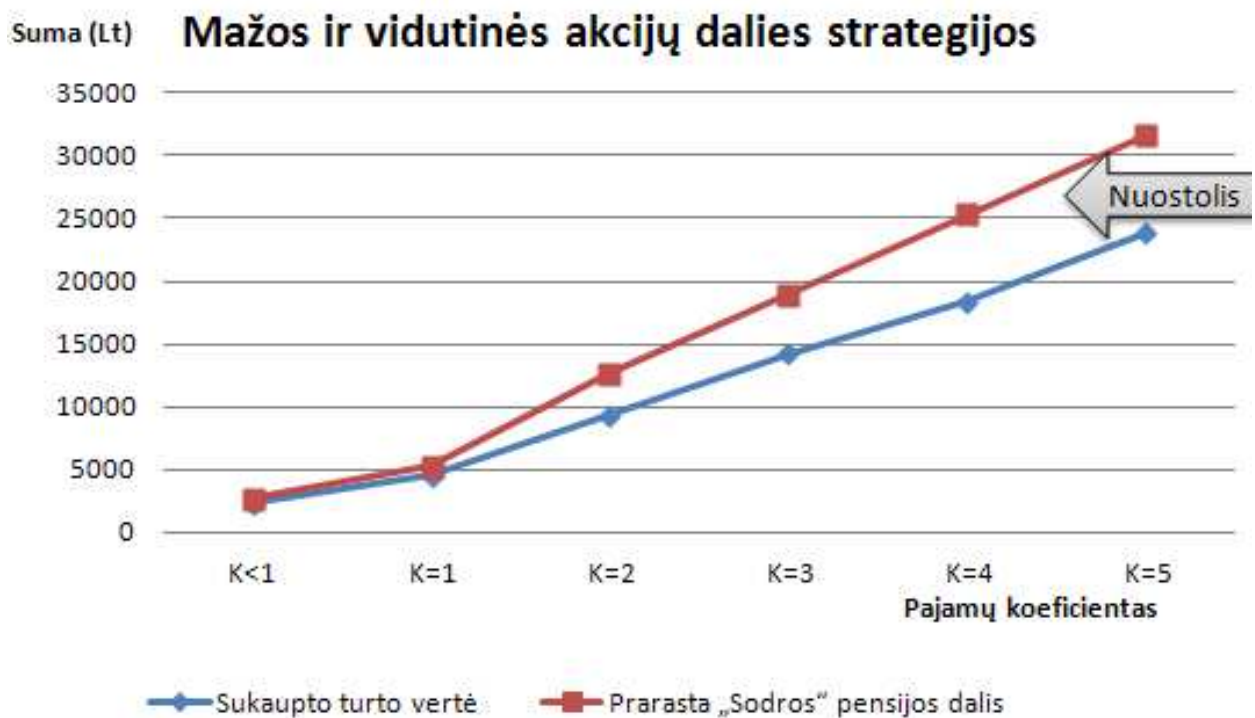
Taigi šiuo atveju sukaupto turto vertė – 21585,86 Lt. Tai maksimali suma, kurią galėjo susikaupti asmuo dalyvaudamas II pensijų pakopoje. Ji ne tik kad neviršija, bet ir nepadengia 31590,00 Lt prarastinos „Sodros“ pensijos dalies per 15 metų.

Siekiant, jog skaičiavimų rezultatai būtų suprantamesni ir aiškesni, verta juos pavaizduoti grafiškai.

Pirmame grafike (žr. 5 pav.) matyti II pensijų pakopos rezultatai investuojant pagal konservatyvias investavimo strategijas (investicijos į Vyriausybės vertybinius popoierius), antrame grafike – mažos ir vidutinės akcijų dalies strategijų rezultatai (žr. 6 pav.) ir trečiame – akcijų strategijos investavimo rezultatai (žr. 7 pav.):

5 pav. Investavimo rezultatai pagal konservatyvias investavimo strategijas

6 pav. Investavimo rezultatai pagal mažos ir vidutinės akcijų dalies strategijas

7 pav. Investavimo rezultatai pagal akcijų strategijas

Akivaizdu, jog šiuo metu II pensijų kaupimo pakopa yra ekstensyvi, atnešanti naudą vien pensijų kaupimo bendrovėms. Iš grafikų matyti, jog kuo didesnės asmens draudžiamosios pajamos buvo, tuo sukauptas turtas didesnis. Bendrą pensijų kaupimo bendrovių kaupiamo turto didėjimą taip pat atspindi prieduose pateiktas grafikas (žr. 2 priedas). Tačiau skirtumas tarp sukaupto turto ir to, ką žmogus per 15 metų pensijos gavimo laikotarpį praranda, atspindi akivaizdžius prieštaravimus. Faktas, jog pensijų kaupimo fondų turtas vis didėja, dar nereiškia jog tie didėjimo tempai yra pakankami kompensuoti tai „Sodros“ pensijos daliai, kurios asmuo netenka išitraukęs į II pensijų pakopą. Nei vienu iš tirtų atvejų, taikant skirtingus draudžiamųjų pajamų koeficientus, nebuvo rastas taškas, kuriame po 15 metų nuo pensijos mokėjimo pradžios pensijų kaupimo fonduose sukaupto turto vertė viršytų netektą „Sodros“ pensijos dalį, o kuo asmens gautos draudžiamosios pajamos buvo didesnės, tuo proporcingai jis patiria didesnius nuostolius. Todėl būtų galima patvirtinti tyrime iškeltą hipotezę, jog pensijų fondų investicijų pelningumas yra nepakankamas, jog būtų užtikrintos svarios papildomos pajamos senatvėje.

Santykinai pagerėjus šalies ekonominei situacijai, galbūt būtų galima didinti pensijų kaupimo fondų pelningumo lūkesčius, kitu atveju, neišvengiamai turi būti keičiamas „Sodros“ pensijų draudimo įmokų dalies pervedimo pensijų kaupimo fondams procentas arba valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų perskaičiavimo tvarka, pagal kurią asmeniui ši pensija būtų mažinama ne trečdaliu, o tokiu dydžiu, pagal kurį su esamais pensijų kaupimo fondų pelningumo rodikliais bei ekonominės situacijos projekcijomis pensijų kaupimo dalyvis pagrįstai galėtų tikėtis naudos, tačiau

šiuo metu paskutinis variantas sunkiai įsivaziduojamas, kadangi tai tik dar labiau padidintų fondo deficitą.

Darbo teorinėje dalyje buvo svarstytas pasiūlymas, jog dirbantysis prie „Sodros“ pervedamų 2 proc. VSD įmokų dalies pridėtų iš savo asmeninių lėšų dar 2 proc, o valstybė tuomet dar pridėtų 2 proc. vidutinės algos siekiančią subsidiją, tuomet pensijų kaupimo bendrovėms iš viso būtų pervedama apie 6 proc. VSD įmokų dalis, o svarbiausia, jog pastarasis variantas neturėtų mažinti valstybinio socialinio draudimo pensijos. Analogiškus skaičiavimus šiuo atveju atlikti nėra tikslinga, kadangi net ir nepadidinus darbartinių pervedimų dydžio, pensijų kaupimo dalyviai vienareikšmiškai pasipelnytų iš pensijų fondų sukaupto turto, jei tik atitinkamai nebūtų mažinama I pakopos pensija.

Daryti kategoriškų išvadų taip pat nevertėtų. Finansų rinkų ekspertai ir analitikai gali prognozuoti vienokius pensijų kaupimo fondų pelningumo rodiklius, o praktikoje lūkesčiai gali ir nepasiteisinti, kadangi finansų rinkos negali veikti kaip užprogramuota sistema. Jei ne 2008 m. finansų krizė, vėliau peraugusi į ekonominę, mažos ir vidutinės akcijų dalies bei akcijų strategijomis sukaupta turto vertė nesunkiai galėjo viršyti prarastinos „Sodros“ pensijos dalį. Bet vėl gi, kyla klausimas, kokia esminė paskirtis turėjo būti pensijų kaupimo fondų? Juk privačių pensijų kaupimo fondų paskirtis yra ne padengti nuostolius, sukeltus dėl II pensijų pakopos įgyvendinimo, o užtikrinti reikšmingas pajamas senatvėje, antrą pensiją. Šiuo metu laimėjimai yra matuojami kaip „nuostolio“ išvengimo lygis. Apskritai, jeigu pensijų santykiai egzistuoja tarp trijų šalių – valstybės – pensijos gavėjo – pensijų kaupimo bendrovių – rizika ir atsakomybė turėtų būti pasidalinta. Pats pensijų kaupimo dalyvis priima svarbų sprendimą dalyvauti II pensijų kaupimo pakopoje ar ne. Jei dalyvauti, tai kurią pensijos kaupimo bendrovę ir investavimo strategiją pasirinkti – nėra garantijų jog investavimo lūkesčiai pasiteisins. „Sodra“ ne tik rizikuoja, bet ir tiesiogiai patiria nuostolius, susijusius su pervedimais pensijų kaupimo bendrovėms. Kaip jau buvo minėta, pervedus įmokas nuo priskaičiuotų, o ne faktiškai sumokėtų įmokų, atsiranda rizika negauti, neišieškoti skolų ir nurašyti jas kaip beviltiškas. Tuo tarpu pensijų kaupimo bendrovės kas mėnesį gauna užtikrintus pervedimus, kuriais iš karto gali disponuoti, atskaityti administravimo mokesčius, o nesėkmės atveju tiesiog nepateisinti klientų lūkesčių. Ir tai natūralu, nes pensijų kaupimo bendrovės yra verslo vienetai, kurių vienintelis tikslas optimizuoti savo pelną. Kokia pensijų sistema naudingiausia visuomenės nariams gali nuspręsti tik valstybė. O naujų sprendimų poreikis nekvestionuojamas. Ko gero, universalus sprendimo ir neįmanoma rasti, todėl valstybė turėtų sudaryti daugiau nei vieną pasirinkimo variantą, kaip susikaupti senatvės pensiją. Visų pirma, reikėtų naikinti imperatyvias nuostatas – suteikti galimybę asmenims, dalyvaujantiems II pensijų pakopoje, iš jos pasitraukti, nes darbar šis egzistuojantis draudimas neturi jokio pagrindo. Nebent tokiu būdu „Sodra“ siekia sutaupyti, tačiau būdama ne pelno siekiančiu juridiniu asmeniu, ji turėtų paisyti viešo intereso. Vis dažniau šiuo klausimu diskutuojama, tačiau sprendimus delsiama priimti.

3.3. Privačios investicijos kaip II pensijų pakopos alternatyva

- Nekilnojamasis turtas.

Faktas, jog 2011 m. į pensiją išėję asmenys, dalyvavę II pensijų kaupimo pakopoje ir taip susimąžinę tikėtiną gauti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensiją, dar nereikškia, jog šiems asmenims teks susidurti su nepritekliu ar skurdu. Daugelis pensinio amžiaus gyventojų per laikotarpį iki išėjimo į pensiją dažniausiai yra įgiję vienokio ar kitokio nekilnojamojo turto. Nekilnojamasis turtas gali būti tiek gera, tiek prasta investicija ir tai priklauso nuo šalies ekonominės situacijos. Šiam faktui įvertinti reikėtų skaičiuoti turto (kainos) vertės pokyčius, nuomos pajamingumą, remonto išlaidas, pagrindinių konstrukcijų nusidėvėjimą ir pan. Kai kurie autoriai nuomos pajamingumo kriterijų laiko fundamentaliu (Lukošius, 2006). Kaip teigia R. Lukošius (2006), „nekilnojamojo turto kaip investicijos grąža susideda iš dviejų pagrindinių dalių: nuomos pajamų (pajamingumo), bei vertės prieaugio. Iš kiekvienos investicijos tikimasi tam tikros grąžos, o nuomos pajamingumas kaip tik tai ir atspindi, nes vertės prieaugis didėja tik tikintis didesnio nuomos pajamingumo ateityje, ir atvirkščiai. Jei planuojamas vienodas vertės prieaugis lyginant su kitais objektais, tuomet kuo nuomos pajamingumas didesnis, tuo investicija laikytina sėkmingesne”. Pagal šiuos kriterijus buvo paskaičiuota, jog sostinėje tipinis gyvenamojo būsto nuomos pajamingumas skirtingais laikotarpiais siekia nuo 3,5 iki 4,5 %. Priklausomai nuo nekilnojamojo turto vertės, galima per metus gauti atitinkamas papildomas pajamas. Tarkime, vidutiniškai Vilniuje būsto kaina yra 200 tūkst. Lt, tuomet per metus galima susikaupti nuo 7000,00 Lt iki 9000,00 Lt. Būtų galima šias sumas prilyginti pensijų fondų pelningumui. Imkime atvejį, kuomet pensijų kaupimo fonde galėjo būti sukaupta didžiausia turto vertė. Tai atvejis kuomet asmens pajamų koeficientas lygus 5 ir pensija buvo kaupu investuojant į mažos ir vidutinės akcijų dalies pensijų fondus. Tokiuose fonduose sukaupta turto vertė siekia 23859,97 Lt ir yra apie tris kartus didesnė nei metinis nuomos pajamingumas iš nekilnojamojo turto. Tai reiškia, jog asmeniui, nepriklausomai nuo to, kokias pajamas jis uždirbo per visą savo gyvenimo iki pensijos laikotarpį, užtenka 3 metus išnuomoti būstą ir jis pasieks tokį rezultatą, kaip ir pensijų fondai. Priešingai nei II pensijų pakopos pensijų kaupimas, investicijos į nekilnojamąjį turtą nenutrūksta asmenims sukakusiems pensinį amžių. Taigi per 15 metų pensijos gavimo laikotarpį iš būsto nuomos būtų galima užsidirbti dar apie 120 tūkst. Lt. Savaime suprantama, šios pajamos gali kisti priklausomai nuo aukščiau išvardytų kriterijų. Taip pat mažesniuose miestuose ar kaimuose asmenys disponuojantys nekilnojamu turtu iš jo gali gauti net keletą kartų mažesnes pajamas. Tačiau tenka pripažinti, jog bet kuriuo atveju pelningumo pranašumas, vis dėlto, tenka nekilnojamojo turto investicijoms.

● Investicijos į auksą.

Antra pajamų užsitikrinimo senatvėje alternatyva galėtų būti investicijos į auksą. Prieš priimant sprendimą investuoti į auksą būtina atidžiai išstudijuoti aukso kainos istoriją. Investijų grąža priklauso nuo to, kokia kaina buvo įsigytas auksas. Pavyzdžiui, perkant 10 g. aukso jo 1 g. kainuos žymiai brangiau nei įsigyjant 50 g. 1 g. gali kainuoti nuo 90,00 Lt iki 160,00 Lt – taigi didesnę investicinę vertę turi didesnio nominalo luitai. Nuo 2009 m. iki 2010 m. birželio mėn. aukso kaina pakilo apie 50 proc. iki 2011 m. spalio mėn. skirtingų nominalų aukso luitai sulaukė investicinės grąžos nuo 25 iki 45 proc. Jeigu tendencijos išliktų nepakitusios, tai būtų pats efektyviausias investavimo būdas, kadangi tik 2009 m. agresyvios investavimo strategijos gebėjo pasiekti panašius rezultatus. Daugeliu kitų atvejų pensijų kaupimo fondų investicijų grąža buvo 10 kartų mažesnė arba net neigiama. Nors negalima tikėtis, jog auksvo vertės spartūs pokyčiai išlaikys panašius tempus ir ateityje, tačiau auksas istoriškai laikomas kaip vertės neprarandantis turtas, o jo įsigyjimas gali būti puiki priemonė diversifikuoti senatvės pajamas.

Nepaisant aukščiau išvardytų privalumų, vis dėlto, nesiūloma atsisakyti „Sodros“ sistemos, tačiau privačios investicijos galėtų būti kaip mišraus pensijų kaupimo sudėtinė dalis. Kadangi, kaip jau buvo minėta šiame magistro baigiamajame darbe, šalys, praktikuojančios liberalius pajamų kaupimo metodus ir visą pensijos susikaupimo atsakomybę paliekančios patiems gyventojams, pateikiamos kaip blogos praktikos pavyzdžiai. Dažnai teisingi investavimo sprendimai, siekiant susilaukti reikšmingos finansinės grąžos, reikalauja gero finansų rinkų išmanymo, ko eiliniam šalies piliečiui, tikėtina, trūksta. Nesant investavimo tradicijų ir kultūros, privatus investavimas, kaip pagrindinis pajamų kaupimo būdas, mūsų visuomenėje sunkiai įsivaizduojamas.

IŠVADA:

Vertinant I ir II pensijų pakopų veiklos sąnaudas, nustatyta, jog „Sodra“ administruodama ir išmokėdama išmokas tvarkosi ekonomiškiau nei pensijų kaupimo fondus valdančios pensijų kaupimo bendrovės, kurios taiko administravimo mokesčius ne tik nuo „Sodros“ joms pervedamų įmokų, bet ir nuo sukaupto turto, todėl bendra šių mokesčių suma mažina pensijų kaupimo dalyvio sukaupto turto vertę.

Vėliau atlikus duomenų analizę ir matematinius skaičiavimus buvo apskaičiuota, kiek skirtingas pajamas uždirbė ir skirtingas investavimo strategijas pasirinkę pensijų kaupimo dalyviai susikaupė turto. Buvo rasta tiesioginė priklausomy tarp draudžiamųjų pajamų dydžio ir sukaupto turto vertės. Tačiau tam tikrais atvejais akcijų strategijų sukauptas turtas buvo mažesnis nei mažos ir vidutinės akcijų strategijų. Paprastai akcijų strategijos suponuoja potencialią galimybę gauti didžiausią investicijų grąžą, tačiau ir investavimo rezika čia yra didžiausia. Mūsų tirtu atveju akcijų strategijos

sukauptė mažesnę turtą dėl 2008 m. ekonominės krizės, kuomet investicijų neigiama graža buvo kaip niekad didelė.

Nepaisant fakto, jog buvo sukauptas mažesnis ar didesnis turtas, paaiškėjo, jog sukauptas turtas nėra likvidus ir kiekvienu tiriamu atveju sukaupto turto vertė buvo mažesnė nei prarandamos „Sodros“ pensijos dalies dydis. Tai reiškia, jog nepriklausomai nuo pensijos gavėjo gautų draudžiamųjų pajamų ir pasirinktos investavimo strategijos, visiems be išimties pensijų kaupimas, ne tik kad neatnešę naudos, bet ir buvo nuostolingas.

Santykinai pagerėjus šalies ekonominei situacijai, galbūt būtų galima didinti pensijų kaupimo fondų pelningumo lūkesčius, kitu atveju, neišvengiamai turi būti keičiamas „Sodros“ pensijų draudimo įmokų dalies pervedimo pensijų kaupimo fondams procentas arba valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų perskaičiavimo tvarka, pagal kurią asmeniui ši pensija būtų mažinama ne trečdaliu, o tokiu dydžiu, pagal kurį su esamais pensijų kaupimo fondų pelningumo rodikliais bei ekonominės situacijos projekcijomis pensijų kaupimo dalyvis pagrįstai galėtų tikėtis naudos, tačiau šiuo metu paskutinis variantas sunkiai įsivaizduojamas, kadangi tai tik dar labiau padidintų fondo deficitą. Skyriaus pabaigoje pateikiama porą alternatyvų, kaip gauti papildomų pajamų – tai investuoti į nekilnojamąjį turtą arba fiziškai įsigyti aukso. Tačiau alternatyvos neišsprendžia pensijų sistemos problemų, o šio magistro baigiamojo darbo tikslas yra rasti sistemos problemų sprendimo variantus. Apibendrinti sistemos tobulinimo pasiūlymai bus aptarti skyriuje „Pasiūlymai“ (žr. 70 p.)

IŠVADOS

1. Nors Lietuvoje pagrindinis vaidmuo aprūpinant gyventojus pensijų išmokomis senatvėje tenka valstybei, vis dėlto, reformavus socialinio draudimo sistemą ir asmenims ėmus kaupti pensijas privačių pensijų kaupimo bendrovių valdomuose pensijų kaupimo fonduose, pensijų sistema tapo modernesnė, įgavo nemažai liberalizmo bruožų. Tačiau demografinės, ekonominės ir finansinės aplinkybės nestovi vietoje – vykstant gyventojų senėjimo ir migracijos procesų pokyčiams, ilgėjant vidutinei gyvenimo trukmei, keičiantis darbo užmokesčio, infliacijos, BVP, nedarbo lygiui, o cikliniams ekonomikos svyravimams sukeltiems tokius reiškinius kaip ekonomikos nuosmukis, kuris neigiamai paveikia ne tik turto vertės, investicijų grąžos ir mokumo rodiklius, bet ir didina neapskaitomos ekonomikos mastus – kyla poreikis ir toliau reformuoti pensijų sistemas, o nesiimant būtinų permainų, šie aplinkos faktoriai kels realią pensijų sistemos tvarumo ir adekvatumo ilgalaikėje perspektyvoje grėsmę.
2. Kiekviena iš pensijų sistemos pakopų yra kritikuotina. Informacijos valdymo, sistemos poveikio adekvatumo ilgalaikėje perspektyvoje, finansinio pažeidžiamumo bei tvarumo, viešo ir privataus interesų konflikto, pensijų sistemos neatitikimo jos dalyvių poreikiams, pensijų gavėjų naudos maksimizavimo ir sistemos sukulto socialinio konflikto ir teisingumo problemos magistro baigiamajame darbe identifikuotos kaip pagrindiniai I pensijų pakopos probleminiai niuansai, o aiškios ir kryptingos pensijų užtikrinimo strategijos nebuvimas, finansinio nenaudingumo aspektas tiek pensijos kaupimo dalyviui, kuris netenka didesnės „Sodros“ pensijos dalies nei susikaupia pensijų fonduose, tiek pačiai valstybei, kadangi nesusikaupęs pakankamų pajamų senatvei asmuo vis tiek kreipsis į valstybę kompensacijų ir pašalpų, nuostolingas „Sodros“ kaip tarpininkės tarp pensijos dalyvių ir pensijų kaupimo bendrovių vaidmuo, atsakomybės paskirstymo problemos, pensijų sistemos nelankstumas, užkertantis kelią gyventojams grįžti į „Sodros“ sistemą – tai pagrindinės probleminės II pensijų pakopos sritys.
3. Atlikus I ir II pensijų pakopų veiklos sąnaudų analizę, nustatyta, jog „Sodra“ administruodama ir išmokėdama išmokas tvarkosi ekonomiškiau nei pensijų kaupimo fondus valdančios pensijų kaupimo bendrovės, o atlikus duomenų analizę ir matematinius skaičiavimus buvo rasta tiesioginė priklausomybė tarp draudžiamųjų pajamų dydžio ir sukaupto turto vertės. Tačiau sukauptas turtas nėra likvidus ir kiekvienu tiriamu atveju sukaupto turto vertė buvo mažesnė nei prarandamos „Sodros“ pensijos dalies dydis. Nepriklausomai nuo pensijos gavėjo gautų draudžiamųjų pajamų ir pasirinktos investavimo strategijos, visiems be išimties pensijų kaupimas, ne tik kad neatnešė naudos, bet ir buvo nuostolingas. Taigi Lietuvoje egzistuojantis

pensijų sistemos modelis yra neefektyvus, labai priklausomas nuo ekonominių raidos ciklų, todėl negali būti finansiškai ir ekonomiškai stabilus, pajėgus prisitaikyti prie demografinių pakitimų ir užtikrinti orų gyvenimo lygį senatvėje.

PASIŪLYMAI

Visų pirma, protinga būtų paskirstyti kaštus tarp paslaugos teikėjo ir išmokų gavėjų – taip būtų lengviau įveikiami rinkos sukrėtimai. Siekiant išlaikyti nepakitusių išmokų dydį blogėjančios ekonominės bei demografinės situacijos sąlygomis, rekomenduotina kaupti tam tikrą rezervą. Stiprinant ekonominio naudingumo veiksnį taip, jog žmonėms apsimokėtų kuo ilgiau išsilaikyti darbo rinkoje, tačiau neišvengiamai kyla poreikis perkvalifikuoti vyresnio amžiaus darbuotojus. Be to, būtų galima koreguoti ir pensijų apskaičiavimo tvarką į pensijos apskaičiavimo formulę įtraukiant tokius kintamuosius kaip užaugintų vaikų skaičius, viso išdirbto laikotarpio, o ne tam tikrų palankiausių laikotarpių, darbo užmokesčio vidurkis. Mišrios santaupų kūrimo sistemos mažintų kaupiamos pensijos praradimo riziką, o stiprinant šeimos institutą, pielietinę visuomenę bei labdaros ir paramos organizacijų veiklą būtų sumažintas spaudimas „Sodrai“ maksimaliai aprūpinti jos dalyvius išmokomis.

Taip pat būtų galima padidinti pervedamų lėšų pensijų kaupimo bendrovėms sumą nuo 2 iki 6 % (lygiomis dalimis po 2 % lėšų sumą sudarytų „Sodros“, pensijos kaupimo dalyvio ir valstybės įnašai). „Sodros“ ir privačių pensijų kaupimo bendrovių veiklą racionaliausia būtų atskirti, o VSD įmokų dalis pensijų kaupimo fondams turėtų būti tiesiogiai pervedama darbdavių, o ne „Sodros“, taip būtų išspręsta atsakomybės šaltinio nustatymo problema, be to, „Sodra“ išvengtų tarpininkavimo ir dėl neišieškotų skolų, nuo kurių pervedami mokesčiai pensijų fondams, nuostolių. Kitas iš problemų sprendimo variantų – „Sodrai“ pačiai įsteigti pensijų fondą, kuris minimaliomis sąnaudomis ir rizika tam tikrą VSD įmokų dalį investuotų į valstybių vertybinius popierius. Galiausiai būtų galima panaikinti privalomą priklausymą „Sodros“ sistemai ir pensijas kaupti vien individualiai investuojant, tačiau toks pasiūlymas kritikuotinas remiantis užsienio šalių, taikančių šį pensijos kaupimo būdą, nesėkminga praktika. Be to, norint jog asmeninės santaupos būtų stipri alternatyva dabar egzistuojančiai pensijų sistemai, reikia patikimų bankų, tvirtų pinigų sistemų, tinkamos teisinės ir institucinės infrastruktūros, ko Lietuvoje šiuo metu stinga.

LITERATŪRA

1. **2010 m. VSDFV teritorinių skyrių 2010 metų veiklos vertinimo ataskaita.**
2. **Aukso investicija.** <http://www.auksoinvesticija.lt/supirktuves.html> [žiūrėta 2011-12-02].
3. **Azguridienė G.** Pensijų sistemos tvarumas ir jos dalyvių interesai // Politologija. – Vilnius, 2010, Nr. 4 (60), p. 142-172. – ISSN 1392-1681.
4. **Bartkus A.** Lietuvos ir Latvijos II pakopos kaupiamųjų pensijų fondų veiklos ypatumų vertinimas // Ekonomika: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, Nr. 78, p. 7-24. – ISSN-1392-1258.
5. **Bitinas A.** Lietuvos pensijų sistemos modelis: teisiniai aspektai ir valdymas // Viešasis administravimas. – Vilnius: Lietuvos viešojo administravimo lavinimo institucijų asociacija, 2008, Nr. 4 (20), p. 41-52. - ISSN1648-4541.
6. **Bitinas A.** Pensijų sistemų reformavimo Europos Sąjungos valstybėse praktiniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas : mokslo darbų žurnalas. – Vilnius, 2006, Nr. 17, p. 61-69. –ISSN 1648-2603.
7. **Booth P. ir kt.** Pension provision: Government Failure around the World, [PDF HTML kopija] <http://www.iea.org.uk/sites/default/files/publications/files/upldbook445pdf.pdf> [žiūrėta 2011-09-03].
8. **Cirulytė R.** Pensijų sistemos ir jų administravimas: užsienio šalių patirtis // Viešasis administravimas. – Vilnius: Lietuvos viešojo administravimo lavinimo institucijų asociacija, 2003, Nr. 3, p. 91-98. - ISSN1648-4541.
9. **Čepulytė G., Palubinskienė S.** Sveikatos draudimo sistemos teoriniai aspektai ir finansavimo ypatumai // Socialiniai mokslai, Ekonomika, 2008, Nr. 1 (17), p. 131-137. – ISSN-1648-8776
10. **Daujotaitė D.** Finansų auditas. – Vilnius: Vilniaus vadybos aukštoji mokykla, 2006. – 189 p. – ISBN 9955-528-12-5.
11. **Dromantienė L.** Socialinės apsaugos sistemos prioritetai: pokyčių galimybės // Viešasis administravimas. – Vilnius: Lietuvos viešojo administravimo lavinimo institucijų asociacija, 2005, Nr. 1 (5), p. 70-77. - ISSN1648-4541.
12. **ECOFIN ataskaita „Apie tikslus ir darbo metodus pensijų srityje“**,<http://eur-lex.europa.eu/LexServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005R0388:LT:HTML> [žiūrėta 2011-09-07].
13. Europos Komisijos ir Ekonominės politikos komiteto 2009 m. komunikatas **„Ekonominės ir biudžeto projekcijos (2008 – 2060)**, www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?=-//EP// [žiūrėta 2011-11-05].

14. **Europos Komisijos Žalioji knyga.** Adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos, [PDF HTML kopija]. <http://www.socmin.lt/index.php?-435823848> [žiūrėta 2011-06-30]
15. **Europos Komisijos pranešimas apie visuomenės senėjimą,** 2009. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0180:LT:NOT> [žiūrėta 2011-11-05].
16. **Figures and facts 2006-2010.** State Social Insurance Fund Board, [PDF HTML kopija] <http://www.sodra.lt/get.php?f.21085> [žiūrėta 2011-11-09].
17. **Gilys P.** Pensijų sistema Lietuvoje: dilemos ir konversijos // Viešoji politika ir administravimas. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, Nr. 2, p. 78-84. – ISSN 1648-2603.
18. **Guogis A.** Apie Europos socialinės politikos modelius // Bernardinai, 2006, vasario 13 d., <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2006-02-13-arvydas-guogis-apie-europos-socialines-politikos-modelius/5500> [žiūrėta 2011-10-11].
19. **Guogis A.** Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese // Viešoji politika ir administravimas : mokslo darbų žurnalas. – Vilnius, 2006, Nr. 17, p. 29-41. – ISSN 1648-2603.
20. **Guogis A.** Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese // Ar gali sociologija pakeisti Lietuvos visuomenę? : nacionalinė Lietuvos sociologų konferencija: programa ir tezės, 2010. Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos sociologų draugija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010, p.27.
21. **How should retirement income system respond to financial and economic pressures,** OECD [PDF HTML kopija] www.eclac.cl/celade/noticias/paginas/2/37482/Hagemejer.pdf [žiūrėta 2011-12-06].
22. **Juurikkala O.** Pay as you go pensijų sistemos Europoje: problemos ir pertvarkos, http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/ziniasklaidai/straipsniai_ir_komentarai/pay_as_you_go_pensiju_sistemas_europoje_problemos_ir_pertvarkos/5801;from_topic_id;34 [žiūrėta 2011-10-01].
23. **Kardelis K.** Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – Šiauliai: Kūno kultūros akademija, 2006. – 398 p. – ISBN 9955-655-35-6.
24. **Klimaitė J.** Privačių pensijų fondų vertinimo kriterijai, [PDF HTML kopija] http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2006/finansai/Klimaite%20Jurgita.pdf [žiūrėta 2011-11-03].
25. **Kokį II pakopos pensijų fondą rinktis?** <http://www.seb.lt/pow/wcp/seblt.asp> [žiūrėta 2011-11-24].

26. **Kuodis R.** Pensijos dydis turėtų būti susietas su sumokėta socialinio draudimo įmokų suma, http://www.ziniur.lt/lt/naujiena/r.-kuodis-pensijos-dydis-turetu-buti-susietas-su-sumoketa-socialinio-draudimo-imoku-suma/?new_id=13011 [žiūrėta 2011-12-02].
27. **Lazutka R.** Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai // *Ekonomika: mokslo darbai.* – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, Nr. 82, p. 104-127. – ISSN-1392-1258.
28. **Lietuvos ekonomikos apžvalga**, <http://www.urm.lt/index.php?2014346224> [žiūrėta 2011-11-20].
29. **Lietuvos Respublikos Konstitucija**, <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> [žiūrėta 2011-08-28].
30. **Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas**, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=368682 [žiūrėta 2011-10-15].
31. **Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas**, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=197455 [žiūrėta 2011-10-15].
32. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2005 m. rodiklių patvirtinimo įstatymas**, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=245893 [žiūrėta 2011-11-11].
33. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2006 m. rodiklių patvirtinimo įstatymas**, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=267961 [žiūrėta 2011-11-11].
34. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 m. rodiklių patvirtinimo įstatymas**, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=289440 [žiūrėta 2011-11-11].
35. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2008 m. rodiklių patvirtinimo įstatymas**, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=310964 [žiūrėta 2011-11-11].
36. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2009 m. rodiklių patvirtinimo įstatymas**, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=343534 [žiūrėta 2011-11-11].
37. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2010 m. rodiklių patvirtinimo įstatymas**, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=378146 [žiūrėta 2011-11-11].
38. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2011 m. rodiklių patvirtinimo įstatymas**, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=388792 [žiūrėta 2011-11-11].

39. Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymas, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=1327 [žiūrėta 2010-11-20].
40. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=387814 [žiūrėta 2010-12-12].
41. Lukošius R. Ar nekilnojamas turtas gera investicija, <http://www.investicijos.net/investavimas-i-nekilnojama-turta> [žiūrėta 2011-12-04].
42. Lukošius R. Kodėl, kaip ir ką investuoti. Kaip sulaukti sočios senatvės? <http://www.investicijos.net/kodel-investuoti-kaip-pasirupinti-pensija-taupyti-ir-investuoti> [žiūrėti 2011-12-05].
43. Pensijų fondų ir investicinių fondų atskaitymų palyginimas, LR VPK, <http://www.vpk.lt/lt/pensiju-ir-investiciniai-fondai/11584/> [žiūrėta 2011-11-10]
44. Pensijų fondų veiklos apžvalgų archyvas (2004-2011 m.), <http://www.vpk.lt/lt/pensiju-ir-investiciniai-fondai/14111/> [žiūrėta 2011-11-20].
45. Pensijų kaupimo sutartys, <http://www.sodra.lt/index.php?cid=280> [žiūrėta 2011-11-04].
46. Pension markets in Focus. OECD, 2009, [PDF HTML kopija]. <http://www.oecd.org/dataoecd/30/40/43943964.pdf> [žiūrėta 2011-11-22].
47. Pensions at a Glance. OECD, 2009, [PDF HTML kopija]. <http://www.dia-vorsorge.de/files/st000515.pdf> [žiūrėta 2011-11-20].
48. Population structure and ageing, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Population_structure_and_ageing [žiūrėta 2011-09-09].
49. Regional population projections, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Regional_population_projections [žiūrėta 2011-09-09].
50. Rutkauskienė L. Social policy in the European Union: variety and challenges // Viešasis administravimas. – Vilnius: Lietuvos viešojo administravimo lavinimo institucijų asociacija, 2010, Nr. 1-2 (25-26), p. 26-34. - ISSN1648-4541.
51. Senatvės pensija, <http://www.sodra.lt/index.php?cid=336> [žiūrėta 2011-11-06].
52. Siūlomos priemonės socialinių išmokų mokėjimo užtikrinimui, 2009. www.lrv.lt/bylos/Naujienos/Aktualijos/20090923_pristatymas.ppt. [žiūrėta 2011-11-27].
53. Socialinių reikmių tenkinimas senėjančioje visuomenėje. Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. <http://eurlex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=en&ihtmlang=en&lng1=en,lt&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=521994:cs&page=> [žiūrėta 2011-11-07].

54. **Strategijos „Europa 2020“ tikslai**, http://ec.europa.eu/europe2020/reaching-the-goals/targets/index_lt.htm. [žiūrėta 2011-09-30].
55. **Šimkus A.** Pensija – kaupti ar nekaupiti pensijų fonduose // Delfi, 2010, kovo 16 d. – URL: <http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/asimkus-pensija--kaupiti-ar-nekaupiti-pensiju-fonduose.d?id=30068269> [žiūrėta 2011-09-07].
56. **Tidikis R.** Socialinių mokslų tyrimų metodologija. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. – 626 p. – ISBN 9955-563-26-5.
57. **Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos koncepcija**, 2010, <http://www.socmin.lt/index.php?-515321384> [žiūrėta 2011-12-02].
58. **Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatai**, www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id [žiūrėta 2011-11-15].
59. **Vidutinė tikėtina žmonių sulaukusių 65 metus amžiaus tolesnio gyvenimo trukmė.** Požymiai: vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=9183> [žiūrėta 2011-11-06].
60. **Visų II pakopos pensijų fondų veiklos 2004-2011 m. rezultatai**, <http://www.dpk.lt/pensiju.menesio.statistika.php> [žiūrėta 2011-11-20].
61. **Žukauskas V.**, Šešėlinė ekonomika: priežastys – aiškios, kova – nesėkminga, http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/ziniasklaidai/straipsniai_ir_komentarai/seseline_ekonomika_priezastys_aiskios_kova_nesekminga/6040 [žiūrėta 2011-12-01].

Gludkinaitė L. Lietuvos pensijų sistemos vertinimas demografinių, ekonominių ir finansinių pokyčių kontekste / Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas lekt. dr. I. Panovas. – Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, Ekonomikos katedra, 2011. – 75 p.

ANOTACIJA

Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamajame darbe atliktas Lietuvos pensijų sistemos vertinimas demografinių, ekonominių ir finansinių pokyčių kontekste bei pateikti pasiūlymai, kaip spręsti nustatytas sistemos problemas. Pirmoje šio darbo dalyje, remiantis moksline literatūra, išanalizuotos socialinės politikos modelių ypatybės, nustatyta, kurių modelių charakteristikos, įgyvendinant socialinę politiką, taikomos Lietuvoje. Analizuojant demografinius, ekonominius ir finansinius pokyčius pagrįstas pensijų sistemos reformų poreikis. Antroje darbo dalyje identifikuoti atskirų pensijos pakopų probleminiai aspektai bei remiantis įvairių autorių samprotavimais pateikti teoriniai tvarumo ir adekvatumo problemų sprendimo variantai. Treačiojoje darbo dalyje remiantis nuosekliąja duomenų bei koreliacine analizėmis kiekybiškai įvertintas pensijų sistemos rezultatyvumas, patvirtintos darbo teorinėje dalyje iškeltos problemos bei tyrimo hipotezė. Darbo pabaigoje išskirti pasiūlybai, labiausiai tinkantys Lietuvos pensijų sistemai tobulinti.

Pagrindiniai žodžiai: pensijų sistema, socialinė politika, tvarumas, adekvatumas.

Gludkinaitė L. Evaluation of Lithuania's pensions system in the context of demographic, economic and financial changes / Master's Work in Public Sector Economics. Supervisor assoc. lect. dr. I. Panovas. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2011. – 75 p.

ANOTATION

In Master's Work in Public Sector Economics the evaluation of Lithuania's pensions' system in the context of demographic, economic and financial changes has been done, also recommendations, regarding detected problems, have been proposed. In the first part of this paper work with reference to nonfiction, the features of social policy models have been analysed and its characteristics regarding implementation of social policy have been applied to Lithuania's case. While making analysis of demographic, economic and financial changes the need of pensions system's reforms have been based. In the second part of this paper work the problematical aspects of each pensions system's level have been identified and theoretical solutions for stability and adequacy problems have been proposed. In the third part of this paper work after making the consecutive and correlations analysis, the effectiveness of pensions system has been quantitatively evaluated, the problems pointed in theoretic part of paper work and hypothesis have been confirmed.

Key words: pensions system, social policy, stability and adequacy.

Gludkinaitė L. Lietuvos pensijų sistemos vertinimas demografinių, ekonominių ir finansinių pokyčių kontekste / Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas lekt. dr. I. Panovas. – Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2011. – 75 p.

SANTRAUKA

Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamojo darbo tema aktuali tuo, jog Lietuvos visuomenė senėja, išlieka dideli emigracijos mastai, o gimstamumo lygis žemas. Todėl valstybei vis sunkiau spręsti pagyvenusių žmonių gerovės klausimą. Be to, cikliniai ekonomikos svyravimai sukelia nedarbo lygio ir valstybės skolos augimą bei darbo užmokesčio mažėjimą. Nestabilios tampa ir finansų rinkos, todėl pablogėjusi fiskalinė padėtis, savaime suprantama, trikdo pensijų sistemos finansavimą, o investicijų grąžos ir turto vertės sumažėjimas trumpuoju laikotarpiu veikia (has implication – impact) pensijų kaupimo sistemų finansinę grąžą bei mokumą. Iki šiol nei vienai šaliai nepavyko sukurti pensijų sistemos, kuri neturėtų rimtų trūkumų, todėl tęsti studijas ir ieškoti geriausių sprendimų reformuojant pensijų sistemas yra prasminga. Šio darbo tikslas buvo įvertinti Lietuvos pensijų sistemos rezultatyvumą ir jos tvarumą ilgalaikėje perspektyvoje bei nustatyti sistemos tobulinimo kryptis. Siekiant įgyvendinti tikslą buvo identifikuotos esminės socialinės politikos modelių charakteristikos ir jų pritaikymas Lietuvai, aplinkos veiksniai, keliantys pensijų sistemos reformų poreikį, esamos pensijų sistemos spragos ir problemų sprendimo variantai. Išanalizavus problemą teoriniu lygmeniu, analitinėje dalyje empiriškai buvo patikrintos teorinės prielaidų teisingumas bei pateiktos rekomendacijos Lietuvos pensijų sistemai tobulinti.

Išanalizavus teorinius pensijų sistemos rezultatyvumo aspektus, o vėliau juos empiriškai patikrinus, buvo patvirtinta hipotezė, jog pensijų fondų investicijų pelningumas yra nepakankamas, siekiant užtikrinti svarias papildomas pajamos senatvėje. Todėl pensijų sistemą reformuoti yra būtina ir tai galima atlikti keliais būdais: paskirstant kaštus tarp paslaugos teikėjo ir išmokų gavėjų, kaupiant specialų rezervą, keičiant pensijų apskaičiavimo tvarką taip, jog būtų įvertintas užaugintų vaikų skaičius ir viso išdirbto laikotarpio darbo užmokesčio vidurkis, skatinant mišrias santaupų kūrimo sistemas, šeimos institutą, pilietinę visuomenę, didinant lėšų pervedamą dydį pensijų kaupimo bendrovėms, atskiriant „Sodros“ ir pensijų kaupimo fondų veiklą, pačiai „Sodrai“ įsteigiant savarankišką pensijų kaupimo fondą ir investuojant į vyriausybės vertybinius popierius.

Raktiniai žodžiai: pensijų sistema, socialinė politika, reforma, pensijų kaupimo fondai.

Gludkinaitė L. Evaluation of Lithuania's pensions system in the context of demographic, economic and financial changes / Master's Work in Public Sector Economics. Supervisor assoc. lect. dr. I. Panovas. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2011. – 75 p.

SUMMARY

The theme of Master's Work in Public Sector Economics deals with topical issues concerning ageing, emigration, low birthrate problems in Lithuania. Because of these factors the assurance of citizens social welfare is a complicating task for a State. Moreover, cyclical economics fluctuations cause the rise in public debt and unemployment level, also the fall in wages. Consequently financial markets become unstable and the worsen fiscal situation disturbs the sponsorship of pensions system. Moreover, the fall in investments change and value of assets in short run has impact on financial change of pensions funds and its paying capacity. Until now all of the states failed to create pensions system without serious drawbacks, so the extension of studies in search of best solutions for pensions system is still meaningful and even essential. The goal of this paper work was to evaluate the effectiveness of Lithuania's pensions system, its stability in the long run, and to settle the improvement directions. In order to implement the goal the main characteristics of social policy models and its adaptability to Lithuania's pension system have been identified, the external factors causing the need of pensions systems reforms have been characterized, the drawbacks of present pensions system have been pointed out and the recommendations to eliminate it have been proposed.

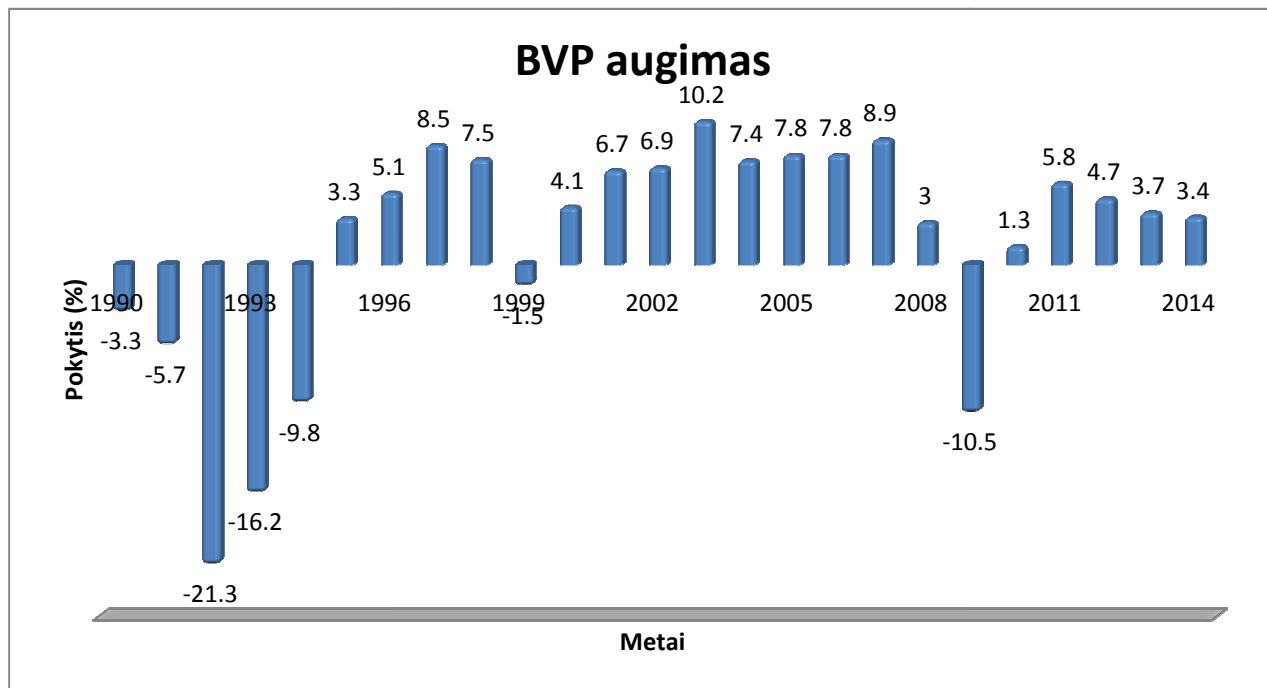
After making analysis of theoretical aspects of pensions systems effectiveness and later testing it empirically, the hypothesis predicating pensions funds' insufficient profitability to ensure reasonable incomes in the old age, has been confirmed. Hence the need to reform pensions system has been proven and some solutions have been proposed: to share the costs between the service giver and the payout receiver; to accumulate a special reserve; to change the formula by which pensions are calculated including in to it such variables as the number of brought up children and the average of wages of the total work period; to promote the accumulation of mixed savings systems; to strengthen the institute of family and civil society, charity activities; increase the sum of money monthly transfered to pension funds; to make private pensions funds and State social insurance fund board two separate bodies; for State social insurance fund board to establish independent pensions fund which invests in government securities.

Key words: pensions system, social policy, reform, pension funds.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

BVP POKYČIAI

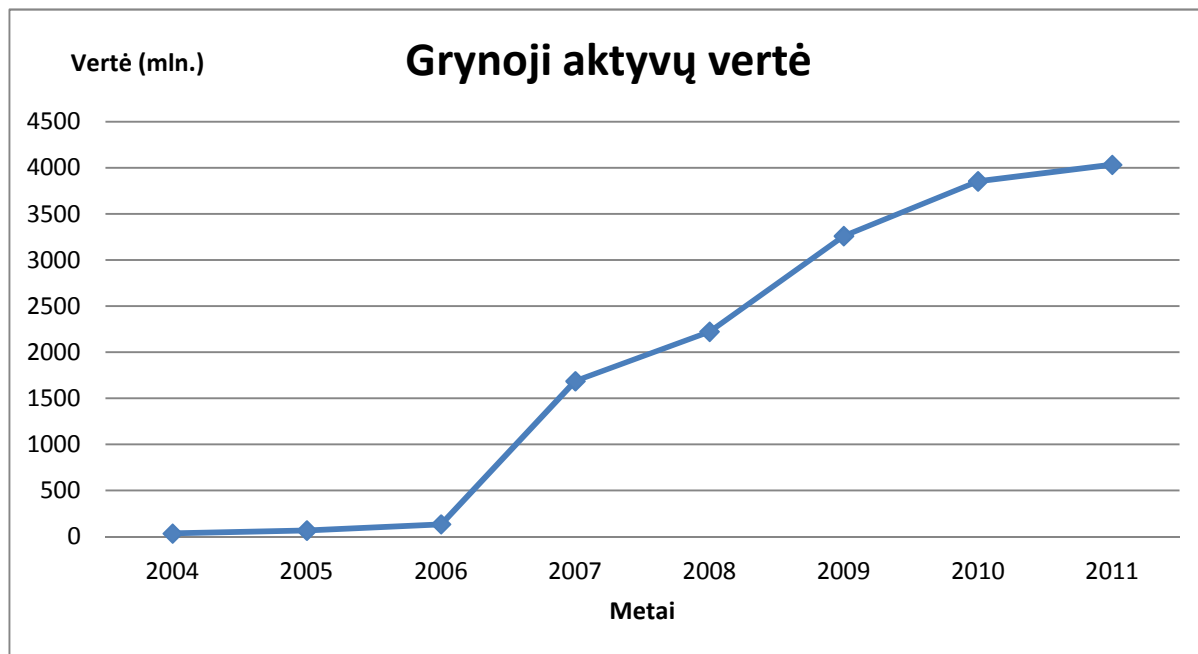

8 pav. BVP augimo tempai 1994-2014 m.

Šaltinis: adaptuota pagal Lietuvos Respublikos statistikos departamentas, 2011 m.

PENSIJŲ KAUPIMO FONDŲ PELNINGUMO RODIKLIAI 2004-2011 M.

9 pav. Pensijų kaupimo bendrovių valdomų pensijų kaupimo fondų sukaupta turto vertė nuo 2004 m. iki 2011 m.

Šaltinis: adaptuota pagal pensijų fondų veiklos apžvalgos archyvą, Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija, 2009 m.